

ԴԱՍԱԳԻՐՔ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԿՐՐԻ ՄԱՍ

(5-րդ ՏԱՐԱԾՔ ՊԱՇՏՊԱՆ)

ԱՍԻԱ, ԱՄԵՐԻԿԱ, ԱՅՐԻԿԱ ԵՒ ԱՌՍՏՐԱԼԻԱ

ԵՐԿՐՐԻ ՊԱՏԿԵԼԱՐԵՔ ԵՒ ԲԵՐՈՒՄԵՆ ԶԱՇՏՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՅՐԻՑ

ԼԵՆԻՆԻ-ՔԱՔԱՅԵՆՆ

Ուսուցիչ Լեոնիդովն Գրյաչեֆ

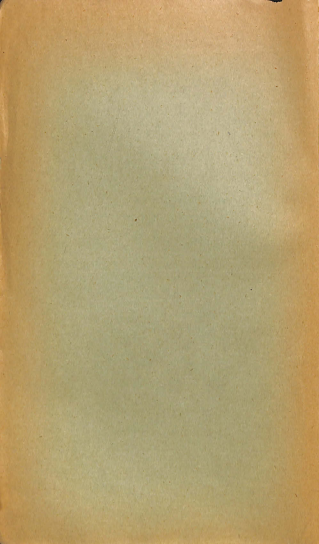

Խ Ի Գ Ի Ն

Տպարան «ՀԵՐՐԷՍ» Կ. Մոսկվայի փող. Ս. Շոտսկայա 5/63

1911

Գինը է 65 կոպ.

ԴԱՍԱԳԻՐՔ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՍՈՒՆ, ԱՄԵՐԻԿԱ, ԱՅՐԻԿԱ ԵՒ ԱՅՍՏՐԱԼԻԱ

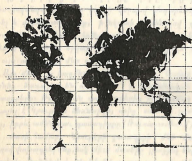
(Տ-ՐԴ ՏԱՐԻԱՅ ԳԱՐՇՆՔԱՅ)

ԲԱԶՄԱՆԻՔԻ ԼԿԱՐՆԵՐԱՎ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԵՏԱԿՐԱՆՈՐԻ ԵՒ ԲՈՐԵՓՈՒՄԻ ՏՊԵՂԻՆՈՒԹԻՒՆ

ԿԱԶՄԱՆ

ԼԵՐՈՆ ԲԱԲԵՅԱՆ

Ի Ե Ի

Երկրագիտական Երկրագրության Գործարան, Ե. Անտառի 508

A 25236

ՀԳՎԲԵՄԲԳ

ԳԻՈՆՄԷԲԻՆԻ

ՄԵՐՈՒՆՈՒԹՅԱՆ

ՄԱՍԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՄԱՍԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՆ

ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՅԿԱՆ

ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

չոր և հասնանայ զմեզ Կոնստանդնուպոլսոյ քաղաքն
առնել և զգնչաբանսն մե զնա զո սնչաքն (սասան) քոն զնչ զնչ և ի
Եկեղ առ ի մե մանկաստեղ մանկոց զքոն զքոն յն յնչոն
մաքանտեղ և հասնանայ և զմեզ զմեզ Կոնստանդնուպոլսոյ քաղաքն
մե Եկեղանի և մեզ (զքոն զքոն) մաքանտեղ և զմեզ Կոնստանդնուպոլսոյ
քաղաքն մաքանտեղ և մաքանտեղ և մաքանտեղ և մաքանտեղ և մաքանտեղ

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Ք Ա Ն

Լոյս ենք ընծայում մեր կազմած ընդհանուր աշխարհագրութեան գասազրքի երկրորդ մասը, Երկրորդ տպագրութեամբ: Այս մասը, որ կազմում է 5-դ ապրւոյ (Ք. դասարան) դասընթացը, առաջին տպագրութեան ժամանակ լոյս տեսաւ մեծ բանակութեամբ, այսինքն մի քանի հազար օրինակներով, որի շնորհիւ և բաւական ուշացաւ ներկայ երկրորդ տպագրութիւնը:

Երկրորդ տպագրութիւնը ունի մի քանի աչքի ընկնող առանձնային կետեր: Առաջին առանկութիւնը այն է, որ այս անգամ մեր գասազրքը զարգարել ենք բազմաթիւ նկարներով, որոնք շատ են նպաստում աշակերտներին աւելի հեշտ և գիտակցարար իւրացնելու սովորելիք նիւթը: Երկրորդ՝ գասազրքին բովանդակութիւնը զգալի կերպով ընդարձակել, բարեփոխել և վերամշակել ենք, ի նկատի ունենալով զպրոցական պարտադիր ծրագիրը և հիմնելով մեր փորձառութեան վրայ, որ ձեռք ենք բերել երկար աստիճանի ընթացքում իբրև ուսուցիչ այդ առարկայի մեր զգրոցներում:

Այս մասն էլ կազմելու ժամանակ մեզ համար իբրև ագրիւրներ ծառայել են ուստական և գերմանական լուսագործ գասազրքերը: Ռուսական գասազրքերից մեզ համար իբրև հիմք ծառայել է Կրուբլերի ձեռնարկը, որից ամենից շատ ենք սգտուել, իբրև ամենալուս գասազրքը (Ռուսաստանում) քաղաքական մասի համար: Կրուբլերի գասազրքի մեծ մասը ազատ կերպով փոխադրել ենք իսկ միւս մասերը լրացրել ենք Բանտովի, Զայդլիցի, Գանդելի և Կրիստոֆի գասազրքերով: Վերջին երեք գասազրքերը գերմանական պրոցական ձեռնարկների մէջ բնուած են ամենապատուաւոր տեղը:

Երբորդ՝ զասագրքիս մէջ մարդկութիւնը բաժանւած է ոչ թէ երեք ցեղի (ասասա), ինչպէս որ արեւ են կրուքէրը և Բւանօզը, այլ ՚ինգ ցեղի, որովեան գիտութեան մէջ առ այժմ ամենից շատ կողմնակիցներ ունի և ընդունւած է գիտնական Բլումենբախի թէօրիան (ինգ ցեղը), որին և նետուած են գերմաներէն յեզուով յոյս տեսած աշխարհագրական զասագրքերի նեղիմակները:

Այս հասարը կազմուած է շարունակութիւնը մեր զասագրքի առաջին մասի, որը բուսական լու ընդունելութիւն զասու մեր դպրոցներում:

Մենք յոյս ունենք, որ այս հասարն էլ մեր ուսուցիչները կողմից այնպիսի ընդունելութիւն կ'գանի, ինչպիսին ունեցաւ առաջին մասը և մեծ շնորհակալութեամբ ու սիրով կ'ընդունենք ամեն մի նկատողութիւն, որ կանեն մեր կազմած զասագրքի վերաբերմամբ:

ԲԱՐԱՅԵԱՆ

Այս գիրքը կ'ընդունուի ինչպէս որ արեւ են կրուքէրը և Բւանօզը, այլ ՚ինգ ցեղի, որովեան գիտութեան մէջ առ այժմ ամենից շատ կողմնակիցներ ունի և ընդունւած է գիտնական Բլումենբախի թէօրիան (ինգ ցեղը), որին և նետուած են գերմաներէն յեզուով յոյս տեսած աշխարհագրական զասագրքերի նեղիմակները:

Այս հասարը կազմուած է շարունակութիւնը մեր զասագրքի առաջին մասի, որը բուսական լու ընդունելութիւն զասու մեր դպրոցներում:

Մենք յոյս ունենք, որ այս հասարն էլ մեր ուսուցիչները կողմից այնպիսի ընդունելութիւն կ'գանի, ինչպիսին ունեցաւ առաջին մասը և մեծ շնորհակալութեամբ ու սիրով կ'ընդունենք ամեն մի նկատողութիւն, որ կանեն մեր կազմած զասագրքի վերաբերմամբ:

Ատալայի մակերևոյթը բնուած է մօտ 40 միլիոն քառակուսի մետր տարածութիւն: Երա ամենահիւսիսային ծայրն է Չեչենսկին հրանդանը, 78 աստիճան հիւսիսային լայնութեան տակ, ամենաարաւային ծայրն է Բալրու հրանդանը՝ 1 աստիճան հիւսիսային լայնութեան տակ. ամենաարեւմտեան ծայրն է Բարա հրանդանը՝ 43 աստիճան արեւելեան երկայնութեան տակ, իսկ ամենաարեւելեան ծայրը Գեմնեա հրանդանը՝ 208 աստիճան արեւելեան երկայնութեան տակ:

ԱՄՐԱՏԻ ԱՓԵՐԻ ԳԾԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ատալայի օտերը շատ են կարուած ծովերով և ծոցերով: Կարաուած օտերով Ատիան երկրորդ աշխարհամասն է Աւրօպայից յետոյ:

Հիւսիսային կողմից Ատալայի օտերը կարտաւում է Հիւսիսային Սառուցեալ ովկիանոսը և գոյացնում է Կարեան ծովը:

Արեւմտեան կողմից Ատալայի օտերը կարտաւում են Ատլանտեան ովկիանոսի մասերը կազմող Սեւ և Միջերկրական ծովերը:

Հարաւային կողմից Ատալայի օտերն ոտոտում և կարտաւում է Հնդկաց ովկիանոսը և կազմում Կարմիր, Արաբական, Պարսից և Բենգալեան ծովերը:

Արեւելեան կողմից Ատալայի օտերը կարտաւում է Մեծ կամ Խաղաղ ովկիանոսը և գոյացնում մի շարք ծովեր, որոնցից նշշանաւոր են Բե՛րինգեան, Ալտուրի, Սապոնական, Դեղին, Արեւելեան-Չինաց և Հարաւային-Չինաց ծովերը:

Որովհետեւ Ատալայի օտերը շատ են կարտաւած, գրա համար էլ այդ աշխարհամասը ունի բազմաթիւ կղզիներ և թերակղզիներ: Ամենամեծ թերակղզիները գտնուում են հարտաւում, իսկ կղզիները հարաւ-արեւելեան կողմում. Թերակղզիներից նշանաւոր են Փոյր-Ատիա, Արաբիա, Հնդկաստան, Հնդկաչին, Կուէլա և Կամչատկա:

Ատալային պտականող կղզիների մեծ մասը ցամաքային ծագում ունի. այդ կղզիները մեծ մասամբ գտնուում են ծայր

ցամաքից ոչ նեռու և նրանից բաժանուժ են ոչ այնքան խոր նեղուցներով: Կղզիներից նշանաւոր են Մալայան արշիպելագը (Սումատրա, Բորնէօ, Յելեբէս, Եաւա) Յէլլոն, Նապոմական և Սարալին կղզիները:

Ասիայի բոլոր կղզիների տարածութիւնը մտաւորապէս չափաւոր է Արարիա թերակղզու տարածութեան:

ԱՍԻԱՅԻ ԳԼՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Հին մայր ցամաքներից Ասիան ամենից շատ ժառ է Եւրոպային: Ասիայի հարաւ-արեւելեան մասում ամենաին ժամանակներում գոյութիւն ունէին մի քանի մեծ տէրութիւններ և ապրում էին մի շարք բազարակրթած ժողովրդներ. սակայն, իսպիտով այդ անգամներին Եւրոպայի բնակիչները շատ ուշ ծանօթացան Ասիայի նեա: Ասիայի միայն մի քանի մասերը, այն է Փոքր-Ասիան, Միջերկրական ծովի ափերին գտնուող երկրները, Արարիան և Հնդկաստանը ամենաին ժամանակներից ծանօթ էին եւրոպացիներին, որովհետև նրանց աւետարական շատ սերտ յարաբերութիւն ունէին վերոյիշեալ երկրների նեա: Ասիայի միւս մասերի նեա եւրոպացիները ծանօթացան միայն 12-րդ դարուց սկսած:

12-րդ դարում իտալացի նշանաւոր անապարհօրդ Մարկո Պոլօն միջին Ասիայով մի ուղևորութիւն կաւարից զէպի Զինաստան, որանց 17 տարի ապրելուց յետոյ ծովով վերադարձաւ Եւրոպա, Հնդկային և Հնդկաստան թերակղզիների ափերի մասով: Նրա ամբողջ անապարհօրդութիւնը տևեց ժառ 7 տարի: Եւրոպա վերադանաւուց յետոյ Մարկո Պոլօն իր անապարհօրդութեան մասին նրատարակեց մի շատ նեաարբերական աշխատութիւն, որի խորիւր շատ Եւրոպացիների մէջ ցանկութիւն զարթեց տեսնելու Մարկո Պոլօյի նկարագրած երկրները: Սակայն վերոյիշեալ եւրոպացիներին շատ էին վախեցնում ցամաքային և ծովային անապարհների գժարութիւնները: Այն ժամանակներում զեա եւ գոյութիւն չունէր Սուելի Լրանցըր և Աֆրիկայի շուրջը ծովով զեա եւ ոչոք չէր անապարհօրդել: Եւրոպացիները մտանցին գտնել Հնդկաստանի մոլային անապարհը:

15-րդ դարու վերջին իտալացի նշանաւոր ծովագնաց Լորատափոր Կրիստօփորը անազաւ միակով որ մեր երկիրը զննան է, Եւրոպայից անապարհ ընկաւ Ալալանտեան ովկիանտով զէպի Հնդկաստան և գտաւ Ամերիկան, բայց չհասաւ իր ցանկացած երկիրը՝ Հնդկաստան:

հոլանդացի ժամանակակից մի ուրիշ ծովագնաց—Վառն-դի-Պա-
ման (փորթուգալացի) նանագարն ընկաւ զէպի Հնդկաստան Ամերիկայի
չորսը պատկով: Այգլիսով նա գտաւ Հնդկաստանի ծովային նանա-
գարն: 16-րդ դարու սկզբում իսպանացի ծովագնաց Մագելլանը իր
չորսընկերոյ, նանագարնորդութեան ժամանակ անցաւ Ամերիկայի
հարաւային կողմով և գտաւ Ասիա ամենց նանագարնը արևելքից:
Հնոց այդ միևնոյն նանագարնորդութեան ժամանակ գտնուցին Ֆիլիպ-
պեան կղզիները: Այդ օրումից եւրոպացիները սկսեցին աւելի մտ
ժանոքանայ հարաւարեկեան Ասիայի նոս եւրոպական երկու նշա-
նաւոր ազգեր—փորթուգալացիներն և իսպանացիները սկսեցին քաղ-
մաքի գաղութներ ՚իմեն: Հնդկաստանում և Մալայեան արշիպելագին
պատկանող կղզիների վրայ: 17-րդ դարում աւելի զբաղան նոյնազա-
ցիներն և անգլիացիները և նաևնցին փորթուգալացիներին և իս-
պանացիներին պատկանող կայսրանների մեծ մասը: Եւրոպական ազ-
գերը միայն այն ժամանակ յա ժանոքացան Ասիայի նոս, երբ սկսեցին
առեարական յարաբերութեան մէջ մտնել այդ մայր ցամաքի նշանաւոր
երկրները նոս Անգլիացի և սուս մի ցանկ նշանաւոր նանագարնորդ-
ներ ուսումնասիրեցին Ասիայի Յացած մասերը: Անգլիացիները ու-
սումնասիրեցին Ասիայի հարաւային, հարաւ—արևելեան և հարաւարե-
մտեան մասերը, իսկ սուսները կենտրոնական և ՚յուսիսային Ասիան:
Այգլիսով եւրոպացիները նեպոկտէ ժանոքացան Ասիայի գրեթէ քոյր
մասերի նոս: Ասիայի միայն մի ցանկ երկրները, որ Արաբիայի,
Իրանի, Տիբեթի, Հնդկաչինի և մեծ կղզիների միջին մասերը մինչև
այսօր էլ զեւ ես ցանկաւ կերպով չեն ուսումնասիրել:

ԱՍԻԱՅԻ ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹՒՒՆԸ

Ասիան աշխարհիս ամենարարձ մակերեսոյթ ունեցող մայր
ցամաքն է: Այդ աշխարհամասումն են գտնուում աշխարհիս
ամենարարձ լեռներն ու բարձրաւանդակները: Ասիայումն են
գտնուում աշխարհիս նոս ամենարնդարնակ հարթութիւնները:

Բարձրաւանդակները բնում են Ասիայի մակերեսոյթի $\frac{3}{4}$
մասը, իսկ հարթութիւնները $\frac{1}{4}$ մասը: Ասիայի միջին մասը
բարձրաւանդակ է, իսկ ծայրերը՝ հարթութիւն: Ասիայի գլե-
խաւոր բարձրութիւնները բաղկացած են լեռնաշղթաներից,
որոնց մէջ նկատելի է որոշ կանոնաւորութիւն: Նրա գրեթէ

խրատաւոր լեռնաշղթան ազդի է նման, որի զուրս ցցած մասը նայում է դէպի Մեծ կամ դէպի Հնդկաց սփիւսնուր:

Ասիայի գրեթէ կենտրոնումն է գտնուած լեռնա երկիր Պամիրը. նրա արևելեան կողմում տարածուած է Տիբեթի բարձրաւանդակը, հիւսիս-արևելեան կողմում Գարի կամ Եամօ անապատը, իսկ արևմտեան կողմում Իրանի բարձրաւանդակը. Պամիրի հարաւ արևելեան կողմով տարածուած է Հիմալայեան լեռնաշղթան: որի ամենաբարձր գագաթն է Էվերեստ (8½ մերսա բարձր ծովի մակերեսից): Էվերեստը ոչ միայն Ասիայի, այլ և ամբողջ աշխարհի ամենաբարձր լեռնագագաթն է: Հիմալայեան լեռնաշղթայի մտով տարածուած են Կարակորումի լեռները, որոնց ամենաբարձր գագաթն է Կոսթին-Ուսուն (8 մերսաից աւելի բարձր): Քէ Հիմալայեան և թէ Կարակորումի լեռները ծածկւած են մշտական ձիւնով և սառցադաշտերով: Պամիրի նիշա արևելեան կողմով տարածուած է Կուէն-Լին լեռնաշղթան, իսկ նրանից դէպի հիւսիս՝ Տեան-Շան, Արսուան, Սայանեան, Եսրջնովեան, Ատանովեան և Խիննոն լեռները. Պամիրի բարձրաւանդակի արևմտեան կողմում տարածուած են Հինդիկուշ լեռները:

Կուէն-Լուն և Հիմալայեան լեռնաշղթաների մէջ գտնուած է Տիբեթի բարձրաւանդակը, որ աշխարհիս ամենաբարձր երկիրն է: Նրա միջին բարձրութիւնը 4 մերսաից աւելի է:

Արևմտեան Ասիայում նշանաւոր են Հայաստանի, Փոքր-Ասիայի և Իրանի բարձրաւանդակները, որոնք արևելեան Ասիայի բարձրաւանդակներից աւելի ցածր են: Հայաստանի բարձրաւանդակի ամենաբարձր գագաթն է Մեծ Մասիսը (5 մերսա բարձր): Այդ բարձրաւանդակը հարուստ է մի շարք հանգած հրաբուզներով: Հայկական բարձրաւանդակի արևմտեան կողմում գտնուած է Փոքր-Ասիայի բարձրաւանդակը, հարուստին կողմում Արարատյան բարձրաւանդակը, իսկ արևելեան կողմում Իրանական բարձրաւանդակը: Ասիայի ամենաաւարաւային բարձրաւանդակներից նշանաւոր է Գեկանի բարձրաւանդակը:

Ասիայի լեռների մեծ մասը ձգւում են արևմտքից դէպի արևելք և կարծես միեւնոց շարունակութիւնն են կազմում:

բացառութիւն են կազմում միայն Թաղաղ սփիւրհանոսի արտո՛ւ
տարածւող լեռնաշղթաները, որոնք նշոււմ են հիւսիսից դէպի
հարաւ: Ատիայի գրեթէ բոլոր լեռները և բարձրաւանդակները
միանում են իրար նետ, միայն Հնդկաստան թերակղզու վրայ
գտնւող Դեկանի բարձրաւանդակը բոլորովին առանձնացած և
կտրւած է միւսներից:

Ատիայի նարթափայրերը կամ դաշտափայրերը գտնոււմ են
մայր ցամաքի ծայրերում և այն էլ մեծ մասամբ նրա հիւսիս-
արեւմտեան մասում: Այդ մասի դաշտափայրերից նշանաւոր են
Արեւմտեան Սյրիի և Արալո-Կասպիական դաշտափայրերը,
որոնց շարունակութիւնը տարածոււմ է Արաբայում, կազմե-
լով Ռուսական ընդարձակ նարթութիւնը, որը բաժանոււմ է
վերոյիշեալ երկու դաշտափայրերից Արաբիան լեռնաշղթայով:

Արալո-Կասպիական դաշտափայրերի տեղը մի ժամանակ
գոյութիւն է ունեցել Թուրանական մեծ ծովը, որի ներկայ
ձայցորդները կազմում են Կասպից և Արալի լճերը: Հէնց այդ է
գլխաւոր պատճառը, որ վերոյիշեալ դաշտափայրի մի բանի
մասերը նոյն իսկ ծովի մակերևոյթից ցածր են:

Ատիայի մնացած դաշտափայրերն էլ ներկայացնում են եր-
բեմի ծովերի յատակներ: Հարեան լեռներից հոսող գետերը
ժամանակի ընթացքում լցրել են իրանց բերած հողով, աւազով
և արկով, որի շնորհիւ վերոյիշեալ ծովերը ցամաքել են և նրանց
փոխարէն առաջացել են դաշտափայրեր: Այդպիսի դաշտափայ-
րեր են Միջագետքի դաշտափայրը Արտրոյի և Հայկական
լեռների մէջ, Հնդկաստանի դաշտափայրը Հիմալայեան լեռնա-
շղթայի և Դեկանի բարձրաւանդակի մէջ և Չինական դաշտա-
փայրը Մանչուրիայի և Հարաւային-Չինական լեռնաստանի մէջ:

Ատիայի հարաւային և հարաւ-արեւելեան կազմում գտնւող
կղզիները մեծ մասամբ ցամաքային ծագում ունին, այսինքն մի
ժամանակ գրանք միացած են եղել մայր ցամաքի նետ, իսկ
լիտայ ջրի շնորհիւ բաժանուել են նրանից: Մայր ցամաքի մի
բանի լեռնաշղթաների շարունակութիւնը տարածոււմ է այդ
կղզիների վրայ: Կղզիների լեռները հարուստ են իրանց հրա-
բուզիներով, որ. Մարաշեան արշիպելագը և այլն:

ԱՍԻԱՅԻ ԿԼԻՄԱՆ

Ասիա մայր ցամաքն ամբողջապէս գտնուում է հիւսիսային կիսագնդում. միայն նրա ամենահարաւային կողմերի մի մասը գտնուում է հարաւային կիսագնդում: Ասիան ամենամեծ մայր ցամաքն է և ունի մակերեսային բազմազան կազմութիւն. դրա համար էլ նրա կլիման բոլոր մասերում միատեսակ չէ, այլ բազմազան:

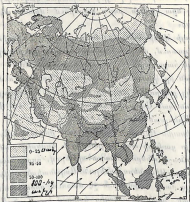
Ասիայի հիւսիսային—¹/₂ մասը գտնուում է Հիւսիսային Սառցեայ գոտում, միջին—²/₃ մասը՝ հիւսիսային բարեխառն գոտում, իսկ հարաւային—¹/₂ մասը՝ տաք գոտում:

Ասիան իր կլիմայով և բնութեամբ բաժանուում է չինգ՝ միեւնոցից բոլորովին տարբեր մասերի. 1) Հիւսիսային Ասիա, 2) Կենդրոնական Ասիա, 3) Հարաւային Ասիա, 4) Արեւմտեան Ասիա և Արեւելեան Ասիա:

Հիւսիսային Ասիայում կլիման շատ ցուրտ է. Ասիայի այդ մասը մայր ցամաքի տաք երկրներից և ծովերից բաժանուած է բարձր լեռնաշղթաներով և սարահարթերով, որոնք արգելում են արեւեկ տաքութիւն ներս մտնելուն: Աւալանտեան օվկիանոսից էլ Ասիայի այդ մասը տաքութիւն չէ մտնում, որովհետեւ Սեբասեան լեռնաշղթան նրան եւրոպայից կտրում է. միայն Սառցեայ օվկիանոսի ցուրտ և չոր հոգմերը անտարգել կերպով մտնում են Ասիայի հիւսիսային մասը. Կէնց այդ է պատճառը, որ Հիւսիսային Ասիան ցուրտ և բոլորովին ցամաքային կլիմա ունի. և որքան դէպի արեւելք գնանք, այնքան էլ այդ կլիման աւելի է ցրտում և չորանում: Անա գետից դէպի արեւելք գտնուում է աշխարհի ամենացուրտ երկիրը, որտեղ յունար ամսին տառնամանքները իտնում են երբեմն 55 աստիճանի, այն ինչ ամառը այնտեղ այնպէս տաք է լինում, ինչպէս Միջին Ռուսաստանում:

Կենդրոնական Ասիան ծովի մակերեսային շատ բարձր է. օվկիանոսներից շատ հեռու և չորս կողմից չըջապատուած է բարձր լեռներով, որոնք խնկարում են ծովային խոնաւ հոգմերի երկրի ներսերը մտնելուն: Իրա իմաստ էլ Ասիայի այդ

մաք աւելի շոք և ցամաքային կլիմա ունի, քան հիւսիսային մաք: Երկնահամարը այնտեղ գրեթէ երբէք ձածկւած չէ լինում ամպերով և անձրևներ շատ սակաւ են թափւում: Ամառը այնտեղ սարսափելի և անտանելի շոգեր են լինում, իսկ ձմեռը՝ խիստ և զաման ջրոտը ու սառնամանիքներ:

Մրնջաբուսային սեզոնների բաշխումը Ամերիայում

Սեզոնները շոք են ապրիլ մինչդեռսային սեզոնները սկսող եղանակը:

Հարավային Ամերիան, այսինքն Հնդկաստան, Հնդկաստանի և մայր ցամաքի հարավ-արևելյան կողմում գտնուող բոլոր կղզիներն ունին տաք և խոնավ կլիմա: Ամերիայի այդ մասում փչում են մուսսոնները: ձմեռը՝ մայր ցամաքից դէպի ովկիանոս, իսկ ամառը՝ ովկիանոսից դէպի մայր ցամաք: Ամառային մուսսոնները շատ խոնավութիւն են բերում դէպի մայր ցամաք: Հէնց այդ է գլխաւոր պատճառը, որ Հարավային Ամերիայում ամառը առատ անձրևներ են գալիս: Ամերիայի շատ անձրև է գալիս Հիմալայեան լեռների հարավային ստորոտներում: Այնտեղ մի տարւայ ընթացքում այնքան անձրև է գալիս, որքան միջին Ռուսաստանում 20 տարւայ ընթացքում:

Հարաւային Ասիայում ամառը սարսափեցի տար է լինում: ձմեռ այն մարտի, ինչ մարտի որ մենք ենք հասկանում, գոյութիւն չունի այնտեղ: Ըմեռը գետնի վրայ երբէք ձիւն չէ նրստում: Եւրիչ խոտերի, այնտեղ ամառային և ձմեռային ամիւնների մէջ գրեթէ անբերութիւն չէ լինում:

Արեւմտեան Ասիայի կլիման բաւական նման է Կենդրոնական Ասիայի կլիմային, թէև նրա սարահարթերը կենդրոնականին նման բարձր չեն և ակեքի նորա են գտնուում, դրա համար էլ Արեւմտեան Ասիայի կլիման ակեքի տար է, իսկ նորաւային երկրներում, մանաւանդ Արտրիայում՝ սաստիկ տաք: Ասիայի այդ մասում էլ այնպիսի ձմեռ գոյութիւն չունի, ինչպէս մեզ մտա: Զիւն է զայն միայն սարերի և Արալ-Կասպիական նարթութեան վրայ: Ամառը տաքութեան սաստիկը հասնում է 50°-ի: Արեւմտեան Ասիայի սարահարթերի վրայ էլ մթնոլորտային տեղումներ չեն թափուում, որովհետև վերայիցնայ սարահարթերը չբխապատոյ լեռները իջում են այդ տեղումները: Երա համար այնտեղի կլիման էլ ընդհանրապէս չոր է: Անձրևներ են զայն լեռների ստորոտներում և ծովերի ափին ընկնող երկրներում և այն էլ մեծ մասամբ ձմեռային ամիւնները:

Արեւելեան Ասիա ակեքի պէտք է հասկանալ մայր ցամաքի այն երկրները, որոնք գտնուում են Մեծ ուկիանոսի ափին և արևելեան բոլոր կղզիները: Արեւելեան Ասիայի հիւսիսային մասում լինում է բաւական սաստիկ և երկարատեւ ձմեռ, այն ինչ նորաւային կողմում ձմեռը ակեքի տար է լինում: Մայր ցամաքի արևելեան մասում թափուում են մթնոլորտային անստ տեղումներ: Այդ տեղումների գլխաւոր աղբյւրը Թաղազ սփկիանուն է, որտեղից ամառը փչող մուսսոնները բաւական խոնաւութիւն են ներս բերում, դրա համար այնտեղ ամառը լինում է տաք և խոնաւ, իսկ ձմեռը՝ չոր:

ԱՍԻԱՅԻ ՈՐՈՂՈՒՄԸ

Ասիայի ամենամեծ և չրտասա գետերը իրանց սկիզբն են առնում մայր ցամաքի այն բարձր լեռներից, որոնք ծածկուած

են մշտական ձևնով և ստացազարտերով Այդ գետերի մեծ մասը հասում է Ասիան շրջապատող ովկիանոսները, իսկ փոքր մասը՝ թափոււմ է մայր ցամաքի ներքին լճերը կամ բոլորովին կորչում է աւազուս անապատներում: Ասիայի գետերի մեծ մասը երկար և ջրառատ է, թէև այնտեղ չկան այնպիսի ջրառատ գետեր, ինչպիսին Ամազոնն է Հարաւային Ամերիկայում կամ Կոնգո գետը՝ Աֆրիկայում:

Ասիայի մի քանի գետերն իրանց համար Հանապարհ են բաց անում բարձր լեռների վրայով. որ. Բազուս և Երանմապուտրա գետերը, որոնք անցնում են Հիմալայեան լեռնաշղթայով: Ասիայի գետերի մեծ մասը ովկիանոսները թափելիս անազին գելյաններ են կազմում, բուսական ցանցազահուս են և նաւարկութեան համար շատ յարմար: Այդ գետերը ջրառատ են գտնոււմ մանաւանդ ամառը, երբ առատ անձրևներ են գալիս: Նրա ամենաերկար և ջրառատ գետն է Եանցեղեանցը (5000 գերսա):

Ասիայի լեռների ուղղութեան չնորհի. նրա գետերը հասում են միմեանց վերաբերմամբ զուգահեռական ուղղութեամբ:

Ասիայի գետերից նրա. Սառուցեայ ովկիանոսն են թափոււմ հեռակեայ գետերը. Օր, որի նշանուար վտակն է Իրախշ, Ենիսէյ և Լենա: Ծագող ովկիանոսը թափոււց գետերից նշանաւոր են. Ամուր, Դեղին, (Համնգո) Կապուս կամ Եանցեղեանց և Մեկոնգ: Այդ գետերից նաւարկութեան համար ամենից յարմարը Կապուս գետն է: Հոգկաց ովկիանոսը թափոււմ են Գանգէս, Բրանմապուտրա, Ինդոս, Տիգրիս և Եփրատ գետերը:

Ասիայի ներքին գետերից նշանաւոր են Կուր և Երասի, որոնք թափոււմ են Կասպից ծովը և Սիւ-Դարիա և Ամու-Դարիա, որ թափոււմ են Արալի լիւնը:

Ասիա մայր ցամաքը հարուստ է նաև լճերով, նրա ամենամեծ լճերի (Կասպից և Արալի) շուրջ աղի է: Քաղցրահամ շուր ունեցող լճեր ըիչ ունի Ասիան: Այգալիսի լճերով աւելի հարուստ են Ամերիկան և Աֆրիկան: Քաղցրահամ շուր ունեցող լճերից Ասիայում ամենանշանաւորն է Բայկալ լիւնը, որ աշխարհիս ամենախորը (1½ գերսա) լիւնն է:

Արալ-Կասպիական հարթութեան վրայ գտնուող լճերի մեծ

մաք աղի է, որովհետև գրանք ներկայացնում են երբեմնի մեծ ծովերի մայրաքաղաքները: Ասիայի լեռների մի քանիսն էլ գոյացել են այն սառցադաշտերից, որոնք մի ժամանակ ծածկում էին Ասիայի տարածութեան մեծ մասը:

ԱՍԻԱՅԻ ԲՈՒՄԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Իր բազմազան կլիմայի շնորհիւ Ասիան ունի նաև քաղցրահամ բուսականութիւնը: Ասիա մայր ցամաքը անցնելով կլիմայական բոլոր գոտիներով, ունի այդ գոտիներին յատուկ բուսականութիւնը: Այնտեղ կարելի է պատահել գրեթէ բոլոր բոյսերին:

	տափաստաններ		քարեկնիքներ		սափաթաղանթներ
	տեղի		անտառաձև գայլեր		արևայ սափաթաղանթներ
	առաջ		ձկնայն անտառաձև գայլեր		արևայ սափաթաղանթներ
	հիմալայաբարձրիկ անտառներ				

Բուսականութեան արտածումը Ասիայում:

Ասիայի տարածութեան մեծ մասը բաղկացած է բարձր սարահարթերէրէջ, որոնք չորս կողմից շրջապատւած են սարերով և լաւ չեն տաքում, զրա համար էլ այդ մայր ցամաքում գերակշռում են ամառայինները և անապատները:

Ասիայի հիւսիսային շուրս մասը ծածկւած է սոււնդրաներով, որոնք տարածւում են Հիւս. Սառուցեայ ովկիանոսի ափով: Մայր ցամաքի այդ մասում, որտեղ յիւնում է դաժան ձմեռ և բաւական շուրս ու մառախոլապատ ամառ, բուսականութիւնը փերին սասիանների արքայ է: այլի ընկնող բոյները կազմում են մամուռը, բարակորը, կարն խոտը և այլն:

Տունդրայից դէպի հարաւ, որտեղ դաժան ձմրանք յաջորդում է ամբ ամառը, տարածւում են սիրիւական խիտ անտառները, որոնք ընդհանուր անունով կոչւում են տայգա: Այդ անտառները սկսւում են Աւրալեան լեռնաշղթայից և շարունակւում են մինչև Թաղաղ ովկիանոսը: Տայգայում երբեմն երբեմն պատահում են մանր լնեք, գետեր և նահիճներ: Տայգայի ծառերի մեծ մասը փշատերև է: Տերևոտ ծառեր շատ քիչ կարելի է գտնել այնտեղ: Որքան տայգան տեղի է մտնելում Թաղաղ ովկիանոսին, այնքան էլ նրա ծառերը բազմազան են դառնում:

Մենդրոնական Ասիան, Թուրանական հարթութիւնը և Արևմտեան Ասիան ունին չոր կլիմա և զրա համար էլ աղքատ բուսականութիւն: Ասիայի այդ մասերը մեծ մասամբ ծածկւած են սափաստաններով և անապատներով: Անապատներից նշանաւոր է արեւմտեան կողմում Արաբիան, իսկարեւելեան կողմում Գորին:

Ասիայի տափաստաններն և անապատները տարածւում են Թինճան լեռնաշղթայի ստորոտներից մինչև կարմիր ծովը և շարունակւում են Աֆրիկայում: Այդ ամբողջ տարածութեան վրայ անտառներ գրեթէ չկան, որովհետեւ այնտեղ մթնոլորտային տեղումներով աղքատ է: Անտառներ պատահում են միայն օտգիւններում և այն տեղերում, որտեղ առատ անձրևներ են գալիս: Տափաստանները ծածկւած են սոփորաբար խոտով: Գարնանը, երբ գրանց վրայ գտնուող միւնը հալւում է, տափաստանները ծածկւում են կանաչ խոտով, որ ամառը նորից չորանում և սոսկայի փոշի է առաջացնում: Անապատները, ընդ-

հակառակը բոլորովին զուրկ են բուսականութիւնից. այնտեղ բոյսեր են լինում միայն օսգիտներում: Երանց բոյսերից նշանաւոր են պողատու մի բանի ծառեր, օր. խնձորենի, զեղձենի, նարնջենի, ձիթապտի ծառերը, ֆիւնիկեան արմաւենին և այլն:

Բոյսերի տեսակէտից բոլորովին հակառակ պատկեր է ներկայացնում Հարաւային Ասիան, որ ունի բոլորովին տար կլիմայ և բաւ սուղւած է: Մայր ցամաքի այդ մասը ծածկւած է արեւադարձային անտառներով, որոնցով հարուստ են Հնդկաստանի, Հնդկաչինի արեւմտեան ափերը, Մալայեան արշիպելադի մի բանի կղզիները և Հիմալայեան լեռնաշղթայի ստորտները:

Արեւադարձային անտառները հարուստ են իրանց բազմազան և հսկայական ծառերով. այդ ծառերից աչքի են ընկնում արմաւենին (կոկոսի և սագոսի արմաւ), բամբակի և նացի ծառ, բանան, քինայի և սուրճի ծառ և այլն:

Հարաւային Ասիայի աւելի չոր երկրներում գտնուում են արեւադարձային տափաստաններ, որոնք ընդհանուր անունով ստան են կոչւում: Այդ ստանները սեռ մասամբ ծածկւած են լինում վայրի և չոր խոտով, իսկ մասամբ էլ վերայիջեւ ստանների հողը մշակւում է հարաւային Ասիայի երկրներում ապրող խիստ սղգարնակութիւնը:

Արեւմտեան Ասիայում ծափերի ափերին և լեռների ստորտներում անուժ են մշտական կանաչ բոյսեր և պողատու ծառեր. օր. նարնջի, լիժնի, զեղձի, ձիթանի ծառեր, խաղող, իսկ մայր ցամաքի այդ մասի աւելի հարաւային երկրներում նաև ֆիւնիկեան արմաւենին:

Արեւելեան Ասիայում, գլխաւորապէս Չինական հարթութիւնը և Եսպանական կղզիները ծածկւած են արգաւանդ գաշտերով և պողատու այգիներով, իսկ այդ երկրների աւելի բարձր մասերում գտնուում են մշտական կանաչ ծառեր, և մերձարեւադարձային անտառներ:

Միւս մայր ցամաքների հետ համեմատած, Ասիան աւելի հարուստ է օգտակար բոյսերով: Կուրաուրական բոյսերից շատերը, որոնք այսօր ախրան քաւարէն մշակւում են Աւրա-

պայում կամ միւս մայր ցամաքներում, առաջին անգամ վայրի գրութեան մէջ անել են Ասիայում: Այդ բոյսերից նշանուար են հացուհատիկներ, բրինձ, շաքարեղէզն, բանան, վարունգ, խաղող, ընկոյզ, թէյի, թթի և հացի ծառ և այլն:

Ա Ս Ի Ա Յ Ի Կ Ե Ն Դ Ա Ն Ի Ն Ե Ր Ը

Իր կենդանիների բազմազանութեամբ Ասիան առաջին տեղն է բռնում միւս մայր ցամաքների մէջ, Ասիայում կարելի է գտնել Եւրոպայի, Աֆրիկայի և Աւստրալիայի կենդանիներից շատերին:

Ասիայի կենդանական աշխարհը բաժանուած է մի քանի՝ միմեանցից տարբեր մասերի: Կենտրոնական և արեւմտեան Ասիայում, որտեղ տիրապետում են սափաստանները և անապատները, աչքի են ընկնում սմբակաւոր, լեւնային և կրծող կենդանիները, օր. լեւնային այծերը, սշխարները, վայրի ձիերը, էշերը և վայրի երկասպառանի ուղտերը: Արեւմտեան Ասիայի կենդանական աշխարհը համեմատաբար աւելի աղքատ է: Այնտեղ պատահում են աֆրիկական մի քանի գազաններ, օր. շնագայլ, բորենի, առիւծ և այլն:

Հիւսիսային Ասիայում տաւ գրանները տմառ ժամանակը բաւական հարուստ կենդանական աշխարհ ունին. այնտեղ աչքի են ընկնում մանաւանդ թռչունները, որոնք ահագին երամներով թռչում են հարաւային Ասիայից դէպի Հիւս. Սառսցեայ սփկիանոսի փեղերը: Այդ թռչունները այնտեղ կերակրուած են ձկներով և պտուղներով, իսկ աշնանը կրկին գաղթում են դէպի տաք երկրներ: Զմեռը, ընդհակառակը տաւգրանների կենդանիների թիւը քիչ է լինում. եղածներից աչքի են ընկնում սպիտակ կաքունները, բեռային աղւէսները, հիւսիսային եղջերուները, որոնք ձմեռը մեծ մասամբ թաղնուած են տաղաններում, որոնք նրանց պաշտպանում են ցուրտ բաժիններից:

Ճայզանները հարուստ են աղւամազ կենդանիներով, որոնցից յայտնի են աղւէսները, գայլերը, աքջերը և անտառային

Յուշուհները: Այդ բոլոր կենդանիներն ամբողջ տարւայ ընթաց-
քում իրանց համար առատ կերակուր են գտնում ապրաչաւմ:

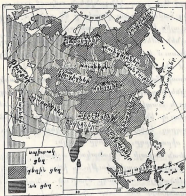
Հարաւային Ասիայի արեւոզարնային անտառներն և սա-
ւանները ունեն ամենից հարուստ կենդանական աշխարհը: Ասի-
այի այդ մասում կան բազմազան կենդանիներ, որոնցից ոմանք
կերակրւում են բոյսերով և պտուղներով, իսկ ոմանք ապրում
են ամենատար մասերում, որովհետև շնն կարող ամենը բարե-
խառն երկրներից ցուրտ կլիման. օր. մարզանման կապիկները,
ննգեղջիւրը և տապիրը: Հարաւային Ասիայի միւս կենդանի-
ներից նշանաւոր են վագրը, թունաւոր ակնոցաւոր օձը, գե-
տերում ապրող կոկորդիլոսը, իսկ գեղեցիկ Յուշուհներից՝
Ֆոսեանը, սիրամարդը, թութակը և այլն:

Արևելեան Ասիայի կենդանական աշխարհը աղքատ է, ո-
րովհետև այնտեղի ազգաբնակիւթիւնը խիս է և երկրի տարա-
ժութեան մեծազոյն մասի հողը մշակւած. այնպէս որ այնտեղի
վայրի կենդանիների մեծ մասը ոչնչացւած է:

Ասիայից են ծագում գրեթէ բոլոր ընտանի կենդանիները,
որոնցից մարդկութիւնը ներկայումս օգտւում է գրեթէ բոլոր
մայր ցամաքներում: Այդ կենդանիներին մարդը առաջին ան-
գամ վայրի գրութեան մէջ գտել է Ասիայում և յետոյ ընտա-
նեցրել: Ասիայից են ծագում օր. ուղտը, ձին, ոչխարը, այծը,
խոզը, եակը (յեռնային եզր), գոմէշը, փիղը և այլն:

ԱՍԻԱՅԻ ԱԶԳԱԲՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Միւս մայր ցամաքների հետ համեմատած Ասիան ամենից
շատ ազգաբնակիւթիւն ունի: Ասիայում ապրում են մօտ 830
միլիոն բնակիչ, այսինքն ամբողջ մարդկութեան կէսից աւելին:
Ասիայի ամբողջ ազգաբնակիւթեան $\frac{1}{2}$ —մասը ապրում է մայր
ցամաքի հարաւ-արևելեան մասում, իսկ մնացածը՝ միւս մա-
սերում: Ամենից խիս ազգաբնակիւթիւն ունին Ասիայում Չի-
նաստանի, ու Հնդկաստանի հարթութիւնները և ձաւա կղզին:

Ասիայի ցեղերը և ժողովուրդները:

Ասիայի ազգաբնակչությունը պատկանում է մարդկային 4 ցեղին. դեղին կամ մանդչուան, սպիտակ կամ կովկասեան, սև կամ նեգրական և մալայեան ցեղերին. Այդ ազգաբնակչեան մեծ մասը պատկանում է դեղին ցեղին (480 միլ.), սպիտակ ցեղին՝ 280 միլ. իսկ մնացածը՝ սև և մալայեան ցեղերին:

Դեղին ցեղին պատկանող բնակիչները ապրում են Ասիայի հիւսիսային, կենտրոնական և հարավ-արևելեան մասում, սպիտակ ցեղին պատկանողները՝ հարավ-արևմտեան Ասիայում, սև ցեղին պատկանողները՝ Հնդկաստանի հարավային մասում, իսկ մալայեանը՝ Մարակկա թերակղզու և Մալայեան արշիպելագի կղզիների վրայ:

Դեղին ցեղին պատկանում են Ասիայի ժողովրդներէջ հետևեալները. չինացիները, եսպանացիները, տիբեթցիները, մոնղոլները, Հնդկաստանի բնակիչները (չաուսա՝ Մարակկա թերակղզին), Սիբիրի բնակիչների մի մասը, կալմիկները, կիբոլիները, թիբեթերը և այլն: Սպիտակ ցեղին պատկանում են. հայերը,

հնդիկները, պարսիկները, արաբները, հրէաները, և այլն. սն ցեղին պատկանում են Հնդկաստան թերակղզու հարաւային մասում ապրող զբաւիղները և մալայեան ցեղին՝ Մալակկա թերակղզու հարաւային մասի և Մալայեան արշիպելագի կղզիներէ վրայ ապրող ժողովրդները:

Ասիա մայր ցամաքի ամբողջ տարածութիւնը հաւասար է 40 միլիոն քառակուսի վերստի և որովհետև նրա ամբողջ ազգաբնակչութեան թիւը մօտ 830 միլիոն է, հետևապէս Ասիայի տարածութեան իւրաքանչիւր քառակուսի վերստի վրայ միլիոն հաշւով ապրում է մօտ 20 մարդ:

Ամենից բիշ ազգաբնակչութիւն ունի տունդրան, որովհետև մարդ այնտեղ զժւարութեամբ է ապրուստի միջոցներ գտնում: Տունդրայի բնակիչը հողագործութեամբ երբէք չի պարապում, որովհետև կլիման այնտեղ օարսափելի ցուրտ է: Այնտեղի բնակիչներէ բնատանի կենդանիներից նշանաւոր են միայն հիւսիսային եղջերան և վարժւած շները: Հէնց այդ է զլիսաւոր պատճառը, որ Ասիայի տունդրան ամենից նօսր ազգաբնակչութիւն ունի:

Բիշ ազգաբնակչութիւն ունի նաև սիբիրական տայգան: Այնտեղ միայն մեծ գետերի ափին և սիբիրական երկաթուղու ուղղութեամբ վերջին ժամանակներս շատացել են ուրա գաղթականներէ զիւզերը: Այդ գաղթականները կարատում են խիստ սնտառները և հետզհետէ մշակելի են դարձնում դրանց հողերը: Երկրագործութեամբ պարապում են Սիբիրի միայն հարաւային մասում:

Ասիայի սափափառանների կլիման շոք է և զրա համար էլ այնտեղ անյարմար է հողագործութեամբ պարապելը: Տափաստաններում զլիսաւորապէս ապրում են թափառական խաշնարանները, որոնք արօտատեղիներ գտնելու համար շարունակ մի անդից միւս տեղն են թափառում: Տափաստաններից էլ աւելի բիշ ազգաբնակչութիւն ունին Ասիայի անապատները, որանց մարդիկ կարող են ապրել միայն օաղխաներում:

Բոլորովին հազառակ երկոյթն ենք տեսնում Ասիայի հարաւարեկեան մասում, որտեղ ապրում է ամենախիտ ազգա-

ընտելութիւնը. որ. Հնդկական և Զինական հարթութիւնների իւրաքանչիւր քառակուսի վերստի վրայ միջին հաշուով ապրում է 200-ից աւելի մարդ: Ազգաբնակչութեան խտութեան գլխաւոր պատճառը Ասիայի այդ մասի սաք և խոնաւ կլիման և հողի պտղաբերութիւնն է: Ամենահին ժամանակներից այդ երկրներում ապրում էին նստակեաց հնդիկներն ու շինացիները, որոնք գլխաւորապէս հողագործութեամբ էին պարագում:

Ասիան ոչ միայն ամենամեծ մայր ցամաքն է, այլ և ամենահին քաղաքակրթութիւն ունեցող աշխարհամասը: Այդ մայր ցամաքի ժողովրդները ամենից շուտ ընտելացան նստակեաց կեանքի, սկսեցին հողագործութեամբ պարագել և հասան քաղաքակրթութեան բարձր աստիճանի: Ամենից շուտ քաղաքակրթւած էին Ասիայի այն ժողովրդները, որոնք ապրում էին լաւ ոռոգւած և պտղաւետ հարթութիւնների վրայ. որ. Հնդկական, Զինական և Միջագետքի հարթավայրերում: Ասիայի այդ մասերում ապրող ժողովրդները Քրիստոսի ծննդից զեռ շատ դարեր առաջ ունէին իրանց տէրութիւնները, ծագկած գիտութիւններն և գրականութիւնը, իսկ ընդհակառակը կենտրոնական և հարաւ-արեւմտեան Ասիայի վտաւ ոռոգւած և անպտղաբեր սարահարթերում, սափաստաններում և անապատներում ապրող ժողովրդները մինչև այսօր էլ թափառական կեանք են վարում, քաղաքակրթւած չեն և չունին մեծ տէրութիւններ: Վերջապէս Ասիայի այն զեղերը, որոնք ապրում են Ասիայի հիւսիս-արեւելեան մասի ազգաւ բնութիւն ունեցող երկրներում, կանգնած են քաղաքակրթութեան ամենաուսոր աստիճանի զարգացման վրայ, պարագում են որսորդութեամբ, ձկնորսութեամբ և թափառական կեանք են վարում:

Ասիայում են սկիզբն առել մարդկութեան բոլոր նշանաւոր կրօնները. ըրանմիանականութիւն, բուդդայականութիւն, մուսլիմականութիւն, քրիստոնէութիւն և մանմեզականութիւն: Ամենից շուտ հետեւողներ ունի բուդդայականութիւնը, որ գլխաւորապէս տարածւած է կենտրոնական և արեւելեան Ասիայում, նրանից յետոյ՝ ըրանմիանականութիւնը, որ տարածւած է Հնդկաստանում և մանմեզականութիւնը արեւմտեան Ասիայում

և Մարտիան արշիպելագի կղզիների վրայ: Երբտանէութիւնը տարածւած է Ասիայի արեւմտեան մասի մի քանի մանր երկրներում որ. Հայաստանում, Վրաստանում և այլ մասերում, որտեղ ապրում են եւրոպացիներ: Ասիայի ամենաբնակչային ծայրերում և Մարտիան արշիպելագի կղզիների վրայ տարածւած է նաև հեթանոսութիւնը:

Չնայելով որ եւրոպացիները Ասիա մայր ցամաքի հետ ուշ ծանօթացան, այնուամենայնիւ նրանք ժամանակի ընթացում կարողացան նւտել այդ մայր ցամաքի մեծ մասը: Ասիայի տարածութեան $\frac{1}{2}$ մասը պատկանում է Ռուսաստանին. Հնդկաստան և Հնդկաչինի մի մասը՝ Անգլիային, իսկ Հնդկաչինի մի ուրիշ մասը Ֆրանսիային և այլն: Եւրոպացիների կարածները Ասիայում կոչւում են գաղութներ. որ. Սիրիքը Ռուսաստանի գաղութն է, Հնդկաստանը Անգլիայի գաղութը և այլն:

Ասիայի անցած մասը բաղկացած է անկախ տէրութիւններից, որոնցից նշանաւոր են Չինաստանը, Մալայնիան, Ցամկաստանը, Պարսկաստանը և այլն: Այդ տէրութիւններից իւրաքանչիւրը ներկայումս այրատում է եւրոպական քաղաքակրթութիւնը հեռզհեռէ մացնել իր մէջ:

Ա Ր Ե Ի Մ Տ Ե Ա Ն Ա Ս Ի Ա

Ասիա մայր ցամաքի արեւմտեան մասի երկրները մի քանի ընդհանուր յատկութիւններով նման են իրար: Այդ երկրների մեծ մասը լեռներով շրջապատւած բարձրաւանդակներ են, որոնց կլիման տաք և չոր է: Այդ բարձրաւանդակների միջին մասը սոփորաբար անապատներ են, տափաստաններով շրջապատւած: Բոլորովին հակառակ պատկեր են ներկայացնում ծովափնեայ և սարերի լանջերում գտնուող երկրները, որտեղ ձմեռը առատ անձրևներ են գալիս և պտղաւէտ գարնանում նրանց

հոգը: Պաղատէա են և այն բոլոր երկրները, որոնք ստեղծւած են սեփական գետերով: Եւ հէնց այդ է պատճառը, որ այնտեղի գետերի ամին ստորաբար լաւ մշակւած երկրներ կան:

Արեւմտեան Ասիայի մի բանի երկրներ պաղատէա են գտնուած նաև արհեստական ստեղծան շնորհիւ, որը այնտեղ սարսոց բնակիչներից մեծ հոգատարութիւն և աշխատանք է պահանջուած:

Այգպիսի աշխատանք հնարաւոր է միայն խաղաղ ժամանակներում: Սակայն պատմութիւնից յայտնի է, որ արեւմտեան Ասիան իր պատմական կեանքի ընթացքում տեսել է բազմաթիւ պատերազմներ, որոնք աւերակ են դարձրել Ասիայի այդ մասի շատ երկրներ: և հէնց այդ է պատճառը, որ այդ իրկրները թէև երբեմն շատ ծաղկած էին, բայց այսօր գրեթէ անպատներ են ներկայացնում: Այդ ծաղկած երկրները հին ժամանակ կերակրում էին իրանց միլիոնաւոր խիտ ազգաբնակչութիւնը. իսկ ներկայումս ապաստանի տեղ են ծառայում մի քանի խաշնարած ժողովրդների համար: Այգպիսի երկրներ են եղել հին ժամանակ՝ Փոքր-Ասիան, Միջագետքը, Ասորիքը, Պաղեստինը և այլն:

ՓՈՔՐ-ԱՍԻԱ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Փոքր-Ասիա կամ Անատոլիա թերակղզին գտնուում է Ասիա մայր ցամաքի ամենա արեւմտեան ծայրում: Այդ թերակղզին մի սարահարթ է, որ շոքս կողմից չըջապատւած է բարձր լեռներով, որոնք ձգւում են արեւմտքից դէպի արևելք: Թերակղզու հիւսիսային կողմով սարածուում են Պոնտական, իսկ հարաւային կողմով Ճարոսի լեռները: Փոքր-Ասիա թերակղզու արեւմտեան ամիերը շատ կարտաւած են և նեղացնում են բազմաթիւ մանր կղզիներ, թերակղզիներ, ծոցեր և հրեանդաններ: Այդ ամի մաս գտնուում է մանր կղզիների մի մեծ արշիպելագո, որ կաշւում է Անտական արշիպելագո: Այդ արշիպելագոյին պատկանող կղզիները կազմում են մի տեսակ կամուրջ Ասիա և Եւրոպա աշխարհա-

ժառանգի միջև: Կզգիներէից նշանաւոր են Սամա, Հազոս և այլն: Փոքր-Ասիայի ծովափնեայ ժառանգը լաւ են ստուգած, պրազաւէա են և ծածկւած են անտառներով, որոնց մէջ աչքի են ընկնում կաղնի և եղևնի ծառերը: Հախաակ պատկեր են ներկայացնում թերակողզու ներքին ժառանգը, որոնք ընդհանրապէս բազկացած են տափաստաններից և անապատներից և ունեն շոր կլիմայ:

Փոքր-Ասիա թերակողզու արևելեան կողմում գտնուում է Հայաստանը, որ նոյնպէս մի բարձրաւանդակ է և հարուստ է բազմաթիւ հանգած հրաբուլգիներով, որոնցից ամենանշանաւորն է Մեծ Մասիսը: Արարտաը կամ Մեծ Մասիսը Հայաստանի ամենաբարձր սարն է, որ ծովի մակերեսից 5 վերսա բարձր է և ծածկւած է մշտական ձիւնով: Բացի այդ սարից Հայաստանը նշանաւոր է նաև իր մի շարք ուրիշ լեռնաշղթաներով, որոնք հայկական բարձրաւանդակի մակերեսից բաժանում են մի քանի միմեանցից բոլորովին անջատւած մասերի: Հայաստանի լեռներից են սկիզբն առնում Տիգրիս և Եփրատ գետերը, որոնք յետոյ միանալով իրար հետ, թափւում են Գարսից ծոցը: Սակայն Հայաստանի մայր գետը համարւում է Երասխը, որ խոտնուելով Կովկասեան լեռներից սկիզբը առնող Կուր գետի հետ, թափւում է Կասպից ծովը:

Հայաստանը նշանաւոր է նաև լճերով, որոնք մեծ մասամբ աղի են. որ. Վանայ և Ուրմիայի լճերը:

Թէ Փոքր-Ասիայի և թէ Հայաստանի կլիման բուսական խոնաւ է: Այդ երկրներում թափւում են առատ անձրևներ, որովհետև Ատլանտեան օվկիանոսից փչում են խոնաւ հոգմեր: Երկու երկրների քնակիչները պարապում են զլիաւորապէս հողագործութեամբ, անասնապահութեամբ և ասեարտով:

Հին ժամանակ Փոքր Ասիան աւելի իրա և մեծ ազգաբնակչութիւն ունէր, քան այժմ: Այնտեղ մինչև այսօր էլ պահուել են պատմական բազմաթիւ յիշատակարաններ—հին քաղաքների, աստարների, լրանցքների, գերեզմանների և այլն ձեացորդներ, որոնք վկայում են, թէ մի ժամանակ այդ երկ-

բում ինչպիսի բարձր զարգացման և քաղաքակրթութեան հասած ժողովրդներ են ապրել:

Ներկայումս Փարբ-Ասիայի բազմաեզ արգարնակութեան գլխաւոր և գերակշռող մասը կազմում են թիւրքները կամ տամիկները, որոնց թիւը համարւմ է մտն Ծ միլիոնի: Քերակզգտ արեմտեան ծովափնեայ մասերում ապրում են յոյները, իսկ արեւելեան և հարաւային կողմում հայերը (1/2 միլիոն) և քրդները:

Քիւրքերը նաանցին Փարբ-Ասիան XIV և XV դարերում և իրանց իշխանութիւնը այնտեղից տարանկցին հրաբխարեւելեան Աֆրիկայում և հարաւարեւելեան Արաբիայում: Ծայտից որ Քիւրքերը բազմաթիւ երկրներ նաանցին, սակայն այդ երկրները ոչ մի ոգուտ շտապան նրանցից: Քիւրքերը թէև քաջ մարդիկ էին, բայց նրանք ազեա էին և բարբարոտաբար էին գերաբերում իրանց բազմաեզ նպատակների նա: Եւ նկնց այդ է պատճառը, որ Քիւրքերի տիրապետութեան տակ զանազ երկրները նապակաւ ընկան անմարդաբնակ գարձան, իսկ նրանց քաղաքներից շատերը աներակ գարձան: Այժմ Քիւրքիան ամենաշտապան պետութիւններից մէկն է, որի տիրապետող ժամանական Քիւրքերը ատելութեամբ և թշամութեամբ են գերաբերում զէպի քրիստոնեայ նպատակները: Երկրի միայն մի մասն է ծածկում մշակած գաւաերով, պաղաատ այգիներով և պարտէզներով: Քիւրքական գիւղերում աները մեծ մասամբ շինւած են փայտից: Նրանց քաղաքները սովորաբար բարձր գիւղը անեն և յանախ շինւած են նախ իսկ ժայտիի վրայ: Այդ քաղաքների կենտրոնական մասը կազմում է միջնաբերդը, շրջապատւած հաստ պարիսպներով և զարգարւած աշտարակներով: Այնտեղ կան սպիտակ մինարէթներով բազմաթիւ մզկիթներ, քաղաքների փողոցները նեղ, ջեխոտ և կեղտաա են: Ժամանակի ընթացքում Քիւրքերը խառնելով սպիտակ ջեղին պատկանող զանազան ժողովրդների նա, կորցրել են իրանց մտնդոյական նախնական արիւր: Նրանց բարձրահասակ և նիւար մարդիկ են, սիրում են հագնել փայլուն հագուստներ, լայն գոտիներ, կրում են զէնքեր և գլուխը ծածկում են կարմիր ֆետ: Նրանք թէև քաջ և հիւրատէր մարդիկ են, սակայն յունեն մեծ եասնց և նախանկանող սպի երկիրը շատ վատ է կառավարում, ժողովուրդը մեծ մասամբ անպարզւա է և մշուած ծանր հարկերի տակ *):

Քիւրքերը գլխաւորապէս պարապում են երկրագործութեամբ և այգեգործութեամբ: Իրանց պաշտերում նրանք մշակում են հացանապիկներ, ծխախոտ և խաչխաշ (սֆիու. մի գործածութիւնը շատ է տարածւած Քիւրքերի և պարսիկների մէջ):

*) Դասաբրի մէջ ծանր տատերով ազւած բոլոր յոյւանները երկրորդական ընտարութիւն ունեն և սասուցիւր կարող է շտեղներ կիթ նրա ժամանակը սուղ է տարիտի անրող: Ծրուրքը անցնելու համար:

Արդիւնագործութիւնը շատ քիչ է զարգացած թիւրքերի մէջ: Գործարանական ապրանքներ նրանք ստանում են եւրոպական զանազան երկրներից: Եւրոպական առևտրական մի քանի ընկերութիւնների շնորհիւ Փոքր-Ասիայում շինուել են երկաթուղիներ: Իրանցից ամենանշանաւորը պէտք է լինի Բաղդադի երկաթուղին, որը թիւրքիայի մայրաքաղաք Կ. Պոլիսը՝ մտա ապագայում պէտք է միացնի Գարսից ձոցի հետ: Արտփնեան երկաթուղիները դեռ եւս այնքան շատ չեն Փոքր-Ասիայում, դրա համար էլ շատ տեղ ապրանքները տեղափոխւում են ուղտերի կարաւաններով: Արատնանում են հացահատիկներ, մրգեր, մետաքս և այլն, իսկ ներմուծում են գործարանական ապրանքներ: Փոքր-Ասիայի ամենամեծ և ամենանշանաւոր քաղաքն է

Փոզոց Զմրանփայում:

Զմրանփան, որը թերակղզու մի քանի քաղաքների հետ միացած է երկաթուղով: Այդ քաղաքը առևտրական մի նշանաւոր նաւահանգիստ է, որի բնակիչները կազմում են յոյները, թիւրքերը և հայերը: Զմրանփան թիւրքիայի հայոց մտաւոր կենտրոններից մէկն է: Միւս նաւահանգիստներից նշանաւոր են Սկիաւարի և Տրապիզոն քաղաքները: Փոքր-Ասիայի նշանաւոր քաղաքներից մէկն է նաև Անգորան, որի մետաքսաման քուրդ ունեցող այժերը շատ յայտնի են և կոչւում են Անգորայի այժեր:

Հայաստանում՝ բացի թիւրքերից ապրում են շատ հայեր, որոնք մեծ մասամբ, պատկանում են յուսաւորչական դաւանութեան: Կան նաև կաթոլիկ և բողոքական հայեր: Հայերը պարսպում են երկրագործութեամբ, առևտրով և անասնապահութեամբ:

Հայաստանի ամենազգեսուր քաղաքն է Էրզրումը, որը մինչև յիս Ժամանակ նշանաւոր է իրրե ամբոց: Այդ քաղաքում նշանաւոր է Սանասարեան գաղտցը, որը թիւրքաւայոց գաղտցների համար ուսուցիչներ է պատրաստում: Երկրորդ նշանաւոր քաղաքն է Վան, համանուն լիճ ափին:

Փորք

Հայաստանի հարաւ-արևելեան կողմում գտնւում է լեռնոտ երկիր Քրդաստանը, որի զգեսուր բնակիչները կոչւում են քրդերը: Իրանք պարսպում են անասնապահութեամբ և մասամբ էլ աւազակութեամբ: Այդ քրդերը ժայռեկով թիւրքաց կառավարութեան հովանաւորութիւնը, մինչև այսօր մեծամեծ քառանք են պատնասել խաղաղասէր հայերին:

Փորք-Ասիայի հարաւային կողմում գրտնւում է Կիւրոս կղզին, որի բնակիչներին մեծ մասը յոյներ են: Այդ կղզին սկզբում պատկանում էր թիւրքերին, իսկ այժմ՝ անգլիացիներին, որոնք որինակելի կերպով կառավարում են տեղական բնակիչներին:

Բացի Փորք-Ասիայից, Հայաստանից և Քրդաստանից թիւրքերին են պատկանում նաև Ասորիքը, Պաղեստինը, Միջագետքը և Ալաքիան:

Ա Ս Ո Ր Ի Ք Ե Ի Պ Ա Ղ Ե Ս Տ Ի Ն:

Ասորիքը և Պաղեստինը գտնւում են Միջերկրական ծովի արևելեան ափին: Այդ երկու ծովափնեայ երկրները մեծ մա-

սամբ ներկայացնում են մի սարահարթ: Միջերկրական ծովի ուղղութեամբ՝ իրարից զեպի հարաւ տարածւում են երկու լեռնաշղթաներ, որոնցից առաջինը կոչւում է Լիբանան իսկ երկրորդը՝ Անտիլիբանան: Երկու լեռնաշղթաները իրարից բաժանւում են մի լայն հովտով:

Ասորիքը և Պաղեստինը՝ ինն ժամանակ, Փոքր-Ասիայի նըման հարուստ և զարգաւէտ երկրներ էին, ունէին աւելի ինտ ազգաբնակչութիւն և շատ ծաղկած քաղաքներ, որոնց մնացորդները մինչև այսօր էլ կան: Ներկայումս այդ երկրների մեծ մասը անապատ է, որտեղ ընդհին-արարները թափառական կեանք են վարում: Միայն ծովի ափերին ապրող բնակիչները նստակեաց կեանք են վարում և մշակում են իրանց հողաբաժինները: Ասորիքի կամ Միջերկրի ամենամեծ քաղաքն է Եւֆրատ կամ Դամասկոս, իսկ երկրորդը՝ Բէյրութը, որ յայտնի քաղաք և նաւահանգիստ է Միջերկրական ծովի ափին: Այդ երկու քաղաքները միացած են իրար նետ երկաթուղով:

Ասորիքի շարունակութիւնն է կազմում Պաղեստինը, որի մայրաքաղաքն է Երուսաղէմը: Այս քաղաքը աշխարհիս բոլոր քրիստոնէականների ամենաորբազան քաղաքն է, ունի 50 հազար բնակիչ: Պաղեստինի ծովերից նշմանօր է Մեծնայ ծովը, որի Զուրը սարսափելի ափ է և որի մէջ թափւում է Եորզանան գետը:

Պաղեստինի Երուսաղէմ մայրաքաղաքը սրբազան է ոչ միայն քրիստոնէականների, այլ և իրեանների համար: Ամեն սարի հազարաւոր քրիստոնէաններ են ուխտի գնում այնտեղ: Երուսաղէմի գլխաւոր սրբութիւնը Քրիստոսի գերեզմանն է, որի վրայ շինւած է մի եկեղեցի: Այդ եկեղեցին պատկանում է քրիստոնէական բոլոր դաւանութիւններին: Երուսաղէմում է զանաւոր նաև հայոց ս. Եսմիրի վանքը, որ ունի միաբանութիւն:

Քրիստոսի գերեզմանը:

Ներսիսանք:

Ասորիքի և Պաղեստինի զլխաւոր բնակիչները կազմում են արարները և նրանց ցեղակից ասորիները, որոնցից ասաչիները պարագում են այդեգործութեամբ և մետաքսագործութեամբ: Նրանց այգիներում առատութեամբ աճում են նարինջ, խաղող, թուզ, միթապաուզ և թուխ:

Մուսափոքի երեսներ

ում է Շատ—էլ—Արար: Հին ժամանակ Միջագետքը աւելի մշակւած ու պողաւէտ երկիր էր և աւելի խիտ ազգաբնակչութիւն ունէր, քան ներկայումս: Միջագետքի նրախային մասում հին ժամանակ գտնուում էր Ասորեստանի ծաղկած ակրութիւնը, նիւոսի մայրաքաղաքով, իսկ հարաւային մասում՝ Բա-

Մ Ի Ջ Ա Գ Ե Տ Ք:

Տիգրիս և Եփրատ գետերի մէջ գտնուող ցածր հարթութիւնը կոչւում է Միջագետք: Այդ գետերը սկիզբն են առնում Հայաստանի լեռներից և յետոյ իրար հետ միանալով, թափում են Պարսից ծոցը: Երկու գետերի միացման տեղը կոչ-

ընդատանը, Բարելուն մայրաքաղաքով, ներկայումս Միջագետքը մեծ մասամբ մի աւազաւ անապատ է ներկայացնում, որի օւղիաներում ապրում է շատ նոսր ազգաբնակութիւն: Չկան այլևս այն փառանդ բաղաբները, գաշաները և այգիները, որոնք մի ժամանակ զարգարում էին Միջագետքի գրեթէ ամբողջ տարածութիւնը: Այնտեղ այժմ ապրում են թափառական և խաշնարած որսորդները, որոնք պարապում են անասնապահութեամբ կամ մշակում են ֆիւնիկեան արմաւենի:

Միջագետքը պատկանում է Թիւրքիային կամ Տաճկաստանին և ներկայացնում է ամենակարճ ճանապարհը Հնդկաստանից և հարաւային Գարսխաստանից դէպի Եւրոպա: Իրա համար էլ Միջագետքը ունի անկարեւորան մեծ նշանակութիւն, մանաւանդ երբ մօտ ապագայում պտարաստ կլինի Բաղդադի երկաթուղին: Միջագետքի գիտաւոր բաղաբն է Բաղդադը:

Ա Ր Ա Տ Ի Ա

Արարիան աշխարհիս ամենամեծ թերակղզին է, որ ներկայացնում է մի աճաղին սարահարթ: Այդ սարահարթի ծայրերը և կենտրոնական մասը աւելի բարձր են: Արարիան մեծ մասամբ մի աւազաւ անապատ է, որովհետև գետերից բոլորովին զուրկ է: Այնտեղ միայն մի քանի մասերում պատահում են գետակներ, որոնք ջրառատ են գտնւում միայն անձրևների ժամանակ: Արարիա թերակղզու միայն ժողովնեայ մասերը ունին խոնաւ կլիմայ և այնտեղ հողը կարելի է մշակել արհեստական ուտղման շնորհիւ: Արարիայի ամենալաւ մասերը կազմում են Հեջաւ և Եմէն կամ Երջանիկ Արարիա նահանգները, որոնք գտնւում են կարմիր ծովի ափին: Երկու նահանգների բոյսերից նշանաւոր են ֆիւնիկեան արմաւենի և սուրճ: Արարիայի վերայիշեալ նահանգների բնակիչները նաստեկաց են, իսկ միւս մասերինը՝ թափառական:

Արարիայի գիտաւոր բնակիչները արաբներն են, որոնք հոչւում են նաև ընդմեջներ: Թերակղզին ունի շատ նոսր

Արարների վրաններ:

ազգայնակութիւն, որովհետեւ նրա տարածութեան մեծ մասը անապատային է: Մնակիչների թիւը մօտ $3/2$ միլիօն է: Արարները բաժանուած են բազմաթիւ ցեղերի, որոնք կառավարուած են իրանց ընտրովի շէյխերով: Այս ցեղերը իրաց նեւ շարունակ կոխներ են մղում: Արարիա թերակցու արեմտեան և արեւելեան տիր պատկանում է թիւրքիային: Թերակցու կենտրոնական մասում և հարաւային կողմում արարները ունին մի քանի անկախ և մանր տէրութիւններ:

Արարները ապրում են ոչ միայն Արարեայում, այլ և Ասորիքում, Միջագետքում և հիւսիսային Աֆրիկայում: Արարները բարձրակուսակ, նրնար և թիւրքէ՛մ մարզիկ են: Նրանք սովորաբար ապրում են վրանների տակ և պահում են միաստպատանի ուզա, արարական ձի և սշխար: Արարները բաժանուած են նստակեաց և թափառական ցեղերի: Նստակեաց արարները ապրում են գետերի ափին և օաջներում: Նրանք մշակում են ֆիւմիկեան արձաւներ, սրնի ծառ, բրինձ, զանազան հացահատիկներ և զրա նամար պղտուած են արեւսաակեան սաղմածր: Արարիայում այնքան շատ սուրճ և ստաշուած, որ զրա մի մասը արտահանում են Եւրոպա:

Թափառական արարները կամ ընդերները պարտապա՛մ են անասնապահութեամբ և որովհետեւ վերջինից բիշ պղտաւ են ստանում, զրա նամար էլ նրանք շատ անգամ յարձակուած են անապատով անցնող վանաստեղծանների և ուխտաւորների կարուանների կամ նստակեաց արարների զեղերի վրայ:

Քեղախճեր. Երանց բնակարաններն և զգեստը

Արարները շատ ընդունակ մազավարդ են: Միջին դարերում նրանք էիննային մի քանի մեծ պետություններ Ասիայում և Աֆրիկայում, ամենաբարձրագույնից ազգերից մէկն էին և ունէին հարուստ գրականութիւն: VII-րդ դարում Արաբիայում, Մաննեղ անունով մէկը նիւթ գրեց մանեղագիտն կրօնի, որ ներկայումս շատ տարածւած է արևմտեան և հարավային Ասիայում և արևելեան Աֆրիկայում: Մաննեղի անբող ուսմունքը անվտանգ է մի գրքում, որ կոչւում է Ղուրան: Այդ գիրքը ուրիշ մանեղագիտներին համար սուրբ է: Մաննեղի մահից յետոյ նրա նախնայները բաժանուեցին երկու մեծ ա-

Գաւառի Մեկիայում.

զանգները—սիւննի և շիւս: Միւննի մահմեդականները բացի Ղարանից հաւատում են և մի ջանի խրատների, որ ժողովել է Մահմեդի մահից յետոյ, իսկ շիւս մահմեդականները՝ ընդունում են միայն Ղարանը: Քիւրքերը գաւառութեամբ սիւննի են, իսկ Գարբիկները՝ շիւս:

Արարիայի գլխաւոր քաղաքներն են Մեկկա և Մեղինա, որոնք այնպէս յայտարար մահմեդականների համար սրբազան քաղաքներ են: Մեկկայում ծնւել է Մահմեդը, իսկ Մեղինայում՝ Քալիլ: Ամեն տարի հազարաւոր մահմեդականներ են ուխտի գնում Մեկկայի սեւ քարը կամ Լաւարան համալսարան, որ ըստ աւանդութեան Գարբիլ է, հրեշտակապետն է երկնքից բերել:

Արարիա թերակցու ներքին մասերը զեռ ևս լաւ չեն ուսումնասիրւած: Մեծ նշանակութիւն ունի Արարիայի արեւմտեան ափը, մանաւանդ Սուէզի ջրանցքի բացումից յետոյ: Արարիայի հարաւ-արեւմտեան ափը պատկանում է անգլիացիներին, որոնք այնտեղ հիմնել են Ազէն քաղաքը: Այդ քաղաքի նաւանանգատի մաս են կանգնում անգլիական նաւերը և վերջնում քարածխի և ջրի պաշար:

Ի Ր Ա Ն

Արայ (Ազէնի):

Հայաստանի հարաւ-արեւելեան կողմում գտնւում է Իրանի բարձրաւանդակը: Այդ բարձրաւանդակը Փոքր-Ասիայից աւելի մեծ է և աւելի բարձր սարերով է շրջապատւած, որոնցից նշանաւոր է Էլբուրս լեռնաշղթան Դեմաւենդ հանգած հրաբուխով (5'): Վ. բարձր.): Իրանի լեռներից շատերը ձգւում են հիւսիս-արեւմտից դէպի հարաւ-արեւելք: Իրանի բարձրաւանդակի մեծ մասը ներկայացնում է մի աւազուս անապատ, որը

տեղ տեղ հարուստ է ապի լներով: Բարձրաւանդակի վրայ գետեր կան միայն այն մասերում, որտեղ առատ անձրևներ են

գալիս. այդ գեաներից ոմանք թափոււմ են լանքի մէջ, ոմանք էլ կորչում են աւազուանների մէջ. Գեաներից նշանաւոր է Հիլ-մէնը, որ թափոււմ է Համուն լիւնը:

Իրանի բարձրաւանդակի վրայ գտնոււմ են հետեւեալ երկրները՝ Պարսկաստան, Քելուջիստան և Աղանիստան:

Պ Ա Ր Ս Կ Ա Ս Տ Ա Ն

Իրանի բարձրաւանդակի արեւմտեան մեծ մասը բնոււմ է Պարսկաստանը, որտեղ ապրում են մօտ 9 միլ. բնակիչ: Երկրի ազգաբնակչութեան մեծագոյն մասը կազմոււմ են սպիտակ ցեղին պատկանող պարսիկները, որոնք հնդիկների և հայերի ազգակից են: Բացի պարսիկներից այնտեղ ապրում են բաւակա՛նաչափ հայեր, թուրքեր, գրգեր, ասորիներ, արարներ և եւրօպացիներ:

Պարսիկները կրճնով մահմեդական են և հետեւում են շիա աղանդին: Նրանց ամենաորրազան բազաքն է Մեշիդը—հիւսիսարեւելեան Պարսկաստանում, ուր ամեն տարի հազարաւոր ուխտաւորներ են գնում:

Պարսկուհի:

Պարսիկները բարձրաւասակ և թխօզոյն մարդիկ են, ունին կանոնաւոր զէմք և խիտ աղեղնաան յանդեր. նրանք ապրում են կամ աղիւսներից շինած աններում, որոնք շրջապատուած են պարիսպներով և ունին հարթ ամառներ: Ամառը այդ աները կանոնաւոր պաշտպանոււմ են սարափելի շոգերից, իսկ անեղ՝ սասափի ցուրտ են լինում: Կլիմայի շոգութեան պատճառով ոչի մէջ շարունակ փոշի է լինում. նրանց փոշոյները նեղ, կեղտոտ և ցեխաւ են:

Հին ժամանակ Պարսկաստանը ամենաուժեղ պետութիւններից մէկն էր, իսկ այժմ բոլորովին յետանաց է. երկիրը զեռ եւ վատ է կառավարոււմ: Ժողովուրդը ազէա է և հարկերով ծանրաբեռնուած: Միակ ըստ յաւկուսիւնը, որ աչքի է ընկնում պարսիկների մէջ, զա նրանց ոչէրն է զէպի ազգային բանասանդները, որոնց զբաւձրների մի մասը

երանք անգիր գիտեն: Պարսիկներն յեղուն ախարտելի հնչիւն անի և դրա համար էլ հոշում է արեւելքի ֆրանսերէնը: Պարսիկները քաղաքաժարի, իւրառէր, խորամանկ և շողորրթազ մարդիկ են:

Պարսկաստանի իւրախ-արեւելեան կողմում պարսիկները ժամանակի ընթացքում խառնուել են մանդղական շեղի մի քանի ժողովրդների հետ, որից առաջ է եկել ամենից անուճով ժողովուրդը:

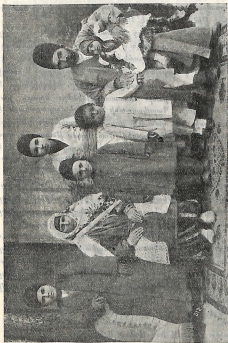
Պարսիկները մեծ մասամբ նստակեաց են և պարագում են հողագործութեամբ ու այգեգործութեամբ: Զնայելով որ երկրի մեծ մասը անապատային է, քայց այնտեղ կան նաև պազուէա տեղեր, որտեղ առատ անձրեւներ են գալիս և կարելի է հողը մշակել արհեստական սողման շնորհիւ: Այգալիսի տեղեր են որ. կասպից ծովի հա-

Պարսկական կամ.

բաւային ափերը և Պարսկաստանի արեւմտեան մասի օաղիւնները: Այդ մասերում պարսիկները մշակում են բրինձ, ջարեն, պաղառու ծառեր, իսկ վերջերս նաև բամբակ: Երկրի կենդանիներից նշանաւոր են ձին, ուղար և ոչխարը: Պարսիկների մի մասը պարսպում է արհեստներով, մանաւանդ զորգագործութեամբ: Ասանձնապէս նշանաւոր են պարսկական գորգերը և մետաքսէ գործւածքները (շալեր): Գործարանական ապրանքներ պարսիկները ստանում են եւրոպական գանձազան երկրներից: Երկրի ներքին առևտուրը շատ զարգացած չէ, որովհետև այնտեղ կանոնաւոր ճանապարհներ, երկաթուղիներ, նաւարկելի գետեր գրեթէ չկան: Գրա համար էլ ապրանքների տեղափոխութիւնը մեծ մասամբ կատարւում է երկստապատանի ուղիներով: Հիւսիսային կողմից Պարսկաստանը առևտուր է անում Ռուսաստանի հետ կասպից ծովի Էնզելի Նուաւանդաւում և Ռաշտ քաղաքով, կամ ցամաքային ճանապարհով՝ Քաւրիզ քա-

զարգի: Արտահանում են չորացրած մրգեր, գորգեր, մետաքսեղեն և այլն, իսկ ներմուծում են շաքար, նաթ և գործարանական սերիչ ապրանքներ: Հարապին Գարսխատանի առևտուրը գտնուում է անգլիացիների ձեռքին և կապուում է գլխավորապես Քուշից բազարով:

Գարսխատանի գեղերի բնակիչները Թեհրանում:

Գարսխատանը սահմանադրական միապետություն է, որի Քաղաքը կրում է շահ տիտղոսը և ապրում է Թեհրանի մայ-

բարձրագույն: Քէհրանք, որտեղ գումարում է պարսկական պարբաննար, (մէլլիթ) Պարսկաստանի ամենաբազմամարդ քաղաքն է, որտեղ ապրում են նաև 400 տուն հայեր: Այնտեղ ապրում են նաև բաւականաչափ ֆարսեր կամ զնքքեր (կրակապաշա), որոնք հին պարսիկների իսկական Մաշտոզներն են և Զրադաշտական կրօնի նետեղներ: Պարսկաստանի բոլոր կրակապաշաների թիւը հասնում է 10,000-ի:

Պարսկաստանի ներքորդ նշանուոր քաղաքն է Քաւրիզը (200,000 բն.), որտեղ նստում է պարսից թագաժառանգը: Այդ քաղաքը Պարսկա-Հայաստանի հայութեան կենդրոնն է, որտեղ նստում է Ասրպատականի հայոց առաջնորդը: Այնտեղի հայերը (700 տուն) ունին իրանց զորոցները, եկեղեցիները և բարեգործական մի քանի հաստատութիւններ: Երրորդ քաղաքն է Քարթթընը: Պարսկաստանի նախկին մայրաքաղաքն է Իսպահան, որի մաս գանւում նոր-Զուլա հայկական քաղաքը: Այդ քաղաքը հիմնել են Պարսից Շահ Երրաս թագաւորի որով Հայաստանից գաղթած հայերը: Նոր-Զուլայում նստում է Պարսկա-Հնդկաստանի հայոց առաջնորդը: Իսպահանը մայրաքաղաք եղած ժամանակ ունէր 1 միլիոնից աւելի բնակիչ:

Պարսկաստանը գտնւում է Ռուսաստանի և Անգլիայի բազարական ազդեցութեան աակ: Այդ երկու տէրութիւնները շարունակ մրցում են իրար հետ և նրանցից խրաքանչիւրը աշխատում է իր ազդեցութիւնը աւելի ևս զօրացնել:

Իրանի բարձրաւանգակի հարաւ-արեւելեան մասը կոչւում է Բելուջիստան և պատկանում է Անգլիային: Երկրի մեծ մասը անապատ է և ունի շատ նոսր ազգաբնակչութիւն: Բելուջիստանի բնակիչները կառավարւում են խաներով, որոնք իրանց սոսիկը ստանում են անգլիացիներից: Ղերլիներս շինել են մի քանի երկաթուղիներ և նվազաւ աւրացը:

Ա Ի Ղ Ա Ն Ի Ս Տ Ա Ն

Իրանի բարձրաւանգակի հիւսիս-արեւելեան մասը բնում է Աւզանիստանը, որի բնակիչները կազմում են պարսիկների

ցեղակից աղանձները: Ազանխաանը կառավարում է զմիջը, որ նստում է տերութեան Կարող ժայռաբազարում: Ազանխաանը մի լեռնա, գեւարամտաշէնի և նոսր ազգաբնակութիւն ունեցող երկիր է: Նրա գլխաւոր բնակիչները—ազանները պատկանում են սպիտակ ցեղին, կրօնով ժամնեղական են և պատերազմաւէր: Նրանք մեծ մասամբ ապրում են գիւղերում, պարապում են իզագործութեամբ և անասնապահութեամբ: Բազաքներում ապրում են գլխաւորապէս լաւճիկները, որոնք պարապում են արհեստներով և առեարտ:

Ազանխաանով է անցնում ամենակարճ հանապարհը Հնդկաստանից կենդրոնական Ասիա և այնտեղից Եւրոպա: Երկրի միւս բազաքներից նշանաւոր են Հերաթ և Կանդահար:

Կ Ե Ն Գ Բ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ա Ս Ի Ա

Կենտրոնական Ասիան բնում է մայր ջամուքի ¹/₁₀ մասը և ունի շատ նոսր ազգաբնակութիւն: Այնտեղ ապրում են ընդամենը 6 միլիոն բնակիչ: Ասիայի այդ մասը ծովի մակերևոյթից բարձր է, ուղիւստաններից նեղու և շրջապատւած է բարձր սարերով. դրա համար էլ նրա կլիման ջամուքային է ուստի և անձրև կամ ձիւն քիչ է գալիս: Կենդ Ասիան մեծ մասամբ բազկացած է սափատաւաններից և անապատներից՝ Կենդրոնական Ասիայի լեռները շատ բարձր են և նրանց գագաթները երբեմն հասնում են մինչև 7 վերստ բարձրութեան: Այդ լեռները ծածկւած են մշտական ձիւնով և սառցադաշտերով: Իրանցից են սկիզբն առնում Ասիայի ամենամեծ գետերը՝ Ենիսէյ, Ամուր, Հումնգո, Եամ-ցնկեանդ, Բրահմապուտրա, Ինդոս և այլն, որոնք հոսում են զեւրի ուղիւստանները:

Կենդրոնական Ասիայի արեւմտեան մասը ամենաբարձրն է. որ Գամիլի կոչւած լեռնա երկիրը, որ իր շափազանց բարձրութեան շորհիւ կոչւում է Եւլխարիի տանիրը: Գամիլի ամենաբարձր գագաթն է Մուսաուզ-աթա (7 ¹/₂ վ), Գամիլից են սկիւում Ասիայի ամենաբարձր լեռնաշղթաները. որ Հրեւայեան, Կակն-Լուս և Տեան-Շան:

Կենդրոնական Ասիայի այն մասը, որ գտնւում է Հրեւայեան և Կակն-Լուս լեռնաշղթաների մէջ, կոչւում է Տիբէթ: Այս երկրի հիւսիս-արեւմտեան կողմում գտնւում է Արեւելեան Թուրքեստանը, իսկ հիւսիս արեւելեան կողմում՝ Մոնղոլիան:

Տ Ի Ք Է Ք

Տրբէթը աշխարհիս ամենաբարձր և ամառաչիյ երկիրն է և Նրա լեռները տարածուած են արեւմտից զէպի արեւելք, որանց զազաթները 5—7 վերստ բարձր են: Տրբէթի կլիման շատ խիստ է. այնտեղ ամառը կարճատե է լինուած, իսկ ձմեռը՝ սառափէ սառնածածկներն, որանք հասնում են մինչև 40°-ի:

Տրբէթի բնակիչները կազմուած են *տիբէթցիները*, որանք մի խումբս ըզ ժողովուրդ են ներկայացնում: Նրանք մասամբ նման են մոնղոլներին, մասամբ էլ չինացիներին: Չինացիներից նրանք փոխ են առել իրանց գրեթէ ամբողջ բազաբակերթութիւնը—նազուսաները, հոգի մշակման եղանակը, նարատարապետութիւնը և այլն: Իրանց միւս հարեան նոգիկներից տիբէթցիները ընդունել են բուզզայական կրօնը:

Բուզզայականութիւնը սկիզբն առաւ նոգիկասանում VII-րդ դարւմ (Ք. թ. ա.): Այդ կրօնը չինացիին էր Բուզզա կամ Սակիսա Մանի անունով մի մարդ, որ ժողովւ էր Բուզզա-արական շեղից: Բուզզայի նաեւոգները նոգիկասանում կրօնական սաստիկ նայտանքների ենթարկելով, զայցիեցին կենդրոնական և արեւելեան Ասիա: Այժմ բուզզայական կրօնը համեմատած միւս կրօնների հետ, աւելի շատ նեւեւոգներ ունի: Բուզզայի կրօնը մեծ ընդունելութիւն գտաւ և խոր արժաններ նոգի մանասանը Տրբէթում: Տրբէթական իւրաքանչիւր ընտանիքի աղայաններից զով մէկը նոգիկական է և կուում է կամաւ Բուցի գրանից գերայիշեալ երկրում կան յազմաթիւ գանջիք, որանց ապրում է Տրբէթի ամբողջ աղգարնակութեան գրեթէ 1/3 մասը:

Տրբէթի ամենամեծ նոգիկորականը կոչուում է *զարայ-լանա* որ համարուում է Բուզզայի փոխանորդը: Այդ նոգիկորականն է

Կիսասա Էազաթը

որանց ապրում է զարայ-լանան: Այդ բազաբը ամեն աստի նոգարաւ որ բուզզայական ուխտաւորներ են այցելում: Եւ բազաբցիներն իրաւունք չունին մանել Կիսասա բազաբը:

իւր մերձաւորներով կառավարում Տրբէթը, որը սակայն կախում ունի Չինաստանի կայսրութիւնից: Տրբէթի մայրաքաղաքն է Կիսասա

Ա Ր Ե Ի Ե Լ Ե Ա Ն Ք Ո Ի Ր Ք Ե Ս Տ Ա Ն .

Արևելեան Քուրքեստանը մի բաւական մեծ երկիր է, որտեղ ապրում են 1 միլիոնից աւելի բնակիչ: Նրանք նստակեաց կեանք են վարում երկրի օաղիաներում և հեռեւում են մահմեդական կրօնին: Արևելեան Քուրքեստանի բնակիչները պատկանում են մանդոլական ցեղին և ցեղակից են թիւրքերին: Նրանց զլխաւոր քաղաքները—կաշգար և Նարքենդ հիմնւած են օաղիաներում: Արևելեան Քուրքեստանի մեծ մասը մի աւազուտ անապատ է, որի աւազը սաստիկ բաժինների ժամանակ մեռցնում է երկրի միջով անցնող ամբողջ կարամաններ: Արևելեան Քուրքեստանը պատկանում է Զինաստանին և կառավարում է շինական պաշտօնեաներով:

Մ Ո Ն Ղ Ո Լ Ի Ա .

Մանդոլիան արևելեան Քուրքեստանից աւելի մեծ երկիր է և հարկը 2 միլ. բնակիչ ունի: Երկրի մեծ մասը սափաստաններ են, որոնց վրայ բուսականութիւնը շատ աղքատ է: Մանդոլիայի բնակիչները զլխաւորապէս թափառական խաշնարածներ են: Նրանց քաղաքներում մեծ մասամբ ապրում են շինացի վանատականները:

Մանդոլները, որոնք այժմ սակաւաթիւ են, մեզանից մի քանի դար առաջ աննստակեց ժողովուրդներից մէկն էին: Նրանք մի քանի անգամ արշաւեցին Եւրոպական և ասիական երկրների վրայ և դրանք ուներակ զարմրին: Անտախ մանդոլները իրանց նստած երկրներում հիմնում էին ակրութիւններ, որոնք սակայն երկարատեւ չկան և կործանւեցին:

Մանդոլները ցածրահասակ, մեծ զլխով, լայն երեսով, ծուռ աչքերով և սակաւաներ մարդիկ են: Նրանց հագուստները մասամբ յիշեցնում են շինականը: Մանդոլները հարուստ են մետաքսէ կամ կաշէ խաչաթ, կարպուս են լայն զտախ և ծածկում են կաշէ զլխաքիներ: Նրանք ապրում են կրօնականներին ունեցող իրերիներում կամ վրանների սակ:

Չինացի

Մանգոյներ:

Մանգոյները ապրում են անասնապահութեամբ, պահում են ոչխար, ձի և երկապառանի ուղաւ նրանք ունին անասունների մեծ հօտեր, որոնց խօսք եթէ մի տեղ վերջանում է, մանգոյները գրանց բշում են ուրիշ արօտատեղիներ: Մանգոյների մի մասը պարտաւում է շինական թէյը Միրիք փոխադրելով: Թէյի կարւաւանների մեծ մասը առաջ անցնում էր Մանգոյխայով, իսկ ներկայումս փոխադրում են մեծ մասամբ ծոփային ճանապարհով—Օզնեսայով: Մանգոյները տիրէթցիների նման կրճնով բուզղոյսյական են և նրանց ամենամեծ հոգևորականը նաում է Ռւրզա քաղաքում, որ կոչւում է Ռողլո: Մանգոյները բաժանւում են բազմաթիւ ջեղերի, որոնք կառավարւում են իրանց իշխաններով: Մանգոյիան էլ հոլաառելւում և առերեկան որոշեալ հարկ է վճարում Զինաստանին:

Հ Ա Ր Ա Ի Ա Յ Ի Ն Ա Ս Ի Ա:

Հարուստին Ասիա տակով հասկանում ենք Հնդկաստանու Հնդկային թերակղզիները և Մարայեան արշիպելագին պատկանող կղզիները: Այդ բոլոր երկրները գրեթէ ամբողջապէս գտնւում են տաք գտում և ունին տաք և խոնար կլիմա: Զենա այն մարզով, ինչ մարզով որ մենք

ենք հասկանում, գոյութիւն չունի վերոյիշեալ երկրներում. այնտեղի սարաւայ ամենացուրա եղանակը անգամ ունի տաք է, քան մեզ մաս ամառը:

Հարաւային Ասիայի կլիմայի վրայ մեծ ազդեցութիւն են թողնում մաւսսոն կոչուած հողմերը, որոնք ամառը փչում են ովկիանոսից զեղի ցամաք և անձրևներ են գալիս ամառը, իսկ չոր և ցուրտ կլիմա է լինում ձմեռը:

Հարաւային Ասիան իր տաք և խոնար կլիմայի շնորհիւ ունի շատ չափ, հարուստ և լազմագած քուսակաձուլթիւն, որի նման միայն Հարաւային Ամերիկայի արևադարձային մասում է պատահում:

Հարաւային Ասիայի երկրները հարուստ են մի շարք ոչտակար քոյսերով (սուրճ, թէյ, արմախ իւզ, շաքարեղէն, պղպեղ, ընկոյզ և այլն), որոնցով այնտեղի բնակիչները մեծ առևտուր են անում: Եւրոպացիները վաղ ժամանակներից սկսած այդ քոյսերի առևտրով են զբաղւած, մանաւանդ Մալեդի իջանցքի քայտմից յետոյ: Ներկայումս հարաւային Ասիայում քաղմաթիւ եւրոպացիներ են ապրում, որոնք այնտեղ ունեն զանազան քոյսերի անկաբաններ և զբանց առևտրով են զբաղւած: Այդ եւրոպացիների վրայ երկրի տաք կլիման քաջասական ազդեցութիւն ունի, որովհետև կլիման թուլացնում է նրանց մարմնը, ետանգը և աշխատանքի անընդունակ դարձնում:

Հարաւային Ասիան իր բնութեամբ Ասիայի ամենաարուստ մասն է, որ ունի շատ իրա ազգաբնակչութիւն: Այնտեղի ազգաբնակչութիւնը ամենաին ժամանակից ի վեր նստակեաց է դարձել, հասել է բարձր բազարակրթութեան, նիւնել է մեծ ակրութիւններ, բայց ներկայումս ընկել է եւրոպացիների իշխանութեան տակ:

Հ Ն Գ Կ Ա Ս Ց Ա Ն.

Հնդկաստան կոչւում է հարաւային Ասիայի այն ընդարձակ թերակղզին, որ արեւմտեան կողմից ողողւում է Արաբական ծովով, արևելեան կողմից Բենգալյան ծովով, իսկ հիւսիսային կողմից սահմանափակւած է Հիմալայեան լեռնաշղթայով: Այդ ամբողջ թերակղզու հարաւային մեծ մասը ներկայացնում է մի ընդարձակ սարահարթ, որ կոչւում է Դեկան: Այդ սարահարթը ծովի մակերևոյթից մաս $1\frac{1}{2}$ վերստ բարձր է և արեւմտքից արևելք զնալով սասինանարար ցածրանում է. հէնց այդ է գլխաւոր պատճառը, որ վերոյիշեալ սարահարթի գետերը

նոյն ուղղութեամբ են հասում: Դեկանի բարձրամագակի արևմտեան և արևելեան ծայրերը բարձրանում և լեռներ են ձևացնում, որոնցից առաջինը կոչւում է արևմտեան, իսկ երկրորդը՝ արևելեան Հաղէս: Արևմտեան Հաղէսը արևելեանից աւելի բարձր է: Դեկանի բարձրամագակի վրայ անձրևներ ընչ են գալիս:

Հնդկաստան թերակղզու հիւսիսային մասը, որ կոչւում է Հնդկական հարթութիւն, բոլորովին սարքերում է Դեկանի բարձրամագակից: Այդ հարթութեան արևմտեան մասը աւելի ընչ է ուռուած և աւելի ընչ ազգաբնակչութիւն ունի, քան արևելեան մասը, որտեղ անձրևներ աւելի շատ են գալիս, աւելի խիտ ազգաբնակչութիւն է ապրում և աւելի յաւ է մշակւած:

Հնդկական հարթութեան հիւսիսային սահմանը կազմում է Հիմալայեան լեռնաշղթան, 2500 վերստ երկարութեամբ: Այդ լեռնաշղթան Կովկասեան լեռնաշղթայից երկու անգամ աւելի երկար է, իսկ լայնութիւնը 200—300 վերստ: Դա աշխարհի ամենաբարձր լեռնաշղթան է, որի գագաթներից նշանաւոր են Ըյներեսա (8¹/₂ վ.) և Կրնշինժինդա (8 վ.): Այդ լեռնազագագաթները անմտաշելի են, որովհետև ծածկւած են մշտական ձիւնով և սառցադաշտերով: Հիմալայեան լեռնաշղթայից զէպի հիւսիս, դուզանեական ուղղութեամբ ձգւում է Կարակորում լեռնաշղթան, որ նայնպէս վայրենի, զմարամտաշելի և սառցադաշտերով ծածկւած մի սար է: Կարակորում ամենաբարձր գագաթն է Դուպամնգ (8¹/₂ վ.), որ աշխարհի երկրորդ բարձր գագաթն է: Հիմալայեան լեռնաշղթայի հարաւային փեշերը մինչև 4¹/₂ վերստ բարձրութեամբ ծածկւած են հարուստ բուսականութեամբ:

Հնդկաստանը ունի մաս 300 միլիոն ազգաբնակչութիւն:

Հնդկաստանի նստեական քնակիւնները օժ ջեղին պատկանող գրաւիթներն էին: Յիստորից մաս 2000 տարի առաջ վերայիշեալ թերակղզին գաղթեցին սպիտակ ջեղին պատկանող հնդիկները: Վերիլներս քիչցին գրաւիթներին զէպի հարաւ՝ Դեկանի բարձրամագակի և Յէլլին կղզին և իրանը բռնեցին Հնդկական ամբողջ հարթութիւնը: XV-րդ դարու վերջին Հնդկաստանի հիւսիս-արեւմտեան մասը նսանեցին մոնղոլները, որոնք եկել էին կենդրոնական Ասիայից և հիմեղ էին մի մեծ թագաւորու-

թիւն XV-րդ դարու վերջին Փորաուզալայի նշանաւոր ծովագնա
Հասիւ-Նէ-Գաման զուրս եկաւ եւրոպայից և Ամբրիկայի շուրջը պատեկով
գաւաւ Հնդկաստանի ծովային հանապարհը: Այդ ծովագնացի գիտից
յետոյ եւրոպացիները սկսեցին զաշխէշ Հնդկաստան և այնտեղ գաղութներ
հիմնել: Այդ եւրոպացիների մէջ առաջին տեղը բռնում են անգլիա-
ցիները, որոնք ժամանակի ընթացքում նասնեցին տերոյշ Հնդկաստանը:

Ներկայումս գրեթէ ամբողջ Հնդկաստանը պատկանում է
անգլիացիներին. բացի դրանից այդ միևնոյն սօզդին է պատ-
կանում նաև Հնդկաստանի թերակղզու հիւսիս-արևմտեան մասը
մինչև Սալուէն գետը և Բելուջիստանի արևելեան մասը: Այդ
երեք կալւածները միասին ընդհանուր անունով կոչվում են
«Անգլիական կամ Ռիթանանական Հնդկաստան» և իրանց տա-
րածութեամբ հաւասար են եւրոպայի կէսին կամ 14 անգամ
Անգլիայից մեծ են.

Այժմ Բրիտանական Հնդկաստանում ապրում են սպիտակ,
զեղին և սև ցեղին պատկանող ժողովրդներ: Սպիտակ ցեղին
պատկանում են հնդիկները, որոնք ապրում են Հնդկաս-
տանի հիւսիս-արևմտեան մասում և Հնդկական հարթութեան
վրայ: Նրանց թիւը մօտ 200 միլիոն է. հնդիկները կազմում
են Հնդկաստանի ազգաբնակչութեան գլխաւոր մասը և բաժան-
ւում են բազմաթիւ ցեղերի: Դեղին ցեղին պատկանող ժողո-
վրդները ապրում են Հիմալայեան լեռնաշղթայի փնջերի վրայ և
Հնդկաստանի թերակղզում: Իրանց թիւը մօտ 18 միլիոն է: Սև
ցեղին պատկանում են գրաւիդները, որոնք ապրում են Հնդկա-
ստանի հարաւ-արևելեան մասում: Նրանց թիւը մօտ 45 միլիոն է:

Հնդիկների մէջ սկզբն են տակ և ապրածւել բրահմինա-
կան և բուդդայական կրօնները: Առաջին կրօնին ներկայումս
հետևում է Հնդկաստանի բնակիչների մեծագոյն մասը (200 միլ.)
իսկ երկրորդ կրօնը, ընդհակառակը, քիչ հետևողներ ունի:
Հնդիկների մի մասն էլ կրօնով մահմեդական է: Իրանմի-
նական հնդիկների սրբազան բազարն է Բենարէս, որ չինւած է
Գանդէս գետի ափին: Թէ քաղաքը և թէ գետը հնդիկների հա-
մար սրբազան են, ամեն տարի հազարաւոր հնդիկներ ուխտի
են գնում այնտեղ, ինչպէս մահմեդականները Մեկկա կամ
քրիստոնեանները Երուսաղէմ են գնում:

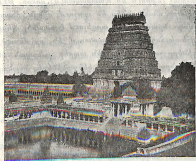

Ննգիստանի Քննաւեւ Կապալը.

Ննգիկները միջնադարի, ձուանն զիւրոյ, մեծ ուշերոյ և սև ու փայլուն մազերոյ մարդիկ են: Երանք հասնում են սպիտակ և սև թևեր և հարուստ, յանախ կեանքի և բարիկ են մանգալիս, որովհետև կրկան այնպիսի սարսափելի սար է: Իր զիւրոյ մեծերը շինում են կաւից կամ բազալից և ունին յարգեայ տանիք, իսկ քաղաքներում շինում են քարից և մեծ մասամբ երկաթեանի են: Տները թիչ և փոքր բնակարաններ ունին:

Ննգիկները այնպիսի ամենաին մազովարդներն են, որոնք վաղ ժամանակից ի վեր հասած քարնք քաղաքակրթութեան: Երանք քաղաքակրթական մեծ ազդեցութեան ունեցան արաբների և արանց շուրճի երազացիների վրայ: Երանց էին լեզուն ամառիբարեհն է, որով գրած են Երանց ամենաին և նշանաւոր գրերը: Ննգիկներն են գտել մեր թւանշանները, որոնք երազացիները փոխ առան արաբներից: Ննգիկները շինել են քաղմաթիս նշանաւոր շինութիւններ, որոնք մինչև այսօր էլ պահպանուել են, որ զեղեցիկ տաճարներ, որոնք կոչում են պաշտոններ:

Ննգիկները հասարակական կեանքում բաժանուած են կաստաների: Էին ժամանակ Ննգիկները բաժանուած էին 4 կաստայի. քրմեր կամ քրանմիներ, զինուորներ, հոգաբարներ և սարակներ: Ենթադասեւ կաստաների թիւը անելի շատացել է: Երանք կաստաների են բաժանուած ոչ միայն ըստ իրանց մազան, այլ և պարագմունքների: որ այժմ կան իրկիբներ, քարտաւներ, կրաներ և այլն կաստաներ: Իր կաս-

Հնդկական պառօզա (ամուր)

այսին պատկանող հնդիկը իրաւունք չունի յարաբերութիւն ունենալ որիչ կաստայի պատկանող մարդկանց նկա. որ չէ կարող ուսել և խնել միևնոյն ամանից և այլն:

Հնդկաստանի բնակիչները պիտաւոր դրազմունքը հողագործութիւնն է: Հողագործութեամբ պարագում են Հնդկաստանի գրեթէ բոլոր գիւղացիները, որոնք ապրում են գիւղերում: Հնդկաստանի հողը կարմրաւոց է և շատ բարեբեր, բայց որովհետեւ նրա ազգաբնակչութիւնը խիստ է և շանախ երաշտներ են լինում, զրո համար էլ Հնդկաստանում սովը սովորական երեւոյթ է, որի ժամանակ հազարաւոր մարդիկ են մեռնում: Երաշտների պատճառած զբանների առաջը աննկու համար հնդիկները ջրանցքներ և ջրի շտեմարաններ են լինում, որպէս զի անհրաժեշտ գէպերում կարողանան իրանց պաշտերը արհեստական կերպով ստուգել:

Հացարոյսերից ամենից շատ հնդիկները մշակում են բրինձ, որը կազմում է Հնդկաստանի ազգաբնակչութեան մեծագոյն մասի պիտաւոր սնունդը: Բրինձ ցանում են ցածր և խոնաւ տեղերում, այն ինչ բարձր տեղերում մշակում են ցորեն և համար: Հնդկաստանի կուրաւորական միւս բոյսերից նշանաւոր են. բամբակ, լուս կոշուղ բոյսը, որից պարան են պատրաս-

սում, խաշխաշ (օֆիում են պատրաստում), սուրճ, թէյ և այլն:

Հնդիկները անասուններ են պահում միայն հոգաբարձութեան համար: Երանց կրօնը արգելում է սպանել կենդանիներին, որովհետև հնդիկները հուսաւում են, որ մեռած մարդկանց հոգիները շարունակում են ապրել գանազան կենդանիների մէջ. Երանց ընտանի կենդանիներից նշանաւոր են զամէշը, եզը և փիղը:

Արդիւնազորութիւնը Հնդկաստանում շատ թայլ է գարգացած: Հնդիկները պարագլում են գլխաւորապէս հոգաբարձութեամբ և արհեստներով, իսկ զործարանական ապրանքների մեծ մասը ստանում են Եւրոպայից, սակայն անգլիացիները վերջին ժամանակներս սկսել են գանազան գործարաններ կրթնել Եսե Հնդկաստանում: Հնդկաստանը այնքան էլ յայտնի չէ հանրային հարստութիւններով. հին զարում վերջալիշեալ երկիրը նշակւած էր իր ալմաստով, սակայն այժմ այնտեղ տեղի աչքի են ընկնում ոսկու և աղի հանքերը: Հնդկաստանից անաղին քանակութեամբ արտահանւում է դէպի Եւրոպա բամբակ, բրինձ, ջորին, ջուս և օֆիում (Չինաստան): Հնդկաստանի գլխաւոր նաւանորոգութեան են Կալկաթա (1,300,000 բն.) Բոմբէյ և Թանգու (Հնդկաշինում): Կալկաթայով Հնդկաստանի առեւտուր է անում Չինաստանի, իսկ Բոմբէյով Եւրոպայի հետ: Հնդկաստանի բոլոր խոշոր քաղաքները միացած են իրար հետ երկաթուղիներով, որ չինել են անգլիացիները:

Չնայելով որ ամբողջ Հնդկաստանը պատկանում է անգլիացիներին, սակայն այնտեղ շատ քիչ անգլիացիներ են ապրում: Երանց թիւը հասնում է մօտ 200,000-ի: Երանք էլ մեծ մասամբ զանապաղաններ, պետական պաշտանեաններ և զինուորականներ են: Հնդկաստանը կառավարում է անգլիական փոխարքան, որ նստում է Հնդկաստանի Կալկաթա մայրաքաղաքում:

Կալկաթան համարւում է Եսե Հնդկաստանի հայկական գաղութի գլխաւոր կենդրոնը, որ ունի հայոց եկեղեցի, հեռաբան և մի քանի քարեղարձական ընկերութիւններ: Հնդկաստանի հայերը գաղթել են մեծ մասամբ Գարսիաստանից, մանաւանդ Եսր-Ջուզա քաղաքից, որոնք գերազգաբար մտանում են

ժամանակի ընթացքում մայրենի լեզուն և հեազնեաէ ձուլում անդլիացիների հետ Այն ինչ Հնդկաստանի հայ գաղութը մի ժամանակ Հայաստանին թէ քաղաքական և թէ մտաւոր մեծ ծառայութիւն է մատուցել: Այնտեղի հայերի մեծ մասը պարագում է աւետրով և նրանցից շատերը մեծամեծ հարստութիւնների տէր են: Բացի Կովկասից քաւականաշափ հայեր կան նաև Բոսթէյ, Մազրաս, Թանդուն քաղաքներում և Շաւա կղզու վրայ, որոնք բոլորն էլ ենթարկոււմ են Գարսիա-Հնդկաստանի հայոց թեմական առաջնորդին:

Հնդկ իշխան

Հնդկաստանի մի քանի մասերը բուրժուական հոգատակում են Անգլիային, կազմում են նրա գաղութները և կառավարում են անգլիական պալատներով, իսկ միւս մասերը կառավարում են հնդկ սեպհական իշխաններով, որոնք կոչուում են ռաշաներ և մահառաջաներ և իրանց սահմիները ստանում են անգլիացիներից: Այդպիսի իշխանութիւններ են օր. Հայդարաբադ և Կաշմիր քաղաքները: Բացի վերոյիշեալ երկրներից Հնդկաստանում գոյութիւն ունին և մի քանի կրօնական տեղական պետութիւններ. օր. Նեպալ և Բաւան:

Անգլիացիների շնորհիւ ևւրօպական քաղաքակրթութիւնը ժամանակի ընթացքում տարածել է Հնդկաստանում: Նրանք հիմնել են տեղացիների համար քաղմաթիւ դպրոցներ և Կալիկաթա ու Բոսթէյ քաղաքներում համալսարաններ, սակայն անգլիացիները ծանր հարկերով ճնշում են տեղական ազգաբնակչութեանը, որ բաւական աղքատ է: Հնդկաստանը անգլիացիների համար մի նշանաւոր յուկայ է: Նրանց նրանք վաճառում են իրանց գործարանական ապրանքները, Հնդկիներից շատերը իրանց ազգաութեան շնորհիւ գաղթում են Հնդկաշին, Աֆրիկա, Աւստրալիա և ուրիշ երկրներ, որանց նրանք մեծ մասամբ բանուորներ կամ կոլոններ են գտնում:

Անգլիային է պատկանում և Հնդկաստանի հարաւային կողմում գտնուող Յէյթն կղզին, որ մի Ժամանակ միացած է եղել մայր ցամաքի հետ, իսկ այժմ նրանից բաժանւած է մի նեղուցով: Այդ նեղուցի մէջ կան մի շարք մանր կղզիներ: Յէյթնը մի լեռնաւ կղզի է և սրբազան ուխտատեղի բուզղայականների համար: Այդ կղզին ծածկւած է արեւադարձային խիտ անտառների և ընդհանրապէս Հնդկաստանից աւելի հարուստ բնութիւն ունի: Այնտեղ ապրում են գանազան ցեղերի պատկանող Ժողովուրդներ, սակայն նրա նախնական բնակիչները կազմում են վնդզաս կոչւած վայրենիները, որոնք կանգնած են քաղաքակրթական զարգացման ամենացածր աստիճանի վրայ: Նրանք ցածրահասակ և նիւթք մարդիկ են, սրանք իրանց մարմինը ծածկում են տերևներով և ապրում են սրսորդութեամբ: Յէյթնի բոյսերից նշանաւոր են բրինձ, կոկոսեան արմաւենի, թէյ և սուրճ: Ամեն ասորի տնագին քանակութեամբ թէյ է արտահանում զէպի սաւր երկրներ: Կղզու կառավարութիւնը յանձնւած է ոչ թէ հնդկական փոխարքային, այլ ուզգակի Անգլիայից նշանակուող պաշտօնեայի:

Հ Ն Գ Կ Ա Ձ Ի Ն

Հնդկաչին թերակղզու ասիերը շատ են կտրատւած, քան Հնդկաստանի ասիերը: Այդ թերակղզու հարաւային նեղ և երկար մասը կոչւում է Մալակկա: Հնդկաչինի հիւսիսային մասը ծածկւած է բարձր և դժարամատչելի լեռներով, որոնք միմեանցից բաժանւած են լայն հովիտներով: Այդ հովիտների միջով հոսում են Հնդկաչինի Մեկոնգ, Մենամ, Մալուէն և Իրաւադի նշանաւոր գետերը: Գետերը ծովերը թափելիս կազմում են մեծ գետաներ: Այդ գետերի հովիտներում ապրում է Հնդկաչինի ազգարնակութեան մեծ մասը: Արտոյիշեալ գետերի շնորհիւ Հնդկաչինի գրեթէ ամբողջ տարածութիւնը լաւ ոռոգւած է և ծածկւած խիտ անտառներով:

Հնգկաշինի հիւսիսային մասի բնակիչները պատկանում են մոնղոլեան ցեղին, իսկ հարուային մասինը, մանաւանդ Մարակկա թերակղզու բնակիչները՝ մալայեան ցեղին: Թեյակղզու արևելեան մասի բնակիչները—աննամացիները արտաքին տեսքով, զեղին կաշուով, լեզուով և սովորութիւններով նման են իրանց հարեան շինացիներին: Արեմտեան մասի բնակիչները վրա մեծ ազդեցութիւն են թողել նոգիները, երկու մասերի բնակիչները պարապում են հողագործութեամբ, ցանում են ահագին քանակութեամբ բրինձ, որի մեծ մասը արտահանւում է դէպի օտար երկրներ: Հնգկաշինի քաղաքներում ապրում են բուսականաչափ շինացիներ, որոնք պարապում են առևտրով և արհեստներով: Մարակկա թերակղզու բնակիչները կրճաղ մահմեդական են, իսկ Հնգկաշինի միւս մասի բնակիչները՝ բուդդայական:

Հնգկաշինի արեմտեան մասը կոչւում է *Քիրմա*, որ պատկանում է անդլիացիներին և կազմում է Բրիտանական Հնդկաստանի մի մասը: Անգլիացիներին է պատկանում նաև Մարակկա թերակղզու հարուային մասը մի քանի մանր կղզիների հետ միասին: Այդ մասի գլխաւոր քաղաքն է *Սինգապուր*, համանուն կղզու վրայ, որ առևտրական և բազմամարդ մի կենդրոն է: Եւրոպայից և Հնդկաստանից դէպի արևելեան Ասիա գնացող բոլոր շոգենաւերը կանգ են առնում Սինգապուր քաղաքի մօտ:

Հնգկաշինի արևելեան մասը պատկանում է ֆրանսիացիներին և կոչւում է *Ֆրանսիական-Հնդկաշին*, որ ունի մօտ 25 միլ. բնակիչ: Այնտեղ հողագործութիւնը և վանառականութիւնը շատ զարգացած է: Երկրից մեծ քանակութեամբ բրինձ է արտահանւում: Ֆրանսիական Հնդկաշինը կառավարում է ֆրանսիական կառավարութիւնից նշանակւած գեներալ-նահանգապետը, որ նստում է Սայզոն գլխաւոր քաղաքում:

Հնգկաշինի ուղիղ կենդրանում, անդլիական և ֆրանսիական կալւածների մէջ գտնւում է Սիամի անկախ թագաւորութիւնը, որին հզատաւարում է նաև Մարակկայի հիւսիսային մասը: Միտում ապրում են սիամացիները և բուսականաչափ

չինացիներ, Վերջին ժամանակներս այդ երկրում արագորէն տարածւում է եւրոպական յուսարութիւնը. երկիրը ծածկւում է երկաթուղու ցանցերով և տարածւում է ընդհանուր գրադիտութիւնը: Միամի մայրաքաղաքն է Բաննիզի, որտեղ գտնւում են հիանալի ճարտարապետութեամբ շինւած բազմաթիւ տաճարներ: Միամը ունի մօտ 9 միլ. բնակիչ:

Մ Ա Ղ Ա Յ Ե Ա Ն Ա Ր Շ Ի Պ Ե Ղ Ա Պ

Մայայեան արշիպելագին պատկանում են այն բոլոր կղզիները, որոնք գտնւում են Ասիայի և Աւստրալիայի միջև: Այդ կղզիները մի ժամանակ միացած են եղել Ասիայի հետ, յետոյ բաժանուել են նրանից և այժմ կազմում են մի տեսակ կամուրջ երկու աշխարհամասերի մէջ: Մայայեան արշիպելագի մեծ և փոքր կղզիների վրայ տարածւում է Ասիայի լեռների շարունակութիւնը: Այդ արշիպելագը բաղկացած է Մեծ-Չոնգեան, Փոքր-Չոնգեան, Մորուիեան և Փիլիպպեան կղզիների խմբերից: Կղզիների մեծ մասը ունին մի շարք գործող և հանգած հրաբուխներ, Լէնց միայն Ճաւա կղզին ունի մօտ 45 հրաբուխ: Մեծ Չոնգեան խմբի կղզիներից նշանաւոր են Սումատրա, Բօրնէօ, Յնիւբէս և Ճաւա:

Բաննիզ

Սումատրա և Ճաւա կղզիների մէջ գտնւում է Կրակաւտաւ նշանաւոր հրաբուխը, որ սարսափելի կերպով մայիսի 1883 թ. և սեպտեմբերի նոյն իսկ հարկան կղզիների բնակիչներին: Հրաբուխի մայրցամաքի ալիկուսեային հարկան ծովերը և մեծ նեղեղներ տառաջացրին:

Մայայեան արշիպելագը ունի սաք և խմաւ կլիմա, վերին առաինանի հարուստ բուսականութիւն և խիտ ու անանջանելի անտառներ: Բոյսերից նշանաւոր են բրինձ, կոկոսի և սպոսի արժուէնին, բանան, անանաս և զանա-

զան համեմունքներ, որոնցով առանձնապէս հարուստ են Մոլուկեան կղզիները:

Մալայեան արշիպելագի այն մասերը, որոնք անառանձնորով չեն ծածկւած, մշակելի հողեր են ներկայացնում, որոնց վրայ ապրում է բուսական խիտ ազգաբնակութիւն: Արշիպելագի գրիխուր և տիրապետող բնակիչները կազմում են մալայացիները, որոնք պատկանում են մալայեան ցեղին, Այդ բնակիչների մի մասը ժամանակի ընթացքում խառնել է պապուասների հետ: Բնակիչների թիւը հասնում է մօտ 40 միլ. որից 25 միլ. ապրում է ձաւա կղզու վրայ: Նրանց միայն փոքր մասը կիսափայրենի կեանք է վարում, իսկ մեծ մասը պարագում է երկրագործութեամբ և հիմեւ է մի քանի մանր պետութիւններ, որոնք այժմ կախումն ունին եւրոպացիներից. որ. ձաւա կղզու բնակիչների պետութիւնը: Մալայացիների մեծ մասը կրօնով մահմեդական է, իսկ կղզիների ներքին մասերում ապրող վայրենիները՝ նեթանու կամ կուապաչու: Կան նաև շինացիներ, որոնք պարագում են սակարով և արհեստներով և սակաւաթիւ եւրոպացի պաշտօնեաներ, զինուորականներ և փոխառականներ:

Մալայացիները ունեն հարիժ երես, ցածր հասակ և մուգ դեղնաստն կաշի: Նրանց րիւիերը և միքուլը չեն անում: Վայրենի մալայացիները մառն են զաչիս գրեթէ մերկ կամ քայտերով ծածկւած, իսկ եւրոպացիների ազդեցութեան տակ գոնաւոր մալայացիները հագնում են սպիտակ թիւթե զգեստ: Նրանց բնակարանները շինւած են բարձր ձաղերի վրայ, զետերի կամ ծովի ափին, խոնաւութիւնից, վայրի գազաններից և թշուաժի հարեաններից պաշտպանելու համար: Մալայացիները գործ են անում նահապետական զէնքեր և փորձւած ու հմուտ ձկնորսներ ու ծովագնացներ են:

Մալայեան արշիպելագին պատկանող կղզիների մեծ մասը կազմում են եւրոպական գանապան երկրների գաղութները: Այդ կղզիների մեծ և լաւ մասը պատկանում է հոլլանդացիներին (եւրոպական մի փոքրիկ ազգ). որ. Սումատրա, ձաւա, Յելեբէս, Մոլուկեան կղզիները և Բօքնէս կղզու մի մասը: Հոլլանդական գաղութները իրանց տարածութեամբ 44 անգամ մեծ են Հոլլանդիայից, իսկ ազգաբնակչութեամբ 7 անգամ անցի շատ: Հոլլանդական կարւածներից ամենանշանաւորն է ձաւա

կղզին, որ աշխարհիս պողոտեր և խիստ ազգարնակութիւն ունեցող երկրներէն մէկն է:

Ճառա կղզու վրայ հողագործութիւնը շատ է զարգացած: Այնտեղ մշակում են բրինձ, եգիպտացորեն, շաբարեղէզն, թէյ, սուրճ և քինայի ծառ: Գլխաւոր քաղաքն է Բատալիա: Փիլիպպեան կղզիները, որոնք յայտնի են իրանց ծխախոտով, պատկանում են Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներին: Իրանց գլխաւոր քաղաքն է Մանիլլա, որ յայտնի է իր հաշտկաւոր սիգարներով: Բացի հոլլանդացիներէն և ամերիկացիներէն, Մալայեան արշիպելագում գաղութները ունին նաև անգլիացիներն ու ֆորթուգալացիները:

Ա Ր Ե Ի Ե Լ Ե Ա Ն Ա Ս Ի Ա

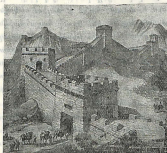
Արևելեան Ասիա անելով հասկանում ենք Ասիայի այն երկիրները, որոնք գտնուում են Մեծ կամ Չաղաղ ովկիանոսի ափին և նրա մաս գտնուող մեծ ու փոքր կղզիները: Ասիայի այդ մասումն էլ փչում են մուսսոնները և այնտեղ էլ շատ անձրև է գալիս. բայց որովհետև արևելեան Ասիան արեւադարձից անէլի հիւսիս է գտնուում, զրա համար էլ նրա կլիման քուսական քարեխտան է, իսկ հիւսիսային մասում այնպիսի ձմեռ է լինում, ինչպէս մեզ մաս: Նապոնական ծովով մայր ցամաքի ամով անցնում է մի ցարս հոսանք, որ գալիս է Արստի ծովից և զրա համար էլ ծովը սառչում է: Ընդհակառակը Նապոնական կղզիների արևմտեան ափերով անցնում է մի տաք հոսանք, որ հարուսից է գալիս և զրա համար էլ այնտեղ ծովը բուրբոբիին չէ սառչում: Արևելեան Ասիայի ծովերում լինում է տայմանի կալած փոթորիկը, որ այդ ծովերի ափին ապրող բնակիչներին մեծամեծ վնասներ է ապրա:

Արևելեան Ասիայում ապրում է մայր ցամաքի ամբողջ ազգաբնակչութեան կէտից անէլին: Այդ մասի բոլոր բնակիչները պատկանում են դեղին ցեղին: Արևելեան Ասիայի ժողովուրդները իրանց քաղաքակրթութեամբ ամենահին ժողովուրդներէն են: Նրանց բնական երկրների հողը պողոտեր է, իսկ հողագործութիւնը շատ զարգացած: Արևելեան Ասիան ունի հարուստ և քաղմազան քուսականութիւն: Ասիայի այդ մասը եւրոպական աւետարի համար մեծ նշանակութիւն ունի, որովհետև տեղական արդիւնաբերութիւնը զարգացած չէ և զրա համար էլ նրա ազգարնակութիւնը մեծ քանակութեամբ եւրոպական ազգանքներ է ստանում:

Չ Ի Ն Ա Ս Տ Ա Ն
Արևելեան Ասիայի մեծ մասը բնում է Չինաստանի պետութիւնը, որը իր մեծութեամբ կազմում է աշխարհիս երրորդ պետութիւնը: Չինաստանին է պատկանում նաև Մանջուրիան և ամբողջ Կենդրոնական Ասիան:

Չինաստանի հիւսիս-արևելեան մասը հարթութիւն է, իսկ արևմտեան և հարաւային մասերը՝ լեռնոտ բարձրաւանդակ: Չինաստանի հարթութեան վրայով հոսում են Հոանգո և Յունցէնգանց նշանաւոր գետերը: Վերջին գետը աշխարհիս ամենամեծ և չրառատ գետերից մէկն է, իսկ Հոանգոն ընդհակառակը ամենաարկիւն է, որովհետեւ արագընթաց և սահանքաւոր է: Այդ գետը ամառը յաճախ դուրս է դալիս իր ափերից և մեծամեծ փռաներ է հասցնում տեղական ազգաբնակչութեան:

Չինաստանը ընդհանրապէս պաղաւէտ և լաւ ոռոգւած երկիր է: Նրա հիւսիս-արևմտեան մասը ծածկւած է գեղին արգաւանդ հողով: Չինաստանը իր պաղաբերութեան շնորհիւ աշխարհիս ամենախիտ ազգաբնակչութիւն ունեցող երկրներից մէկն է, որտեղ ապրում են 350—400 մլլ. բնակիչ: Չինացիները պատկանում են գեղին ցեղին: Նրանք սկզբում բնա-

Չինական մեծ պալատը

կում էին Կենդրոնական Ասիայում, իսկ յետոյ գաղթել են այժմեան Չինաստանը, հիմնել են այնտեղ մի մեծ պետութիւն և մեծ ազդեցութիւն են թողել իրանց հարեան ժողովրդներէ վրայ: Չինաստանում ապրելով շինացիները երկար ժամանակ ենթարկում էին Կենդրոնական Ասիայում ապրող խաչարածներէ յարձակութիւն և գրանցից ազատելու համար շինացիները իրանց երկիրը շրջապատեցին մի մեծ պարսպով, որի երկարութիւնը մօտ 2000 վերսա է:

Չինացիները ունին միջին հասակ, զեղին կաշի, կարթ երես, խիտ յոնքեր և ծուռ աչքեր: Նրանք իրանց գլխի առջևի մասի մազերը խուզում, իսկ ետեւի մասում երկար ծամեր են պահում: Նրանց կանանց հագուստները հազիւ են տարբերում տղամարդկանց հագուստներից: Չինացիները իրանց աները շինում են մեծ մասամբ կաւից, իսկ սակաւ զէպքերում նաև քարից:

Չինացիների մեծ մասը պարագլում է հողագործութեամբ և գրա համար էլ ապրում է գիւղերում: Արովհետև Չինաստանը շատ խիտ ազգաբնակչութիւն ունի, գրա համար նրա բնակիչներէ մի մասն էլ ապրում է գետերի վրայ դանուղ նաւակներում: Չինաստանի հողը սակաւութեան պատճառով մեծ ինամքով է մշակում: Իւրաքանչիւր շինացի ունի մի կտոր հող, որի վրայ նա այնպիսի ինամք է թափում, կարծես զա պարտէզ կամ քանջարանոց լինի: Զնայելով որ հողը այնտեղ լաւ է մշակում և առատ հունձ է ապրիս, սակայն շինացիները մեծ մասամբ աղքատ են: Նրանք հացահատիկներից ցանում են բրինձ, ցորեն և այլն: Բրնձի մի մասը նրանք արտահանում են Հնդկաշին: Չինացիները քիչ անասուններ են պահում, որովհետև արօտատեղիներ չունեն. միակ կենդանին, որ նրանք պահում են, խոզն է և այն էլ նրա համար, որովհետև խոզ պահելը շատ էժան է նստում նրանց: Չինացին խոտապահանջ և շատակեր չէ:

Չինաստանում շատ զարգացած է թէյի մշակութիւնը և մետաքսագործութիւնը: Թէյը և մետաքսը կազմում են Չինաստանի արտաքին առևտրի գլխաւոր նիւթերը: Ամեն տարի Չինաստանից արտահանում են մօտ 100 միլ. ոււրլու մետաքս և 50 միլ. ոււրլու թէյ: Իր մետաքսի և թէյի քանակութեամբ

Չինացի սպանաղ

Չինացի կին

Չինաստանը աշխարհիս առաջին երկիրն է: Արհեստագործութիւնը նոյնպէս զարգացած է Չինաստանում: Յայտնի են չինական մետաքսէ գործւածքները և յախճապակէ իրերը: Չինացիները աշխատասէր մարդիկ են, որոնք յարմարւում են ամեն տեսակ աշխատանքի և բուսականաձևում են չնչին աշխատափարձով, սակայն չինացիները չեն կարող իրանց զարգացած արհեստագործութեամբ մրցել ևւրօպական գործարանների նետ, որոնց ապրանքները ամեն տարի մեծ քանակութեամբ ներմուծւում է Չինաստան: Չինացիները ծխում են օփիում, որը ներմուծւում է ուրիշ երկրներից և նրանց առողջութեան վրայ բացասական ազդեցութիւն է թողնում: Առետրի մէջ չինացիները մրցակից չունեն. երկրի ներքին ամբողջ առևտուրը նրանց մեռքումն է գտնուում: Չինաստացի նշանաւոր նաւահանգիստներն են. Շանհայ, Կանտոն և Տնանցզին: Նրանց ցածաբային նանապարհները շատ փառ են: Ապրանքների փոխադրութիւնը կատարւում է մեծ մասամբ գետերով, որոնցից այդ տեսակէտից նշանաւոր է Եանցեկեանցը: Հիւսիսային Չինաստանը միացած է Հարաւային Չինաստանի նետ Կայսերական չրանցքով, որի երկարութիւնը 1200 վերստից աւելի է: Վերջին ժամանակներս Չինաստանում սկսել են նաև երկաթուղիներ շինել:

Չինացիների կենցաղավարութիւնը երկար տարիների ընթացքում աննշան փոփոխութիւնների է ենթարկել: Նրանք շատ են սիրում ըն-

տանեկան կեանքը և յարգանքով են վերաբերում զհօրի իրանց մնացեալները և մեծերը: Նախնիքների գերեզմանները նրանց համար սրբութիւններ են: Չինացիները թանգ են գնահատում բարձր կրթութիւնը և ամեն մի չինացի պետական պաշտան ստանալու համար ստիպւած է մի շարք գծաւոր քննութիւններ տալ, սակայն չնայելով դրան, չինացի անգրագէտների թիւը շատ մեծ է: Չինացիները էին ժամանակ ամենագարգացած փողովրդներից մէկն էին և եւրոպացիներից շատ առաջ գրտան սպագրութիւնը, փառօղը, կողմացոյցը և այլն, իսկ այժմ շատ յեա են մնացել եւրոպացիներից: Չինարէն լեզուն շատ դժուար սովորելի լեզուներից մէկն է. նրա բոլոր խօսքերը միովանկանք են և տարբերում են իրարից միայն շեշտով կամ արտասանութեամբ: Իւրաքանչիւր խօսքի համար նրանց մի ասանմին նշան են գործ անում, զրա համար էլ նազարանոր տատերից է բաղկացած նրանց այբուբենը:

Չինական տուն

Չինացիների մեծագոյն մասը, զլիաւորապէս հասարակ փողովուրդը գաւանձում է բուլղղայական կրօնը: Փողովրդի բարձր դասակարգերը հետեւում են չինացի իմաստուն Կոնֆուցիոսի վարդապետութեան, որ զարգացել է Քրիստոսից առաջ: Չինացիները կրօնական տեսակէտից անհամբերատար չեն, սպացոյց, որ տարբեր կրօնների հետեւող չինացիները յանախ միեւնոյն տանարում են կատարում իրանց կրօնական ծէսերը: Չինաստանում կան նաև մանձեղական չինացիներ, որոնց թիւը մօտ 30 միլ. է: Չինաստանը մի անասնման միապետութիւն է, որի կայսրը կրում է ըողզիլիսան ընդհանուր տիագոր: Նա կոչւում է նրկնքի որդի, համարւում է իր բոլոր հպատակների հայրը և ապրում է Չինաստանի կայսրութեան մայրաքաղաք Պեկինում: Չինաստանը բաժանուած է մի

քանի գլխաւոր մասերի, որոնք կառավարուած են փոխարքաներով կամ զիններայ-նահանգապետներով:

Մանգուրիւն

Չինացիները սիրում են փակ կեանք վարել և խոյս են տալիս եւրոպացիներից, հէնց այդ է գլխաւոր պատճառը, որ նրանք շատ յեւա են մնացել: Մեզանից միայն 50 տարի առաջ եւրոպացիները իրաւունք ստացան մտնել Չինաստան: Ներկայումս եւրոպացիները և ամերիկացիները սկսել են խառնել Չինաստանի ներքին գործերում, չինական բաղաբներում հիմնել են իրանց ասաննին թաղերը, շինում են երկաթուղիներ, շահագործում են երկրի հանքերը (բարածուխ) և անտառը են անում: Բացի դրանից եւրոպացիները նոյն իսկ նւանել են Չինաստանի մի մասը. որ. անգլիացիներին պատկանում է Հոնկոնգ կղզին, իսկ գերմանացիներին՝ Կիաւ-Չաու: Միւս կողմից չինացիներից շատերը չկարողանալով հայրենիքում իրանց գոյութիւնը պահպանել, սկսել են գաղթել օտար երկրներ և այնտեղ անտարով ու բանւորութեամբ պարապել. որ. Հնդկաչին և Մալայեան արշիպելագ: Չինացիների գաղթը զեղի Ամերիկա և Աւստրալիա արգելւած է, որովհետեւ նրանք իրանց շնչին աշխատավարձով ժամկետային մրցակիցներ են դառնում այդ երկու աշխարհամասերի սպիտակ բանւորների նկատմամբ:

Զինացին չէ սիրում օտար երկրում երկար մնալ, այլ շուտով վերադառնում է իր երկիրը, երբ մի քիչ փող է վաստակում:

Մ Ա Ն Ջ Ո Ւ Ր Ի Ա

Մանջուրիան գտնւում է Զինասանի հիւսիսային կողմում և մի լեռնոտ ու պտղաբեր երկիր է: Նա ունի մօտ 8 միլիոնակիչ: Ազգաբնակչութեան մեծ մասը կազմում են չինացիները, իսկ արմատական բնակիչները մանջուրները, որոնց թիւը հասնում է 1 միլիոնի: Բնակիչները պարագլուխ են հողագործութեամբ: Երկրի գլխաւոր քաղաքն է Մոկոչէն:

Կ Օ Ր Է Ա

Կօրէան մի լեռնոտ թերակղզի է, որի ափերը շատ են կրտսրաւած: Երկրի բնակիչները կազմում են կօրէացիները, որոնք թէև ցեղակից են չինացիների հետ, բայց սրանցից մի քանի զփերով տարբերւում են: Բնակիչների թիւը մօտ 10¹/₂ միլի. է, որոնք մշակում են գլխաւորապէս ցորեն և բրինձ: Բրնձի մի մասը արտահանւում է Եւրոպայի: Կօրէացիները իրանց գրեթէ ամբողջ բաղադրակերթութիւնը և կրօնը փոխ են առել հարեան չինացիներից: Նրանք էլ չինացիների նման չէին սիրում յարաբերութիւն ունենալ եւրոպացիների

Կօրէացի բանաւ (կուշի) հետ: Կօրէացիները շատ խաղաղասէր և քարեհողի մարդիկ են: Կօրէան ունի մի քանի շատաշոյղ նաւահանգիստներ: Կօրէան կառավարւում է կայսրով, որ նստում է պետութեան մայրաքաղաք Սէուչում և բոլորովին կախում

ունի Եապօնացիներից: Ներկայումս Կորէան համարում է Եապօնիայի գրեթէ հպատակ երկրներից մէկը:

Ե Ա Պ Օ Ն Ի Ա

Եապօնիա Ասիայի ամենաարնեկեան պետութիւնն է և զրա համար էլ կոչւում է «Ժազոզ արեի երկիր»: Եապօնիան բազկացած է 4 մեծ և բազմաթիւ մանր կղզիներից. մեծ կղզիներն են. Եասօ, Նիքարոն, Սիկոկ և Կիու-Սիու բացի զրանցից Եապօնիային պատկանում են նաև Կուրիլեան կղզիները, Սախալին կղզու հարաւային մասը, Փօրթօզա կղզին և այլն: Իր տարածութեամբ Եապօնիան հաւասար է Կովկասին:

Եապօնիային պատկանող գրեթէ բոլոր կղզիները մի ժամանակ միացած են եղել Ասիա մայր ցամաքի հետ, իսկ յետոյ նրանից բաժանուել են: Այդ կղզիներն ընդհանրապէս լեռնոտ են և ունեն մի շարք գործող ու հանգած հրաբուլդիներ: Հէնց միայն Կուրիլեան կղզիների վրայ կան մօտ 13 գործող հրաբուլդիներ: Փուշի-կամա հրաբուլդը Եապօնիայի ամենաբարձր սարն (3½ վ.) է, որ տարւայ մեծ մասը ծածկւած է միւսով և Եապօնացիների համար սրբազան սար է համարուած Հրաբիային ժայթքումներն և երկրաշարժները Եապօնիայում սովորական երևոյթներ են, որոնց ժամանակ հազարաւոր մարդիկ են զոհւում, զրա համար էլ Եապօնիայում աները առհասարակ փայտից են շինում և այն էլ շատ թեթիւ:

Եապօնիան աշխարհի ամենազեղչեցիկ երկրներից մէկն է. նրա ոչը չառ թափանցիկ է. կղզիների ափերը շատ են կտրատւած և հարուստ են ձայերով, նեղուցներով, կղզիներով, թերակղզիներով և այլն: Կղզիների ափերը շատ լաւ մշակւած են կամ ծածկւած են անտառանբով:

Եապօնիան շատ աղքատ է հարթութիւններով և երկար ու նաւարկելի գետերով: Եապօնացիները միմեանց հետ հազորդակցութիւն ունին գլխաւորապէս ծովով և զրա համար էլ հմուտ ծովագնացներ են:

Նապօնիան ունի գեղեցիկ, տաք և խոնար կլիմայ և նրա կղզիների ափերով անցնում է Կուրօ-Սիւօ կոչւած տաք հոսանքը: Խոնար կլիմայի շնորհիւ Նապօնիան ունի հարուստ և բազմազան բուսականութիւն և նրա մեծ մասը ծածկւած է անառնեքով:

Նապօնիան ունի մօտ 50 միլ. բնակիչ: Բացի Նասոյից միւս երեք մեծ կղզիները ունին խիա ազգաբնակչութիւն:

Նապօնացիները պատկանում են գեղին ցեղին և ազգակից են շինացիներին: Երկրի նախնական բնակիչները կոչւում են այնաններ, որոնց մնացորդները մինչև այսօր էլ կիսափայրենի կեանք են վարում:

Նապօնացի կառուպան

Նապօնացիները միջանասակ մարդիկ են և ունին հարթ երես: Նրանց կանայք աղամարդկանցից աւելի ցածրահասակ են: Նապօնացիների ազգային հագուստը մեաաքսից կարած մի երկուր խալաթ է, որ կապում են լայն գոտիով: Կանայք մեծ ինժամքով սանրում և պահպանում են իրանց մազերը: Նրանք սիրում են իրանց թեթև անկրի առաջ պարակղներ պահել, որոնց վրայ ահագին ինժամք են թափում: Նապօնացիները շատ մաքրասէր մարդիկ են և զրա համար անսովոր մաքրութիւն է սիրում նրանց աներում, փողօցներում և նախապարհներում:

Նապօնացիները կրօնով մեծ մասամբ բուզղայական են. սակայն մեծ է և այն նապօնացիների թիւը, որոնք հետևում են նապօնական շինուո կոչւած նին կրօնին: Այդ կրօնի հետևողները սաստաւածացնում են բնութեան ոյժերին և պաշտում են իրանց մեռած նախնիքներին: Նապօնական տաճարները թէև այնքան մեծ չեն, բայց շինւած են շատ զեղեցիկ տեղերում և շքապատւած են սրբազան անասուներով: Այդպիսի տաճարներով հարուստ է մանուանդ Նապօնիայի նախկին մայրաքաղաք Կրօսան:

Նապօնացիների գլխաւոր պարպմունքը հողագործութիւնն է, որը շատ օրինակելի կերպով զարգացած է: Ամենից շատ նապօնացիները մշակում են ըրինձ, թէյ, թուֆ և այլն: Նապօնացիներն էլ շինացիների նման մեծ խնամքով մշակում են իրանց հողերը և դիտեն բշով բուսականանայ: Նապօնացիների գոյութեան գլխաւոր միջոցը ձօֆն է, որանց նրանք սրտւմ են ձուկ և դոնազան կենդանիներ:

Արեւսանները Նապօնիայում աւելի են զարգացած, քան Չինաստանում: Նրանք թղթից, մետաքսից, մետաղներից և յախձապակուց շինում են բաւական չքեզ և էժան իրեր, որոնց մի մասը արտահանւում է գէպի օտար երկրներ: Ներկայումս Նապօնիան ունի բազմաթիւ գործարաններ, որոնք շինւած են եւրօպականի նման: Նապօնացիները շատ ընդունակ ժողովուրդ են և հեշտութեամբ խրաչրել են եւրօպական քաղաքակրթութիւնը: Քաղաքակրթութեան անսակէտից նրանք այժմ Ասիայի անաշին ժողովուրդն են կազմում: Նապօնացիները մեծ խնամքով մշակում են իրանց երկրի քարածխի, երկաթի և ուրիշ հանքերը և զարգացնում առևտուրը: Նապօնական գործարանների տպարանները ներկայումս մեծ քանակութեամբ տարածւում են հարևան երկրներում: Նապօնիայի գլխաւոր նաւահանգիստներն են Սոկօնամ'ա և Նազասակի:

Նապօնացիները իրանց քաղաքակրթութիւնը ստացել են չինացիներից, իսկ վերջերս էլ եւրօպացիներից: Նապօնիան էլ սկզբում խոյս էր տալիս եւրօպացիներից և «իրում էր փակ կեանք փարել, սակայն եւրօպացիները սրանից մտա 50 տարի առաջ իրաւունց ստացան մանկ նապօնիա, որանցից նապօնացիները փոխ առան և իրանց

երկիրը մացրին եւրոպական գիւտերը, չինեցին երկաթուղիներ, նաւապարհներ և եւրոպական նման կազմակերպեցին իրանց գործերը և նաևաւոր՞ը Եւպոնացի երիտասարդները սկսեցին յանսխել եւրոպական համալսարանները և այնտեղ բարձրագոյն կրթութիւն ստանալ։ Եւպոնիայի Տօկիօ մայրաքաղաքում քաջաց համալսարան, Գրեթէ բոլոր եւպոնացիները գրագէտ են։

Եւպոնիան Ասիայի պարբաննասական երկրներից մէկն է։ Այնտեղ կայրը կրում է Միկաոք ընդհանուր տիպաւը և նաևում է պետութեան Տօկիօ մայրաքաղաքում, որ ունի 1,500,000 բնակիչ։ Եւպոնիայի կայսրի աննաւարութիւնը հպատակներէ համար սուրբ է։

Հ Ի Ի Ս Ի Ս Ա Յ Ի Ն Ա Ս Ի Ա

Կանկրամարի գերեզմանը

Անրող հրահայցին Ասիան կամ Սիրիքը պատկանում է Ռուսաստանին։ Ռուսաստանը Ասիայում ամենից շատ կաշւաներ ունի։ Երան է պատկանում նաև Ասիային կզգո հրահայցին մասը և Եւպոնական ծովի ափին մի բանի տեղեր։ Բացի Սիրիքից Ռուսաստանի տիրապետութեան տակ է գտնուում նաև Արևմտեան Ռուքրիստանը կամ Քուրանը, որի գլխաւոր քաղաքն է Տաշկենտ։ Միւս քաղաքներից նշանաւոր է Սամարքանդը, որտեղ գտնուում է Կանկրամարի գերեզմանը։ Ռուսաստանի քաղաքական ազդեցութեան տակ են գտնուում Քուրասրա և Սիլաս կիսաանկախ տերութիւնները։

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԴՐՐՔԸ, ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՓԵՐԻ ԳԾԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ամերիկան ամենակարածից մայր ցամաքն է. հիւսիսից հարաւ նա տարածուած է 15 հազար վերստ երկարութեամբ, իսկ արեւմուտքից արեւելք ամենալայն տեղում, $5\frac{1}{2}$ հազար վերստ: Ամերիկան Ատլանտիկ ծովի փոքր է:

Ամերիկան բաղկացած է երկու գլխաւոր մասից. Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկա: Այդ երկու մասերը միացած են իրար հետ Փանամա յի նեղ պարանոցով: Հին ժամանակ Ամերիկայի այդ երկու մասերը առանձին մայր ցամաքներ են եղել և հէնց այդ է գլխաւոր պատճառ, որ նրանք այժմ միմեանցից տարրերում են իրանց բնութեամբ, բոյսերով և կենդանիներով: իսկ ավերի գծազրութեամբ և մակերեսի կազմութեամբ նրանք շատ նման են միմեանց: Թէ Հիւսիսային և թէ Հարաւային Ամերիկան հիւսիսային մասում լայն են, իսկ քանի զէպի հարաւ են զնում, այնքան էլ նեղանում են: Ամերիկայի երկու մասերումն էլ գլխաւոր լեռները ձգում են ոչ թէ արեւմուտքից զէպի արեւելք, ինչպէս այդ տեսանք Ատլանտ, այլ հիւսիսից զէպի հարաւ և այն էլ մայր ցամաքի արեւմտեան ափի ամբողջ երկարութեամբ: Այդ լեռները բնականուր անունով կոչւում են Կորդիլէրեան լեռներ, որոնք շատ բարձր են և կազմում են աշխարհիս ամենակարածից լեռնաշղթան: Կորդիլէրեան լեռնաշղթայի արեւելեան կողմում տարածուած են բնագարձակ հարթութիւններ, որոնք Ատլանտեան օվկիանոսի ափերին նորից

բարձրանում և շեռներ են ձևացնում: Լեռների այդ զասաօրութեան շնորհիւ Ամերիկայի գետերը երկար և նաւարկելի են, որովհետեւ հոսում են ընդարձակ հարթութիւնների վրայով: Ամբողջ Հիւսիսային Ամերիկան և Հարաւային Ամերիկայի վաղը մասը գտնւում են հիւսիսային, իսկ Հարաւային Ամերիկայի մի մասը՝ հարաւային կիսագնդում: Հիւսիսային Ամերիկան մի քիչ մեծ է Հարաւային Ամերիկայից:

Միայն հիւսիս-արեւմտեան կողմում Ամերիկան շատ մօտ է Ասիային և նրանից բաժանւած է Բերինգեան նեղուցով, իսկ միւս աշխարհամասերից Ամերիկան բաժանւած է Ատլանտեան և Խաղաղ օվկիանոսներով: Ամերիկայի հիւսիսային կողմում գտնւում է Հիւսիսային Սաութեայ օվկիանոսը, որ հարուստ է մի շարք մեծ և ցամաքային կղզիներով:

Ամերիկան յարմար նաւահանգիստներ չառ ունի, մանաւանդ Ատլանտեան օվկիանոսի ափին:

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԳԱՄՄՈՒԹԻՒՆԸ

Հին ժամանակ Ամերիկան եւրոպացիներին բոլորովին անծանօթ էր: Միայն X-րդ դարում (Ք. յ.) հիւսիս-արեւմտեան եւրոպայի հմուտ ծովագնացները հասնում էին Գրենլանդիայի և մայր ցամաքի հիւսիս-արեւելեան ափերին, սակայն այդ ծովագնացների գիտք անյայտ մնաց, մինչև որ XV-րդ դարում Քրիստափոր Կոլումբոսը գտաւ Ամերիկան: Կոլումբոսը մուկ էր Իտալիայի Գենուա քաղաքում և ծառայում էր Իտալեանի թագաւորի մաս: Կոլումբոսը ցանկանում էր գտնել Հնդկաստանի ամենակարճ նւնապարհը և կարծում էր, որ այդ նւնապարհը կգտնի, եթէ եւրոպայից Ատլանտեան օվկիանոսով դեպի արեւմուտք յոյսը 1492 թ. սպասուսի 3-ին Կոլումբոսը այդ ուղղութեամբ նսւեց և հոկտեմբերի 31-ին հասաւ Բահամեան կղզիներից մէկին: Գրանից յետոյ հետեւեալ նւնապարհորդութիւնների ժամանակ Կոլումբոսը գտաւ Ամերիկան կղզիները և Կենդրոնական Ամերիկայի ափերը: Կոլումբոսը կարծում էր, որ իր գտած երկրները Հնդկաստանն է և սրա համար էլ իր գտած բոլոր կղզիները ընդհանուր անունով կոչեց Արեւմտեան Հնդկաստան կամ Վեստ-Սթրեա: Կոլումբոսի գտած բոլոր երկրները դարձան Իտալեանի թագաւորութեան կալւածները, որից յետոյ սկսեցին այնուպէս գնալ ուրիշ նւնապարհորդներ: Այդ նա-

Նապարտորդներից մէկը, Ամերիգո Վեսպուչչին առաջին անգամ նկարագրեց նոր երկրները և կազմեց նրանց քարտեզը: Նրա պատի համար էլ նոր գտնուած մայր ցամաքը կոչուեցաւ Ամերիկայ: Քիչ յետոյ յայտնի դարձաւ, որ Ամերիկայի միւս կողմում գտնուած է մի մեծ ովկիանոս և Ամերիկան ոչ թէ Հնդկաստանն է, այլ մի բոլորովին նոր աշխարհամաս: 1620 թ. իտալանացի ծովագնաց Մազելլանը Ատլանտանէ ովկիանոսից մտաւ Խաղաղ ովկիանոսը մի նեղուցով, որ յետոյ նրա անունով կոչուեցաւ Մազելլանի նեղուց և հասաւ Արիւս Գրանից երկու 100 տարի յետոյ յայտնի դարձաւ և Ամերիկայի ամենահարաւային ծայրը՝ Հորն կրանդանը:

Ամերիկան գտնելուց յետոյ եւրոպական մի քանի ազգեր սկսեցին գաղթել այնտեղ և հիմնել զանազան գաղութներ. սկզբում նրանց այդ գաղութները հաստատուած էին մայր ցամաքի ափերում, իսկ յետոյ գիմնեցին մայր ցամաքի խորքերը և այնտեղ զանազան հողեր գրուեցին: Եւրոպացիներէ մեծ մասը կարն մամանակից յետոյ կենդանացաւ Հիւսիսային Ամերիկայում և Հարսային Ամերիկայի ծայրերում, որտեղ կազմուեցան մի քանի անկախ տէրութիւններ:

Ներխայտմաւ եւրոպական ազգերից շատերը Ամերիկայում անին իրանց սեպական գաղութները, որոնցից մի քանիսը շատ նախանկիր գրութեան մէջ են գտնուած:

ՀԻՍԻՍԱՑԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

ՀԻՍ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱՓԵՐԻ ԳԾԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՆ ՄԱԿԵ-
ՐԵՒՈՅԹԸ

Հիւսիսային Ամերիկան շրջապատող ովկիանոսներով աւելի շատ է կտրատւած, քան Հարաւային Ամերիկան: Աւերոպայի և Ասիայի նման նա էլ ունի բազմաթիւ կղզիներ և թերակղզիներ, որոնցից ամենամեծերը գտնոււմ են հիւսիսային կողմում: Հիւս. Ամերիկայի արեւելեան ափը աւելի շատ է կտրատւած, քան արեւմտեանը: Հիւս. Ամերիկայի արեւմտեան ափող ափով տարածւում է մի լեռնաշղթայ, որ ընդհանուր անունով կոչւում է Կորդիլէրան: Այդ լեռնաշղթան սկսւում է Ալիսակա թերակղզուց և շարունակւում է մինչև Հարաւային Ամերիկայի ծայրը: Կորդիլէրեան լեռնաշղթայի շարունակութիւնը Հարաւային Ամերիկայում կոչւում է Անդեան լեռնաշղթայ: Հիւս. Ամերիկայի արեւմտեան ափող ափը ներկայացնում է մի սարահարթ: Կորդիլէրեան լեռնաշղթայի արեւելեան ձիւղաւորութիւնները կոչւում են Ժայռոտ լեռներ, իսկ արեւմտեան լեռները Կասկադեան և Սիերրա—նեւադա: Կորդիլէրեան լեռնաշղթան, որ կտրւում է միայն Գանամայի պարանոցում, իր ափող ափող ափում լեռան վրայ բազկացած է մի շարք զուգահեռական լեռնաշղթաներից, որոնց գագաթներից շատերը ծածկւած են մշտական ձիւնով և ներկայացնում են գործող կամ հանգած հրաբուխներ: Հիւսիսային Ամերիկայի արեւմտեան ափող ափող ափում ամենաբարձր մասը կազմում է Մեկսիկայի սարահարթը: Կորդիլէրեան լեռնաշղթայի ամենաբարձր գագաթը գտնւում է Ալիսակա թերակղզու լեռների վրայ և կոչւում է Մակ—Պիմլէյ (6 ³/₄ մ.): Ժայռոտ և Կասկադեան լեռները հրաբուխային կազմութիւն ունին: Նրանց գագաթները մեծ մասամբ հանգած հրաբուխներ են: Հիւս. Ամերիկայի

գործող հրաբուլդիների մեծամասնութիւնը գտնուում է Ալիասկա թերակղզու, Մեկսիկայի սարահարթի և Արևմտեան Հնդկաստանի կղզիների վրայ: Հիւս. Ամերիկայի միւս լեռնաշղթաներից յայտնի են Ալլեգաննան լեռները արևելեան կողմում, որ բարձր չեն և ծածկւած են անտառներով: Հիւս. Ամերիկայի ամենաբնդարձակ հարթութիւնները, որոնք կամ բլրաշատ բարձրութիւններ են և կամ գաշառավայրեր, սկսւում են Կորդիլէրեան լեռնաշղթայի արևելեան ստորոտներից:

Ժայռաւ և Ալլեգաննան լեռնաշղթաների մէջ տարածւում է Հիւս. Ամերիկայի ամենաառաջին հարթութիւնը, որի հիւսիսային մասը կոչւում է Հիւս. Ամերիկական, իսկ հարաւայինը՝ Միսսիսիպեան հարթութիւն:

Հ Ի Ի Ս . Ա Մ Ե Ր Ի Կ Ա Յ Ի Կ Լ Ի Մ Ա Ն

Հիւս. Ամերիկան, ինչպէս Եւրոպան և Ասիան, գտնուում է հիւսիսային կիսագնդում և անցնում է երեք գամիներով. սակայն նրա ամենամեծ մասը գտնուում է բարեխառն գոտում: Միայն Կենդրոնական Ամերիկան և Վեսա-Ինդիան գտնուում են տաք գոտում, որտեղ նմեռ բույսերովին չէ լինում:

Հիւս. Ամերիկայի ամբողջ արևելեան մասը ներկայացնում է մի այնպիսի հարթութիւն, որ չբջապատւած չէ սարերով: Հիւս. Սառուցեալ ովկիանոսից փչող ցուրտ բամբիները և Մեկսիկայի ծոցից փչող տաք հողմերը անարգել մտնում են այդ հարթութիւնը և նրա կլիման բարեխառն զարմնում: Հիւս. Ամերիկայի արևմտեան և արևելեան մասերի կլիմայի մէջ մեծ տարբերութիւն կայ: Արևմտեան ափը Կորդիլէրեան լեռնաշղթայի շնորհիւ պաշտպանւած է ցուրտ բամբիներից և ունի մեղմ կլիմա: Կլիմայական այդ տարբերութիւնը զոյսթիւն ունի մանուսանոց նրա համար, որովհետև Ամերիկայի հիւսիս-արևմտեան ափի մասով անցնում է ծովային տաք հոսանքը, իսկ արևելեան ափով Հիւս. Սառուցեալ ովկիանոսից փչող ցուրտ հոսանքը: Մեկսիկայի ծոցից դուրս է գալիս ծովային ամենա-

ապր հոտանքը—Գոլֆշարով՝ ը, բայց նա գնում է գէպի Եւրոպայի ամերը և Հիւս. Ամերիկայի կլիմայի զրայ գրեթէ ազգեցութիւն չունի: Այդպիսով Հիւս. Ամերիկայի կլիման ցամաքային է:

Հիւսիսային Ամերիկայում մթնոլորտային տեղումներ շատ են թափուած հարաւ-արեւելեան մասում. այդ տեսակէտից ամենից ազբատ է Սաուսցեայ սփիւանոսի ամրը և Հիւս. Ամերիկայի սարահարթը, որ չբնապատուած է լեռներով: Ամերիկներ շատ են գայիս. Կենդրոնական Ամերիկայում և Վեստ-Ինդիայում:

ՀԻՒՍ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԳԵՏՆԵՐԸ ԵՒ ԼՃՆԵՐԸ

Հիւս. Ամերիկայի ամենամեծ և խոտառ գետերն են Միսսիսիպի, Մենիսեզի և Ս. Լուրենտիոսի գետերը, որոնք Հիւս. Ամերիկայի հիւսիսային, հարաւային և արեւելեան ծայրերը միացնում են իրար հետ: Այդ գետերը նաւարկելի են: Միսսիպին իր Միսսուրի գետակով աշխարհիս ամենաերկար (7000 վ.) գետն է: Պապայ սփիւանոս թափուող գետերը՝ կարն, աննաւարկելի և սակաւաջուր են: Նրանցից նշանուոր է միայն Եւրոն գետը:

Հիւս. Ամերիկան համեմատած միւս աշխարհամասերի հետ, լճերով ամենահարուստն է: Այդ լճերը մեծ են և ունին համեզ չուր: Լճերից նշանուոր են Վերին, Միչիգան, Հուրոն, Էրի, Օնտարիո, Վուսցաակա, Մեծ Աժշի և այլն: Բացի այդ մեծ լճերից կան և բազմաթիւ մանր լճեր, որոնք զոյացել են Հիւս. Ամերիկան մի ժամանակ ծածկող սառցադաշտերից: Այդ լճերով շատ ազբատ է Հիւս. Ամերիկան:

ՀԻՒՍ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԲՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հիւս. Ամերիկան Ասիայի նման զանաւոր է կլիմայական բոլոր գոտիներում և ունի գրանց յատուկ բուսականութիւնը:

Աստա անձրևների շնորհիւ այնպեղ գերակշռում են փշատերև, տերևա, խառն և արևադարձային անտառները: Հիւս. Ամերիկայի ներքին ծառերը տափաստաններ և անապատ են ներկայացնում, իսկ Հիւս. Սառուցեալ ակհիանոսի ակերը՝ տունդրա:

Յուսականաբան գործածութիւն Հիւս. Ամերիկայում

Նշանաւոր է կախաւս կաշուած ծառով, որ հասնում է մինչև 10 սառէն բարձրութեան: Մեկսիկայի ծոցի ակերը ծածկւած են մշտական-կանաչ ծառերով, որոնցից նշանաւոր է թալասո-րական արմաւենին:

Սզտակար բոյսերով Հիւս. Ամերիկան աղքատ է: Այնտեղից են ծագել եգիպտացորենը և ձխախաւր: Միւս սզտակար բոյսեր այնպեղ տաաջին անգամ մտցրել են գաղթական եւրոպացիները:

ՀԻՒՍ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԿԵՆՊԱՆՆԵՐԸ

Հիւս. Ամերիկայի կենդանական աշխարհը բազմազան չէ: Այնտեղի կենդանիները նման են Ասիայի և Եւրոպայի կենդանիներին, հաւանորէն նրա համար, որովհետև մի ժամանակ Ամե-

Ամերիկայի ներքին ծառերը տափաստաններ և անապատ են ներկայացնում, իսկ Հիւս. Սառուցեալ ակհիանոսի ակերը՝ տունդրա: Հիւս. Ամերիկայի անտառները այրի են ընկնում իրանց ծառերի բազմազանութեամբ և խոշորութեամբ: Այդ անտառների ծառերից նշանաւոր են կաղնին, եղենին և այլն: Անտառների մաս զանւում են ընդարձակ տաւաններ, որոնք կաշուած են սլոններ և ծածկւած են բարձր խոտով: Մեկսիկայի սարահարթը

բիկան միացած է եղել Ատրոյի հետ: Կենդանիներից նշանաւոր են բիզանը, մարգագեանի շունը, օձը, եղջերուն, սև արջը, գայլը, մոխրագոյն արջը և այլն:

Հիւս. Մասուցեալ օվկիանոսի ափերի կենդանիներից նշանաւոր է բեկաային ոչխարը, որ երկար բուրդ ունի: Ամենից աղքատ կենդանական աշխարհ ունի Վեստ-Ինդիան:

ՀԻՍ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱԶԳԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հիւս. Ամերիկան ունի բնականապէս շատ նօսր ազգաբնակչութիւն: Նրա բնակիչների թիւը 100 միլիոնից մի քիչ աւելի է: Ամենից խիտ ազգաբնակչութիւն ունի Ատլանտեան օվկիանոսի ափը, իսկ ամենից նօսր՝ տունդրան և սարաւարթը:

Հիւս. Ամերիկայի բնակիչները պատկանում են կարմիր, սպիտակ, դեղին և սևը ցեղերին: Ամբողջ ազգաբնակչեան $\frac{3}{4}$ մասը պատկանում է սպիտակ ցեղին, չնայելով որ Ամերիկայի նախնական բնակիչները պատկանում են դեղին ցեղին:

Կարմիր կամ ամերիկական ցեղին պատկանում են հնդկիկները: Հնդկիկների թիւը մինչև Ամերիկայի գիւտը շատ մեծ էր, այժմ նրանք ցրւած ապրում են Հիւս. Ամերիկայի զանազան մասերում: Հնդկիկների մեծ մասը ապրում է Վենդրոնական Ամերիկայում, որտեղ նրանք խանուել են եւրօպացիների հետ: Հիւս. Ամերիկայի հնդկիկների թիւը մօտ 14 միլ. է:

Հիւս. Ամերիկայի հնդիկ

Մինչև Ամերիկայի գիւտը հնդկիկները մեծ մասամբ թափառական կեանք էին վարում և պարսպում էին բիզանների և եղջերուների որսորդութեամբ: Անասնապահութիւնը նրանց բոլորովին անձանօթ էր և զրա համար բացի չրնից ուրիշ ընտանի կենդանիներ չուներին: Միայն Մեկսիկայի սարաւարթի վրայ ապրող հնդկական մի բանի ցեղեր հասել էին բարձր բազարակրթութեան, մշակում էին օգտակար բոյսեր և էրմեել էին մանր պետութիւններ, որոնք յե-

տոյ եւրօպացիները նւանեցին: Եւրօպացիներէ ազգեցութեան տակ հնդկական մի քանի ցեղեր նստակեաց և հողագործ գործան, իսկ միւս ցեղերը երկար ժամանակ կուելով եւրօպացիների հետ, հետզհետէ մեռան և ոչնչացան: Ներկայումս ամերիկական կարճրակաշի հնդիկները մեծ մասամբ քրիստոնեաներ են: Կան նաև հեթանոս հնդիկներ:

Շտիվոսները պատկանում են գեղին ցեղին, ապրում են բնեռային կղզիների վրայ և Փրենդանդիայում և պարապում են որսորդութեամբ ու ձկնորսութեամբ: Նրանք էլ մեծ մասամբ հեթանոսներ են:

Սպիտակ ցեղին պատկանում են եւրօպացիները, որոնք Ամերիկայի գիւտից յետոյ սկսեցին այնտեղ գաղթել: Այդ գաղթականութիւնը շարունակուում է և այժմ, հետեապէս սպիտակ ցեղը հետզհետէ բազմանում է Ամերիկայում: Հիւս. Ամերիկայի կլիման շատ նպաստուոր է եւրօպացիների համար, զրա համար էլ նրանք շուտով բնակւանում են իրանց նոր գաղթագայրերին:

Եւրօպացիներից Ամերիկա գաղթեցին անգլիացիները, գերմանացիները, ֆրանսիացիները, իսպանացիները և այլն: Առաջին 3 ազգերը բնակութիւն հաստատեցին Ամերիկայի հիւսիսային և միջին մասերում, իսկ իսպանացիները՝ հարաւարեւմտեան և հարաւային մասերում: Այդ բոլոր ազգերն էլ կրօնով քրիստոնեայ են, զաւանութեամբ՝ առաջին երեք ազգերը բողոքական, իսկ վերջինները՝ կաթոլիկ:

Գաղթելով Ամերիկա եւրօպացիները իրենց հետ բերին կուլտուրական բոյսեր, բնաանի կենդանիներ և սկսեցին պարագել հողագործութեամբ ու արգիւնագործութեամբ: Նրանց հիմեած գաղութները սկզբում կախումն ունէին եւրօպական պետութիւններից, իսկ XVІІІ-րդ դարու վերջերին ապաստարեցին նրանցից և կազմեցին անկախ հասարակապետութիւններ: Անգլիացիները իսպանացիներից աւելի զործունեայ և բնդունակ էին և զրա համար էլ նւանեցին ամբողջ Հիւս. Ամերիկան և հիմնեցին ամերիկական ամենամեծ և ամենաուժեղ պետութիւնը, այն է Հիւս. Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների հասարակապետութիւնը:

Սև ցեղին պատկանում են Հիւս. Ամերիկայում ապրող

մատ 15 միլ- նեզրերը: Դրանց բերին եւրօպացիները Ամերիկա, որպէս զի նրանց բանեցնեն Ամերիկայի հանքերում և արնկարաններում, որովհետեւ եւրօպացիների համար շատ ծանր էին այդ աշխատանքները: Նեզրերին իբրև ստրուկներ գնում էին եւրօպացիները Ամերիկայում և նրանց բերում Ամերիկա: 19-րդ դարու 60-կան թւերին վերջացաւ նեզրափանառութիւնը և նրանք ազատութիւն ստացան: Այժմ նեզրերը ապրում են Ամերիկայի տար և խոնաւ կլիմա ունեցող մասերում, կրօնով քրիստոնեայ են, պարագում են հոգադործութեամբ և մինչև անգամ Հայիթի կղզու վրայ հիմնել են երկու անկախ հասարակապետութիւններ:

Ամերիկա զաղթած եւրօպացիները ժամանակի ընթացքում խառնուեցին կաթմբակայի հնգիկների և նեզրերի հետ: Եւրօպացիների կամ սպիտակների ու հնգիկների խառնուրդը կոչուեցան մետիսներ, իսկ սպիտակների և նեզրերի խառնուրդը՝ մուլատներ: Մետիսներն և մուլատները կազմում են Կենդրոնական և Հար. Ամերիկայի ազգաբնակչութեան մեծ մասը: Սպիտակների, մանուսանգ իսպանացիների և փորթուգալացիների սերունդը, որը մնել է Կենդրոնական և Հար. Ամերիկայում, մի քանի գծերով ապրբերում է եւրօպացիներից, նրանք կոչւում են կրէօլներ:

Բ Ե Ի Ե Ռ Ա Յ Ի Ն Կ Ղ Ձ Ի Ն Ե Ը

Ամերիկայի հիւսիսային կողմում գտնւում է կղզիների մի մեծ արշիպելագ, որ ընդհանուր անունով կոչւում է *Բենուային արշիպելագ*: Նրա կղզիներից նշանաւոր է *Բաֆֆինի նրկիոց*: Այս կղզու արևելեան կողմում գտնւում է աշխարհի ամենամեծ կղզին—*Գրենլանդիան*:

Գրենլանդիան մի մեծ և սառուցով ծածկւած սարահարթ է: Այդ սառուցը շատ հաստ է և միայն կղզու ափերի մօտ փչւում, մեծ քանակութեամբ թափւում է ձովը և մեծ զրնասներ պատճառով եւրօպայից Ամերիկա գնացող շոգեմաւե-

Կտիմաք նալ է որսում

ըին: Գրենլանդիայի բնութիւնը շատ աղքատ է, Կտիման սարսափեցի ցուրտ է, յունիսին միայն մի բիշ հալոււմ է ձիւնը, իսկ յուլիսին մի բիշ կանաչում: Կզզին զրեթէ զուրկ է բուսականութիւնից: Այնտեղ ձուտեր բոլորովին չկան:

Գրենլանդիայի Կտիմաներ

բնով մեծ մասամբ բրիտանեայ են: Գունիացիները նոյնպէս պարապում են որսորդութեամբ, իսկ որսած կենդանիների նորայր և մորթին արտահանում են Կւրոպա փանառելու համար: Գրենլանդիայի տնտեսմեծ կենդրոնը Ուպերնիլիկ գիւղն է: Տաշին միայն մի անգամ, օգոստոսին Գրենլանդիա են հասնում Գանիայից շոգենաւեր, որոնք բերում են փուտը և ուրիշ ան-

Գրենլանդիան պատկառում է դանիացիներին, որոնց թիւը հասնում է մօտ 300-ի: Կզզու գլխաւոր բրնակիչները կազմում են Էսկիմոսները (10,000), որոնք կարնանասուկ (կարն սաներ և ձեռներ) մարդիկ են, պարապում են ձկնորսութեամբ ու որսորդութեամբ: Կտիմանները կը-

հրածեչա ապրանքներ և արտահանում են որսորդութեան արդիւնքները:

Բեկուային արշիպելագումն էլ ապրում են էսկիմոսներ: Այդ արշիպելագը պատկանում է Կանադային:

Կ Ա Ն Ա Դ Ա

Կանադան բնում է Հիւս. Ամերիկայի հիւսիսային մասը, բայց Ալիսակա թերակղզուց: Կանադան մի շատ ընդարձակ երկիր է, բայց ունի ընդամենը 5 միլ. բնակիչ: Կանադան իր կլիմայով նման է Սիրիբին, բայց աւելի լաւ գիրք ունի, որովհետեւ նրա արեւմտեան և արևելեան կողմերում գտնուում են երկու ովկիանոս, որոնք ունին մի շարք շատաշոգ նաւահանգիստներ: Այդ նաւահանգիստների շնորհիւ Կանադան ամբողջ տարին յարաբերութիւն ունի Ասիայի և Եւրոպայի հետ: Հիւսիսային կողմից Կանադան էլ Սիրիբի նման անմաշէլի է, որովհետեւ գտնուում է Հիւս. Սառուցեալ ովկիանոսի ափին, որը մեծ մասամբ սառած է լինում: Կանադայի արեւմտեան մասը լեռնոտ է, իսկ մնացած մասերը՝ հարթաւայր: Արևելեան մասը ծածկւած է նահիճներով և գանադան տեսակ լներով, որոնք կազմում են երբեմնի սառցադաշտի մնացորդները:

Կանադայի արեւմտեան մասով անցնում են Կորդիլէրեան լեռնաշղթայի հիւզաորութիւնները—ժայռոտ և Կասկադեան լեռները, որոնք ծածկւած են ձիւնով և սառցադաշտերով և ունին հրաբխային զագաթներ: Կանադայի այդ մասի գետերից նշանաւոր է Կոլումբիա, որի անունով և երկիրը կոչւում է Բրիտանական Կոլումբիա: Թէ վերայիշեալ լեռները և թէ Ալիսակա թերակղզին նշանաւոր են ոսկու հանքերով:

Կանադայի ազգարնակութեան մեծ մասը ապրում է երկրի արևելեան մասում—Ս. Լաբընտիոս գետի և լճերի ափին: Եւրոպայից առաջին անգամ Կանադա զաղթեցին ֆրանսիացիները, որոնք կազմում են ազգարնակութեան $\frac{1}{3}$ մասը և մինչև այսօր էլ պահպանել են իրանց մայրենի լեզուն: Նրանցից յետոյ

Կանաչա գաղթեցին անգլիացիները, որոնց այժմ պատկանում է այդ երկիրը: Ենթկայումս էլ ամեն տարի Եւրոպայից հազարաւոր գաղթականներ են գնում զէպի Կանաչա:

Կանաչայի բնակիչները զգիտորակէս պարապում են փայտագործութեամբ: Ամբողջ երկրի $\frac{1}{10}$ մասը ծածկած է անտառներով, որոնց ծառերը նմեաք կտրատում, իսկ ամառը արտահանում են զէպի տաք երկիրներ: Փայտը Կանաչայի առևտրի զգիտուր անարկան է կազմում: Ամեն տարի Կանաչայից մտ 70 միլ. ասորչու փայտ է արտահանուում: Բացի փայտագործութիւնից Կանաչայի բնակիչները պարապում են նաև նոպագործութեամբ և անտանապահութեամբ:

Սրովնեակ Կանաչան շատ նօսք ազգարնակութիւն ունի, զրա համար երկրի կառավարութիւնը Եւրոպայից եկած գաղթականներին սիրով հոգիք և ապրելու ուրիշ յորմարութիւններ է տալիս: Կանաչայի հիւսիսային մասում զարգացած չէ նոպագործութիւնը, սրովնեակ կլիման շատ ցուրտ է. այնտեղ ապրում են միայն եկեթանոս էպիմոսները, որոնք զգիտուրակէս սրսորդութեամբ են պարապում: Հիւսիսային մասի կենդանական աշխարհը շատ հորուստ է. այնտեղ աչքի են ընկնում եղները, արջերը, աղւէսները, որոնք թանգագին կաշի և բուրդ են մատակարարում տեղական բնակիչներին: Այդ կաշի և բրդի մեծ մասը արտահանում է Եւրոպա:

Կանաչայի արևելեան մասի—մանաւանդ Նիւ-Յասունդլէնդ կղզու բնակիչները պարապում են նկնորութեամբ, որովնեակ աշխարհումս չկայ մի ուրիշ երկիր, ուր ունենար այնքան ձուկ, որքան Կանաչայի արևելեան մասի մտ գանուոյ ծովը: Այնտեղ նայն իսկ Եւրոպացի նկնորներ են այցելում:

Արգինազործութիւնը Կանաչայում զարգացած չէ. զորմարանական ապրանքները մեծ մասամբ ստացւում են Անգլիայից և Հիւս. Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներից: Հազարակիցութեան նանապարծները լաւ են Կանաչայում: Այնտեղի գետերը լճերի նեա միացած են իրանցիներով: Էրի և Օնիպարի լճերի մէջ գանուում է Նիազարայի իրվէժը: Կանաչայի բազալներին մեծ մասը գանուում են գետերի և լճերի ափին: Քաղաքներից

ամենամեծն է Մօնթէալ և յետոյ Կլեմէզ: Կանազայի ամենանը-
շանաւոր երկաթուղին կոչոււմ է սրահաղաղովհրամասայինս եր-
կաթուղի, որ ունի 5000 վերաս երկարութիւն և միացնում է
Քաղազ և Ասլանաեան ուղիքանունները իրար հետ:

Կանազան մի կրտսանկաթ անգլիական գաղութ է, որ կա-
ռավարում է Անգլիայի թագաւորից նշանակած զեներալ նա-
հանգապետը: Սակայն երկրի իսկական կառավարութիւնը
գտնուում է պարլամենտի ձեռքում, որ գումարում է Օտտաւա
քաղաքում:

Կանազայի հի սրահաղաղ-
տեան կողմում է գտնուում
Ալիանկա թերակղզին, որ ա-
ռաջ պատկանում էր Ռու-
սաստանին, իսկ այժմ Հիւս.
Ամերիկայի Միացեալ Նա-
հանգներին: Ալիանկան շատ
նասր ազգաբնակիւթիւն ունի:
Վերջերս այնտեղ երևան են

Պարլամենտի սենտրոնը Օտտաւայում եկեղ ոսկու հանքեր, որոնք
գրուում են եւրոպայի գաղթականներին:

ՀԻՒՄ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ

Կանազայի հարաւային կողմում գտնուում են Հիւսիսային Ա-
մերիկայի Միացեալ Նահանգները, որ Ամերիկայի ամենամեծ
պետութիւնն է: Այդ պետութիւնը իր տարածութեամբ զրեթէ
հաւասար է Եւրոպային: Հ. Ա. Միացեալ Նահանգներին է պատ-
կանում նաև Ալիանկա թերակղզին:

Միացեալ Նահանգների մեծ մասը հարթութիւն է. բացա-
ռութիւն է կազմում այդ երկրի միայն արևմտեան մասը, որ
զլիսաւորապէս սարահարթ է: Միացեալ Նահանգների տարած-
ութիւնը արեւմտքից դէպի արևելք 4600 վերաս է, իսկ հիւ-
սիսից դէպի հարաւ՝ 1300 վերաս: Նրա կլիման ընդհանրապէս

բարեխառն է և բաւական նման Եւրոպայի կլիմային, և Ընդ այդ է գլխաւոր պատճառը, որ Եւրոպական գաղթականները մեծ մասամբ ընտելութիւն են հաստատել Միացեալ Նահանգներում և այնտեղ ժամանակի ընթացքում կազմել մի մեծ պետութիւն: Եր ընական հարստութիւններն, պտղաբեր հողն, բազմազան նմանքն և գեղեցիկ ու նպատաւոր գիրքն շնորհիւ, Միացեալ Նահանգները արագ կերպով զարգացել և յառաջագրմել են Եւրոպայից:

Միացեալ Նահանգները կազմել են անգլիական այն գաղութներէց, որոնք կրկնել էին XVll-րդ դարում Ատլանտեան օվկիանոսի հիւսիս-արեւելեան ափերում: Այդ գաղութները XVlll-րդ դարու վերջին պատերազմելով Անգլիայի նաւ, անկախութիւն և ազատութիւն ձեռք բերին: Այն ժամանակ այդ գաղութները շատ փոքր տարածութիւն էին բռնում և 3 միլ. ասելի ընակելի չունէին: Եւրոպայի գաղթականների ընտելազարեւրն արեւմտեան կողմում սպրտւմ էին հնգկական մի քանի ցեղեր, որոնք միմեանց նա շարունակ կռիւներ էին մղում: Ժամանակի ընթացքում Եւրոպայի գաղթականների թիւը հեղաշեւտ բազմացաւ, նրանք սկսեցին հարսնել և նշել անգլիկներին, որոնց երկիրը մինչև Ազազ օվկիանոսը գաղթականները արեւելին: Եւրոպացիները սկսեցին կրկնել զանազան քաղաքներ և քաղաքիս գիւղեր, որոնց ազգաբնակչութիւնը ժամանակի ընթացքում արագորէն աննց:

Ներկայումս Միացեալ Նահանգները ունին մտ 80 միլ. ընակելի և 30 ասելի քաղաքներ, որոնցից Խաւքանչիւրը 100 հազարից ասելի ընակելի ունի: Միացեալ Նահանգները կազմում են 49 միմեանցից անկախ հասարակապետութիւնների կամ Նահանգների մի դաշնակցութիւն: Ամեն մի Նահանգ ունի իր առանձին կառավարութիւնը: Դաշնակցութիւնը կառավարում է մի կոնգրէսով, որ բաղկացած է ժողովրդից ընտրւած ներկայացուցիչներից: Կոնգրէսն է հրատարակում օրէնքներ, յայտարարում պատերազմ կամ խաղաղութիւն, ստաց պետութիւնների նա յարաբերութիւն պահպանում, որոշում ժողովրդական հարկերը, տուրքերը և այլն: Կոնգրէսի հրատարակած օրէնքների զործադրութեան համար հսկում է Միացեալ Նահանգների հասարակապետութեան նախագահը, որ ընտրւում է 4 տարի ժամանակով: Եւրաքանչիւր հասարակապետութեան բարբ ներքին գործերը կառավարում է նրա սենատը, որը

բազկացած է նահանգի բնակիչներէց ընտրւած պատգամաւորներէց: Բարաքօնչիւք նահանգում կամ հասարակապետութեան մէջ գործադիր իշխանութիւնը պատկանում է ընտրւած նահանգապետին: Բացի 49 հասարակապետութիւններից Միացեալ Նահանգների մէջ է մտնում նաեւ Կոլումբիայի շրջանը, որ անմիջապէս կառավարւում է կոնգրէսով: Կոլումբիայում է գտնւում Միացեալ Նահանգների մարտադար Վաշինգտոնը, որտեղ գտնւում է կոնգրէսը և սպրում է հասարակապետութեան նախագահը:

Մանրիկական կոնգրէսի շէնքի մասին
Վաշինգտոնում

Միացեալ Նահանգների արեւելեան մասը մի հարթութիւն է, որը պտղաւէտ և բաւ ստուգած է Մեկսիկայի ծոցից փչող հոգմերի շնորհիւ: Արեւմտեան մասը, ընդհակառակը մի լեռնոտ սարահարթ է, որի վրայ աւարածւում է Կորդի-

լերեան լեռնաշղթան: Միացեալ Նահանգների այդ երկու մասերն էլ հարուստ են հանքերով: Ալյեզանեան լեռները յայտնի են երկաթի և նաւթի հանքերով, իսկ Կորդիլերեան լեռները՝ ոսկու, արծաթով, պղնձով և ուրիշ մետաղներով: Միացեալ Նահանգների բնակիչները մեծ խնամքով և նշառութեամբ ժշակում են հանքային այդ հարստութիւնները, որովհետեւ ունեն հազորդակցութեան յարմար հանապարհներ: Երկրի գետերը և լճերը միացած են իրար նեւ ջրանցքներով, կան բազմաթիւ երկաթուղիներ, իսկ ծովերի ափին յարմար նաւահանգիստներ: Միացեալ Նահանգները այդ նաւահանգիստների շնորհիւ գրեթէ ամբողջ աարին յարաբերութիւն ունին միւս աշխարհամասերի նեւ:

Միացեալ Նահանգները իրանց բնական հարստութիւնների, հազորդակցութեան շաւ հանապարհների և բարեխառն ու առողջարար կլիմայի շնորհիւ վաղ մասնակիներից լվեր զէպի

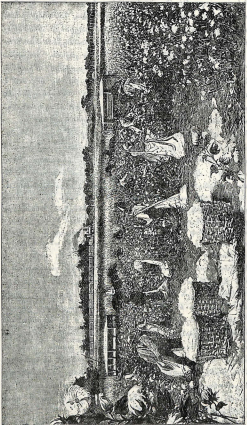
իրանց էին գրաւում Եւրոպայից գաղթականներ: Եւրոպայից ամենից շատ գաղթեցին անգլիացիները և գրաւումար էլ անգլիերէնը դարձաւ տիրապետող լեզու: Միացեալ Նահանգներում: Յետոյ գաղթեցին իրլանդացիներ, գերմանացիներ, ֆրանսիացիներ և իտալացիներ, որոնք ժամանակի ընթացքում խառնեցին անգլիացիների հետ և իւրացրին նրանց լեզուն, սովորութիւնները, կենցաղաւարտութիւնը և այլն: Այդպիսով Միացեալ Նահանգներում առաջ եկաւ մի նոր ժողովուրդ, որ կոչոււմ է ամերիկական ժողովուրդ: Եւրոպացիները ամերիկացիներին կոչոււմ են Նանկլիներ: Ամերիկացիները նախաձեռնող և անընդհատ ու յամառ աշխատանքի ընդունակ ժողովուրդ են:

Բացի սպիտակներից Միացեալ Նահանգներում ապրում են Ղաղիկներ և նեգրեր: Սկզբում Ղաղիկների թիւը մեծ էր, իսկ այժմ միայն 200,000 հոգի է: Նեգրերի թիւը, ընդհակառակը մեծ է և համուսւմ է մինչև 9 միլ. Նեգրերը մեծ մասամբ ապրում են Միաց. Նահանգների սաքս և իսննաւ կլիմա ունեցող մասերում:

Նեգրերը թէև ազատւած են ստրկութիւնից, սակայն սպիտակները սիրբան էլ չաւ չեն վարում նրանց հետ: Տնտեսական տեսակէտից նեգրերը կախում ունին սպիտակներից և աշխատում են վերլիններիս գաւախանոյ հողերը զրայ, զօրեւրաններում և կանքերում: Հողքը և գաւառում սխալիս նեգր, որ ունենայ իր սեպհական անասնութիւնը:

Միացեալ Նահանգների արդիւնազործութիւնը գտնոււմ է ամերիկացիների ձեռքում, որոնց շնորհիւ մեծ զարգացման է հասել: Առաջին տեղը բւնում են հողագործութիւնն և անասնապահութիւնը: Երկրի նախկին անտառները ոչնչացել և այժմ մշակւած գաշտեր են ներկայացնում: Ամերիկացիները գաշտաշին աշխատանքները մեծ մասամբ կատարում են մեքենաների օգնութեամբ, որոնց շնորհիւ կարն ժամանակի ընթացքում մշակում են ընդարձակ հողեր և նրանցից աւատ հունձ են ստանում: Ամերիկացիները գլխաւորապէս մշակում են եգիպտացորեն, ջորեն և բամբակ: Ամեն տարի Միաց. Նահանգներից մեծ քանակութեամբ բամբակ և ջորեն է արտաւանոււմ գէպի եւրոպա: Այնտեղ այնքան բամբակ է ստացոււմ, որքան միւս երկրներում միասին վերցրած:

Հողագործութեան հետ միասին զարգացած է նաև անաս-

Բառնաթի ԽՈՒՆԻՔ Միջոցով Նախննդներս

նապահութիւնը, մանաւանդ պրեններում։ Ամերիկացիները գլխաւորապէս անգլացիում են ոչխարների և խոզերի տեսակները։

Մակչի ամերիկացիները անխոյ կերպով չեն կարատում իրանց անտաւները։ Իրանց թանց են գնահատում իրանց երկրի գեղեցիկ անկիւնները։ Որպէս զի արջախի տեղերը անձնաս կերպով պահպանուեն, ամերիկացիները այդ տեղերը յայտարարել են իրրն ազգային-ժողովրդական ծառատաւաններ (պարկ) և արգելել են այդ տեղերի հողը մշակել։ անտաւները կարտուել կամ արտաղութեամբ պարտաւել։ Այդ ծառատաւաններից ամենանշանաւորն է Նյուտոնի ծառատաւը, որը նշանաւոր է իր գէյգիներով և կենդանիներով։

Կորզիլէրեան լեռնաղթայից ամերիկացիները ստանում են բաւական ոսկի, արծաթ, երկաթ և քարածուխ։ Երկաթից ներքանք իրանց գործարաններում պատրաստում են զանազան տեսակ մեքենաներ, շինում են երկաթուղիներ և շոգենաւեր, իսկ քարածուխը գործ են ածում իրրն զառեյիք գործարաններում։ Երկաթի և քարածուխի կարտաւթեամբ Միաց. Նահանգները առաջին տեղն են բնում ամբողջ աշխարհում։ Այլեզանեան լեռներից ամերիկացիները ստանում են նալթ, Ռուստատանից յետոյ Միացեալ Նահանգները իրանց նալթով երկրորդ տեղն են բնում։

Միացեալ Նահանգներում կան բազմաթիւ գործարաններ, որտեղ գլխաւորապէս պատրաստում են զանազան տեսակ մեքենաներ։ Կորի ամենայաւ մեքենաները այնտեղից են ստացուում։ Այնտեղ աւելի շատ երկաթուղիներ կան, քան Աւրոպայի և Ասիայի բոլոր երկաթուղիները միասին հաշւած։ Կրեթէ բոլոր գետերի, լիւերի և ձախերի վրայ բանում են զանազան տեսակ շոգենաւեր։

Միացեալ Նահանգներում ժողովրդական կրթութիւնը մեծ յառաջադիմութիւն է տրել։ Այդ կրթութեան մասին հոգում են թէ կենդրեալ, թէ նախազար և թէ հասարակական զանազան հիմնարկութիւններն ու մանաւոր մարդիկ։ Այնտեղ կան մտա 500 համալսարան, որոնց մեծ մասը հիմնուել է ամերիկացի միջինաստիւնների նիւթական սգնութեամբ։ Միացեալ Նահանգներում նրատարակում են բազմաթիւ գրքեր գիտութեան զա-

նազան ճիւղերի վերաբերեալ, լրագրներ, հանդէսներ և այլն։
Միացեալ նահանգների հասարակապետութեան ամենամեծ

Բազմաբարձանի սուն Նիւ-Յորկում

կենդանութիւն կայ։ Միացեալ նահանգների միւս բազաւրներէջ
նշանաւոր են Չիկագօ, Սէն-Լուի և Պիտսբուրգ։

Չիկագօն, հացի և մսի առևտրով աշխարհիս առաջին բա-
զաւրն է։ Նա մեզանից 100 տարի առաջ հնդկական մի փոք-
րիկ գիւղ էր, իսկ այժմ ունի մօտ 2 միլ. բնակիչ։ Միացեալ
նահանգների ծովափնեայ բազաւրներից նշանաւոր են Փիլադել-
ֆիա, Բօստօն, Նոր-Օրլէան և Սան-Փրանցիսկօ։ Բօստօն բա-
զաւրում և նրա շրջականներում տպրում են բաւականաչափ
նայնք, որոնց մեծ մասամբ գաղթել են հանկա-հայտատանից։
Ամերիկայում բոլոր հայ գաղթականների թիւը հասնում է մօտ
20,000 ի, որոնց հոգեւոր ներկայացուցիչն է Ամերիկայի հայոց
առաջնորդը Ռուբէնը բազաւրում։

ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԱՄԵՐԻԿԱ

Ամերիկա մայր ցամաքի այն նեղ մասը, որ գտնուում է

Միացեալ նահանգներից դէպք հարաւ և նրա արեւելեան կողմում գտնուող կղզիները միասին կազմում են Միջին կամ Կենդրոնական Ամերիկան: Ամերիկայի այդ մասը իր բնութեամբ, կլիմայով և ազգայնակութեամբ աւելի նման է Հարքան Հիւսիսային Ամերիկային: Միջին Ամերիկայի մեծ մասը գտնուում է տաք գոտում, զրա համար այնտեղ ձմեռ չէ լինում և անձրևներ են գալիս ամառային ամիսները: Ամենախոնավ կլիմա ունին Կենդրոնական Ամերիկայի հարաւ-արեւելեան մասը և կղզիները: Ամենից տաք և խոնավ կլիմա ունեն ծովերի ափերը և լեռների ստորոտները:

Կենդրոնական Ամերիկայի բույսերը և կենդանիները բազմազան են: Նրա տարածութեան մի խոշոր մասը ծածկւած է արևադարձային անտառներով: Նրա հուշարահան բույսերից նշանաւոր են շաքարեղեգն, սուրճ, կակաո և վանիլ:

Մեծ բուխ

հողերը մշակել էին առիսա նոգիկներին կամ Ամերիկայից բերած նեգրերին: Տիրապետող խաղանայինները այնքան էլ չէին մշուած նոգիկներին և իրանց քարոզիչների միջոցով աշխատում էին բրիտանականութիւնը տարածել նրանց մէջ:

Միջին Ամերիկան ամենից շուտ գտաւ Ք. Կոլումբոսը: Ամենից առաջ այնտեղ գաղութներ հիմնեցին իսպանացիները, որոնք իրանց գլխաւոր ուշադրութիւնը դարձնում էին թանգազին մետաղներ ևնոք բերելու: Քէ և նրանց բրանեցին Միջին Ամերիկայի մեծ մասը, սակայն իրանց չէին պարսպում հողագործութեամբ, այլ իրանց

Այժմ այդ հնգիկները մեծ մասամբ նաստիկաց կեանք են փարում և կազմում են ազգաբնակչութեան գլխաւոր մասը: Հնգիկների մի մասը նոյնիսկ խառնել է սպիտակ եւրոպացիների հետ: Կենդրոնական Ամերիկայում հնգիկների և մեափոսների թիւը աւելի մեծ է, քան սպիտակ բնակիչներինը: Մայրաւիկները մեծ մասամբ կրօններ են, որոնք կազմում են երկրի ազգաբնակչութեան գլխաւոր տարրը:

XIX-րդ դարու սկզբում Միջին Ամերիկայի գաղութների մի մասը բաժանուց Իսպանիայից և կազմեց անկախ հասարակագետութիւններ, իսկ միևնոյն դարու վերջերին իսպանացիները կորցրին իրանց վերջին գաղութները—Կուբա և Պորտորիկո կղզիները, որոնք ընկան Միացեալ Նահանգների իշխանութեան տակ:

Կենդրոնական Ամերիկայի հարուստին մասը իր առաածութեամբ և ազգաբնակչութեամբ չորս անգամ փոքր է Մեկիսիկայից: Նրա արեւմտեան մեծ մասը լեռներ են, որոնք հարուստ են հրաբոցային գաղաթներով: Կենդրոնական Ամերիկայի հարուստին մասում կան մի քանի մանր և անկախ հասարակագետութիւններ, որոնցից նշանաւոր է Պանամա՝ ան՝ համանուն պարանոցի վրայ: Այդ պարանոցը այժմ կտրում և անց են կացնում մի չրանոցը, որ մօտ ապագայում պէտք է միացնի երկու ովկիանոսներն իրար հետ և մեծ նշանակութիւն պէտք է ունենայ համաշխարհային առեւտրի համար:

Մ Ե Կ Ս Ի Կ Ա

Կենդրոնական Ամերիկայի մեծ մասը բնում է Մեկիսիկայի պետութիւնը, որ իր առաածութեամբ հինգ անգամ փոքր է Միացեալ Նահանգներից: Մեկիսիկան ընդհանրապէս մի բարձր ստրատարթ է, որ շրջապատւած է լեռներով: Ամենացածր մասը կազմում է Իւլյատան թերակղզին: Մեկիսիկայի լեռները հարուստ են հրաբոցային գաղաթներով:

Մեկիսիկայի ստրատարթի ծայրերը և լեռների ստրատաները

ունին տար և խնամա կլինա և ծածկւած են անասաներով: Սարահարթի մեծ մասը ներկայացնում է մի անապատային հարթութիւն, որ ունի շատ ազդատ բուսականութիւն: Բոյսերից նշանաւոր է կակուուսը: Մեկտիկան ունի մօտ 13¹/₂ միլիմետրի, որոնց մեծ մասը կազմում են կարմրակաշի նշգիւնները և մետիւնները:

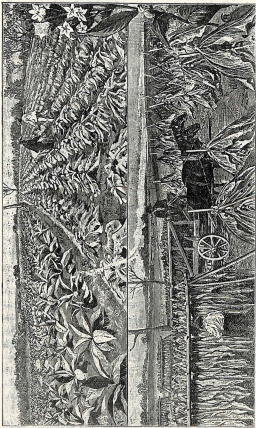
Նշգիւնները մինչև Ամերիկայի գետը նաեւ էին բուսական բարձր քաղաքակրթութեան: XVI-րդ դարու սկզբում, երբ իտալականները առաջին անգամ մտան Մեկտիկա, նրանք այնտեղ գտան մի մեծ պետութիւն, որ հիմնել էին աշտանկները: Աշտանկները կազմում էին Տոլտեկների մի ցեղը, պարագում էին նապարթութեամբ, մշակում էին մի շարք պաւսկար բոյսեր, գործ էին ուծում քարից շինած զէնքեր և հիմնել էին մեծ տանարներ, որոնց մնացորդները մինչև այժմ էլ կան:

Մեկտիկայի սպիտակ բնակիչների թիւը շատ քիչ է. նրանք գրեթէ ըստըն էլ կրէշներ են: Կրէշները նման են արաւային եւրոպացիներին, բայց նասակով աւելի ցածր են և ունին կաշի աւելի մուգ գոյն: Նրանք անընդունակ են յամառ աշխատանքի, բայց շնայեով գրան, նրանք կազմում են երկրի ազգաբնակչութեան տիրապետող տարրը: Կրէշները մեծ մասամբ ապրում են քաղաքներում և խոշոր կալուածատէրեր են: Նրանց է պատկանում երկրի նոյր մեծ մասը, որը մշակում են իրենցից կախում ունեցող նշգիւնների և մետիւնների պնութեամբ:

Մեկտիկայի բնակիչները գլխաւորապէս պարագում են նազազորութեամբ: Սարահարթի վրայ ցանում են եգիպտացորեն և ցորեն, իսկ ցածր մասերում՝ սուրճ և շաքարեղէն: Բացի նազազորութիւնից բնակիչները պարագում են նաև հանքազորութեամբ: Հանքերից առաջին տեղն է բռնում արծաթը. աշխարհումս չբշտնառութեան մէջ զանուոյ ամբողջ արծաթի կէսը ստացւել է Մեկտիկայից: Իր լեռնոտ գիրքի շնորհիւ Մեկտիկան հազարակիցութեան յարմար անապարճներ շուճի, թէև կան երկաթուղու մի քանի գծեր: Այդ երկաթուղիներից ամենանշանաւորը Մեկտիկայի Մեկտիկո մայրաքաղաքը միացնում է Միացեալ Նահանգների հետ: Երկրի գլխաւոր նաւահանգիստն է Վերա-կրուց: Մեկտիկան մի հասարակապետութիւն է, որի պետական կազմը նման է Միացեալ-Նահանգներին:

Վ Ե Ս - Ի Ն Դ Ի Ա

Վեառ-Ինդիա կոչւում է կղզիների այն ընդարձակ արշի-

Wirtschaft des Tabakpflanzens in der Provinz

պելագը, որ գտնուած է Հիւսիս. և Հարաւ. Ամերիկայի մէջ: Այդ կզգիները մեծ չեն, յիշատակուած են խոր ծովերով և մի ժամանակ միացած են եղել մայր ցամաքի հետ: Այդ արջիպելագը բազկացած է կզգիների երեք զգաւոր խմբերից. Մեծ Անթիլեան, Փոքր Անթիլեան և Բարանեան խմբեր: Այդ խմբերից առաջնակարգ նշանակութիւն ունի Մեծ Անթիլեան խումբը, որ բազկացած է Կուրա, Եամայիւս, Հայիթի և Պորտորիկո կզգիներից: Իրանց մեծ մասամբ լեռնառ ու պտղաւէտ են և ունին հարուստ բուսականութեան ու կենդանական առջատ աշխարհ: Կզգիների բնակիչները մշակուած են շաքարեղէզն, ծրխախոտ և սուրճ: Բնակիչների թիւը 5 միլ. է: Իրանց մեծ մասամբ բրիտանեայ նեղրեր և մուլտաներ են: Մեծ Անթիլեան կզգիների նախնական բնակիչները հնդկներն էին, իսկ յետոյ իտալանացիների հետրիւ Ամերիկայից այնտեղ գաղթեցին բազմաթիւ նեղրեր: Կուրա և Պորտորիկո կզգիները պատկանուած են Միացեալ Նահանգներին, Եամայիւս՝ Անգլիային, իսկ Հայիթի կզգու վրայ գտնուած են նեղրական երկու անկախ նասարակապետութիւններ: Աերայիչեալ չորս կզգիներից ամենաբազմամարդն է Կուրան, որ ունի 2 միլ. բնակիչ: Նրա զբոսաւոր քաղաքն է Հաւաննա, որ նշանաւոր է այխարհանշակ սրգարներով:

Կակաոյի եռանդ կենց. Ամերիկայում

Հարաւային Ամերիկայի արեւելեան մասը բաղկացած է մի շանի ոչ բարձր լեռնոտ երկրներից, որոնցից նշանաւոր են Գոլլանտան՝ հասարակածից դէպի հիւսիս և Բրազիլիան՝ հասարակածից դէպի հարաւ: Հարաւային Ամերիկայի մասցած մեծ մասը ցածր հարթութիւններ են ներկայացնում, որոնցից նշանաւոր են, Օրինօկո, Ալպարն և Լա-Պլատա գետերի հարթութիւնները:

ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԿԼԻՄԱՆ

Հարաւային Ամերիկան, ինչպէս և Աֆրիկան, զանուում է հասարակածի երկու կողմերում և դրա համար էլ ունի սաք կլիմա: Սակայն Հարաւային Ամերիկայում կլիմայի սաքութիւնը այնպէս չէ, ինչպէս Աֆրիկայում և Աստրալիայում: Այնպիսի սառտիկ տաթ, ինչպէս լինում է Սանարայում և Սուզանում, գոյութիւն չունի հարաւային Ամերիկայում: Վերջինիս սաք կլիման բաւական մեղմանում է շրջապատող սփիւսանտաներից փչող հողմերի շտրհիւ: Հարաւային Ամերիկայի մեծ մասում սաքւայ չորս եղանակները մեր եղանակներին հակառակ են լինում:

Որովհետեւ Հարաւային Ամերիկայի մեծ մասը զանուում է սաք կամ աչրեցեայ գոտում, դրա համար այնտեղ անձրևների գալը կախած է արեգակի բարձրութիւնից: Ամենաշատ անձրև գալիս է Ամազոնի հարթութեան վրայ, որ բաւականաչափ մեղմացնում է Հարաւային Ամերիկայի այդ մասի կլիման: Գոլլանտա և Բրազիլիա լեռնոտ երկրներում քիչ անձրևներ են գալիս: Հար. Ամերիկայի արեւմտեան սարահարթը, որ շրջապատւած է բարձր լեռներով, սփիւսանտաներից շատ քիչ խոնաւութիւն է ստանում:

ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՈՌՈԳՈՒՄԸ

Իր ընդարձակ հարթութիւնների և սառտ անձրևների շտրհիւ, Հարաւային Ամերիկայի գետերը շատ լրատաւ են

թէև այնպէս երկար չեն, ինչպէս Հիւս. Ամերիկայի և Աֆրիկայի մի քանի գետերը:

Ոսոգման տեսակէտից Հարաւային Ամերիկան աշխարհիս ամենահարուստ երկիրն է: Հարաւային Ամերիկան խոշոր և ջրառատ գետերի հայրենիքն է: Նրա գետերի մեծ մասը իր սկիզբն է առնում Անդեան լեռնաշղթայից և թափւում է Ատլանտեան օվկիանոսը: Հարաւային Ամերիկայի ամենափոքր գետերը գտնւում են արեւմտեան մասում և աննաւարկելի են, որովհետև սրբնթաց և ստիւնքաւոր են: Հար. Ամերիկայի գետերից ամենանշանաւորն է Ամազոն, որ աշխարհիս ամենամեծ գետն է իր աւազանով և յրատաաւթեամբ: Այդ գետի գտակներից շատերը օվկիանոսի մէջ աւելի շատ ջուր են թափւում, քան Եւրոպայի մեծ գետերից մի քանիսը: Իր երկարութեամբ (5500 վերստ) Ամազոնը աշխարհիս երրորդ գետն է (Միսսիսիպի, Նեղոս) է, որի վտակներից նշանաւոր են Ռիօ-Նեգրո և Մադէյրա: Հար. Ամերիկայի երկրորդ երկար գետն է Պարանա, որ սկիզբն է առնում Բրազիլիայի լեռներից և որի գետաբերանը կոչւում է Լա-Պլատա: Երրորդ ջրառատ գետն է Օրինոկո, որ իր սկիզբն է առնում Գվինանայի լեռներից և օվկիանոսը թափւելու ժամանակ կազմում է մեծ գելլատ: Հարաւային Ամերիկայի գետերի մեծ մասը նաւարկելի է, որովհետև նրանք հարթութիւնների վրայով են հոսում:

Հարաւային Ամերիկան լներով շատ աղքատ է: Եղած լները գտնւում են նրա լեռներում և մայր ցամաքի հարաւային մասում, որը, ինչպէս և Կանադան, մի ժամանակ ծածկւած է եղել մեծ սառցադաշտերով: Հար. Ամերիկայի ամենամեծ լիճն է Տիտիկակա, որ գտնւում է Բոլիվիայի սարահարթի վրայ:

ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԲՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ինչպէս Հիւսիսային, այնպէս էլ Հար. Ամերիկայում անասունները ահազին տարածութիւն են բռնում:

Բոյսերի իսկական թաղաւորութիւնը ներկայացնում է Հարաւային Ամերիկայի այն մասը, որ բռնում է Ամազոն գե-

տի հոփար: Անազոնի հարթութեան վրայ աչքի են ընկնում նրա անտառները: Որովհետև Հարաւային Ամերիկայի մեծ մասը զանոււմ է տաք կամ այրեցեալ գոտում և շատ լաւ է սնուցած, զրա համար էլ նրա անտառները տաք գոտու անտառներ են: Միայն Հարաւային Ամերիկայի հարաւային մասի անտառները ունին մշտական կանանչ և տերևոտ ծառեր: Մնացած տարածութիւնը բազկաջած է սաւաններից և ափսոսաններից:

Հարաւային Ամերիկայի արեադարձային անտառները աչքարհրա ամենամեծ անտառներն են: Իրանց մեծութեամբ,

բուսականութեան հարստութեամբ և փառանդութեամբ այդ անտառները զերազանցում են կենդրոնական Ամերիկայի և նոյն իսկ հարաւային Ասիայի անտառներից: Այդ անտառները մեծ տեղ են բռնում մանուսանոց Անազոնի հարթութեան վրայ:

Անտառների ծառերից նշա նաւոր են ամերիկական ընկոյզի ծառը, հարաւային ամերիկական արմաւենին, սրի ընկոյզները փոխարինում են փղոսկրին և կաուչուկի ծառը:

Բուսականութեան սարածուք Հար. Հարաւային Ամերիկայի այն մասերում, որտեղ ընչ անձրևներ են գալիս, օր. Գոլանայի ներքին մասերում և Բրազիլիայի լեռների ստորոտներում, մեծ մասամբ սաւաններ են: Օրինակ գետի հարթութեան սաւանները կոչւում են լիանոսներ: Լա-Պլատայի հարթութիւնը ծածկւած է պամպասներով: Իրանց սոփորարար զուրկ են ծառերից և ծածկւած են կարն խոտերով: Անդեան լեռնաշղթայի հարաւային մասը ծածկւած է մշտական կանանչ և տերևաշառ ծառերով:

Հարաւային Ամերիկան հարուստ է նաև օգտակար բոյ-

սերով, այնտեղից են ծագում քինայի ծառը, կակաօ, կօկի ծառ (որից պատրաստում են կօկային զեղը): Գարագաջի թէլի ծառը, կեանախնձորը և կոկոսի արմուրը:

Եւրօպացիների շնորհիւ Հար. Ամերիկայում առաջին անգամ մշակած բայսերից նշանաւոր են հացանափկները, շաքարեղէզն և սուրճուկը և շմանալ մտքառէն միշտ սպիտակա-

ՀԱՐԱՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱԶԳԱՐՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Հարասային Ամերիկան իր ազգարնակութեան թւով և խտութեամբ միւս մայր ցամաքների վերաբերմամբ նախազերջին տեղն է բռնում: Նրա տարող ապրանքեան վրայ ազբում են մօտ 10 միլիոն բնակիչ: Նոսր և ուելի բիշ ազգարնակութիւն ունի Հարասային Ամերիկայի վերաբերմամբ միայն Աւստրալիան: Հարասային Ամերիկայի միայն ափային երկրները ունին խիտ և մեծ ազգարնակութիւն, իսկ ներքին մասերը բոյորովին հակապատակեր են ներկայացնում:

Նրա ժամանակակից ազգարնակութիւնը պատկանում է չորս ցեղերի. կարմիր, գեղին, սպիտակ և սև: Կարմիր ցեղին պատկանում են Հար. Ամերիկայի նախնական բնակիչները՝ կարմրակաշի ննդիկները, որոնց մեծ մասը թափառական կեանք է վարում և ապրում է գլխաւորապէս անառններում, իսկ միւս մասը նստակեաց կեանքի է սօգոր, պարսպում է հողագործութեամբ և մի քանի տէրութիւններ էր կազմել նոյն իսկ այն ժամանակ, երբ եւրօպացիները գեռ սոր չէին գրել նրանց երկիրը, օր. Գերուի հնդիկները, որոնք կոչւում էին ինդաններ, Ամերիկայի գիւտից մի քանի գար առաջ ունէին իրանց սեպհական տէրութիւնը և հասել էին բազարակրթութեան բարձր աստիճանին: Ներկայումս Հարասային Ամերիկայի բոյոր հնդիկների թիւը հասնում է 5¹/₂ միլիոնի, որոնցից 2 միլիոնը նստակեաց կեանք են վարում և հողագործութեամբ պարսպում: Նրանք բաժանւում են մի քանի ցեղերի, որոնք խոսում են բաւական ատրեր բարբառներով: Երբ եւրօպացիները մտան Հարասային

Ամերիկա, հնդկիկների տէրութիւնները կորցրին իրանց անկախութիւնը և նրանց տեղ հիմնեցին եւրոպական գաղութներ:

Սպիտակ ջեղին պատկանում են Հարաւային Ամերիկայում ապրող եւրոպացիները, որոնք սկսել են այնտեղ գաղթել 16-րդ դարուց ի վեր: Ամենից առաջ Հարաւային Ամերիկա գաղթեցին իսպանացիները և փորձուգայացիները, որոնք բռնեցին ներս տարածութեան մի զգալի մասը: Բայց վերջերս սկսեցին այնտեղ գաղթել և բուսականաշափ իտալացիներ, գերմանացիներ, հրէաներ և այլն: Սպիտակ ջեղին պատկանող բնակիչների թիւը Հարաւային Ամերիկայում հասնում է մօտ 10 միլիոնի:

Սև ջեղին պատկանում են նեգրերը, որոնք Հարաւային Ամերիկա են գաղթել եւրոպացիների շնորհիւ: Նեգրերը, որոնց թիւը հասնում է 4 միլիոնի, գլխաւորապէս ապրում են սաք մասերում և պարագում են ճշակութեամբ:

Սպիտակները, հնդկիկները և նեգրերը միասին կազմում են Հարաւային Ամերիկայի ամբողջ ազգաբնակչութեան կէսը. միւս կէսը բաղկացած է մետիսներից և ժուլտաններից, որոնք առաջ են եկել սպիտակների՝ հնդկիկների և նեգրերի խառնելուց:

Իսպանացիների և փորձուգայացիների հիմնած գաղութները 19-րդ դարում իրանց համար կազմեցին մի բանի անկախ տէրութիւններ, որոնք ընդհանուր գծերով շատ նման են միմեանց: Իրանց բնակիչները քրիստոնեայ են և պատկանում են կաթոլիկ դասնութեան. բացառութիւն են կազմում հնդկիկները, որոնք մեծ մասամբ նեթանոսներ են. Հար. Ամերիկայի անկախ տէրութիւնների պետական կազմը նման է Հիւս. Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների պետական կազմին, սակայն բնակիչները իրանց կուլտուրայով և բնաւարտութեամբ շատ յետ են մնացել իսկական ամերիկացիներից:

Հարաւային Ամերիկայի ազգաբնակչութեան մեծ մասը պարագում է հողագործութեամբ և անասնապահութեամբ. այնտեղ արդիւնաւորութիւնը շատ բիշ է զարգացած և գործարանական ապրանքների մեծ մասը ներմուծւում է եւրոպայի զանազան երկրներից և Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներից:

Հարուսային Ամերիկայում գաղութներ ունին անդրիացիները, նոյանդացիները և ֆրանսիացիները:

Հարուսային Ամերիկայում կան 10 միևնույնից անկախ հասարակապետութիւններ, որոնք նեոեւախներն են. Վենեսուելլա, Կոլումբիա, Հասարակած կամ Էկուադոր, Պերու, Բոլիւիա, Չիլի, Արգենտինա, Պարագուայ, Ուրուգուայ և Բրազիլիա:

Վ Ե Ն Ե Յ Ո Ւ Ե Ղ Ղ Ա

Վենեսուելլայի հասարակապետութիւնը գտնուում է Հարուսային Ամերիկայի հիւսիս-արևմտեան կողմում և բաժնւում է Օրինոկո չրառաա գետի նոյրաբ: Այդ երկիրը եր բնութեամբ, մակերևոյթի կազմութեամբ և կլիմայով բազմազան է. Վենեսուելլայի մեծ մասը լեռնոս է և բարձր, իսկ փոքր մասը հարթութիւն: Նրա լեռները ծածկւած են արևադարձային անառաներով, որոնց երկրի բնակիչները մեծամեծ օգուաներ են ստանում: Վենեսուելլայի հարթ մասը ծածկւած է սոււաներով, որոնք այդտեղ լիանոս են կոչւում: Լիանոսները ծածկւած են բարձր խոտով. դրանց վրայ երբեմն աճում են նաև ծառեր, մեծ մասամբ արմաւենի: Անձրեային եղանակներին լիանոսները ստոգւում են առատ անձրևներով, իսկ չոր եղանակներին այդ անձրևներից գոյացած լճերը և ճանիւնները չորանում են, խոտը այրւում և լիանոսները ներկայացնում են մի չոր և զեղնաւուն անապատ: Այդ ծառագուրկ լիանոսների վրայ վայրի ձիերը, շորիները և եզները առատ սնունդ են գտնում: Վենեսուելլան ունի բուսական նոյն բուսականութիւն և խոշոր կենդանիներ: Բոյսերից նշանաւոր են սուրճ, կակաո, շաքարեղէզն և ծխախոտ, հացի ծառ որոնք կազմում են Վենեսուելլայի գլխաւոր հարըստութիւնը: Նշանաւոր են նաև Վ.-ի պղնձի և ոսկու հանքերը, որոնք դեռ ես ցանկալի կերպով չեն շահագործւում: Ըստ երկոյթին այդ երկիրը հարուստ է նաև նաւթանոթերով:

Կակաոի ծառը պատկերով է նաև նաւթանոթերով:

Իր ստորածութեամբ Վենեսուելլան միջամերիկայից երկու ան-

գամ մեծ է, իսկ բնակիչների թիւը հասնում է $2\frac{1}{2}$ միլիոնի։
 Երկրի ազգաբնակչութիւնը բաղկացած է եւրոպացիներից, կրէ-
 տիներից, մուսուլմաններից, մեաթոսներից, հնդկիներից և նեգրներից։
 Բնակիչների մեծ մասը ապրում է Վենեցուեցլայի հիւսիս-արե-
 մական կողմում, որտեղ գտնւում է տէրութեան Կարակաս մայ-
 րաքաղաքը։ Կարակասը հասարակապետութեան նախագահի ա-
 թուանիսան է։

Հացի ծառ

Վենեցուեցլայի հասարակապետութեան հարաւարեկեան կողմում գտնւում է Գոլլանա կոչւած երկիրը, որ պատկանում է եւրոպական երեք տէրութիւնների՝ Անգլիային, Հոլանդիային և Տրանսիային։ Այդ երկիրը իր բնութեամբ և ազգաբնակչութեամբ նման է Վենեցուեցլայի հարեան մասին։ Եւրոպացիները հազիւ են կարողանում բնակչւմալ Գոլլանայի խոնար և առք կլիմային։

Գոլլանայի արեմական մասը պատկանում է անգլիացիներին, միջին մասը՝ հոլանդացիներին, իսկ արեւելեան մասը՝ ֆրանսիացիներին, որի զիջումը բաղադրն է կաշկնմալ

Գոլլանա երկիրը բնկած է Վենեցուեցլայի և Բրազիլիայի հասարակապետութիւնների մէջ։

Բ Ր Ա Ջ Ի Լ Ի Ա

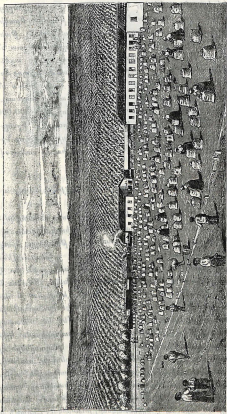
Բրազիլիայի հասարակագետութիւնը իր մեծութեամբ առաջին տեղն է բռնում Ամերիկայի տէրութիւնների մէջ, Միացեալ Նահանգներից յետոյ, իսկ հարաւային Ամերիկայում իր մեծութեամբ, բնակիչների թւով և բնութեան հարստութեամբ առաջին տէրութիւնն է, որ բռնում է մայր ցամաքի տարածութեան գրեթէ կէս մասը: Իր տարածութեամբ Բրազիլիան մի քիչ փոքր է Եւրոպայից և ունի մօտ 16 միլիոն բնակիչ: Բնութեան տեսակէտից նա բաժանուած է երկու մասի. հիւսիսային Ամազոնեան հարթութիւն և հարաւային Բրազիլիական լեռնատան:

Բրազիլիայի վայելի եկեղեցի

Բրազիլիայի նշանաւոր գետն է Ամազոնը որ աշխարհիս ամենամեծ գետն է իր չրատատութեամբ: Նա ունի մի շարք չրատատ գտակներ, որոնք կանոնաւոր կերպով ոտազոււմ են Բրազիլիայի տարածութեան մեծ մասը: Ամազոնը նաւարկելի գետ է, որ իր սկիզբն է աւանոււմ Անդեան լեռնաշղթայից: Միջին հոսանքում նրա լայնութիւնը 5 վերստից աւելի է, իսկ ստորին հոսանքում երբեմն հասնում է 30 վերստի: Ամազոն գետի խորութիւնը մօտ 80 սամէն է: Ամբողջ աւարին Ամազոնը չրատատ է և այն էլ մեծ մասամբ առատ անձրևների շնորհիւ: Նրա աշակողմեան գտակներից նշանաւոր է Մադէյրան, իսկ ձախակողմեան գտակներից՝ Ռիո-Նեգրոն:

Բրազիլիայի տարածութեան մեծ մասը ծածկւած է խիս և արևադարձային անտառներով, որոնք կոչոււմ են սերլիաններ: Դրանք աշխարհիս ամենամեծ անտառներն են, որոնք հարուստ են կաուչուկով և ներկի ծառերով: Բոյսերից նշանաւոր են սուրն, բրինձ, եգիպտացորեն, կակաօ, թէյ, շաքարեղեգն, բամբակ և այլն: Կենդանիներից նշանաւոր են ձիւն և կովը: Բրա-

Ordeh hantahg (Nrasqjshpmsat)

գիշխայի ազգաբնակութիւնը բաղկացած է հնգիկներէից, նեզրերէից, մեախաներէից, մուլաաներէից, կրէօններէից և եւրօպացիներէից: Իրանց մեծ մասը պարսազոււմ է հողագործութեամբ: Բրազիլիայի լեռները հարուստ են ոսկով, ալմաստով և ուրիշ թանկագին քարերով, որոնք երկրի առեւտրի զարգացմանը շատ են նպաստուած: Այնտեղ զարգացած է մանուսանդ սուրճի առեւտուրը: Բրազիլիան այնքան սուրճ է տալիս, որքան միւս բոլոր երկրները միասին: Այնտեղից ամեն տարի արտահանոււմ են 200 միլիոն բուրջու սուրճ: Բրազիլիայի հասարակապետութեան մայրաքաղաքն է Ռիօ-դը-Ճանէյրօ, որ ունի 800,000 բնակիչ: Այս քաղաքը սրճի առեւտրի կենդրոնն է: Բրազիլիայի միւս քաղաքներէից նշանաւոր է Սան-Սալբադօր, որ նշանաւոր է շաքարի, կաուչուկի, բամբակի և փայտի առեւտրով:

ԿՈՒՍՏՐՒՆ, ԷԿՈՒՍՏՐ, ՊԵՐՈՒ, ԲՕՄԲՈՒՆ ԵՒ ՉԻԼԵ

Հարաւային Ամերիկայի 5 երկրներ ընդհանուր անունով կոչոււմ են Անդեան երկրներ: Իրանք են Կոլումբիայի, Էկուադորի, Պերուի, Բօլիվիայի և Չիլի հասարակապետութիւնները, որոնք գտնոււմ են Անդեան լեռնաշղթայի լեռնային շրջանուած: Անաշղթայի արևելեան կողմը ծածկուած է անառաններով և լաւ է ոռոգուած: Այնտեղից են սկիզբն առնոււմ Օրինօփօ, Ամազոն և Պարագուա գետերի բազմաթիւ վտակները: Աերոյիշեալ 5 հասարակապետութիւնների կլիման բազմազան է: Իրանց միայն այն մասն է լաւ ոռոգոււմ, որ գտնոււմ է Մեծ կամ Խաղաղ ովկիանոսի ափերոււմ և հարուստ է խիտ անտառներով: Կլիմայի բազմազանութեան շնորհիւ բոյսերն ու կենդանիներն էլ բազմազան են. բոյսերից նշանաւոր են շաքարեղէն, բամբակ, բրինձ, գետնախնձոր, գարի, բինայի ծառ, կաուչուկ և այլն: Կենդանիներէից աչքի են ընկնոււմ այն բոլոր տեսակները, որոնց կարելի է պատանել Դոմիանայոււմ և Բրազիլիայոււմ: Անդեան լեռնաշղթան հարուստ է սկիւռ, պղնձի, լուսնոսկու, արծաթի և ուրիշ թանկագին քարերի հանքերով:

Ռայիփախի ննդիկներ

Անդեան ինդ հասարակագետութիւնների 16 միջիան ազգաբնակչութիւնը բաղկացած է ննդիկներից և մետիսներից, Շաաքիչ և կրէոլների և եւրոպացիների թիւը Այնտեղի ննդիկները բաժանուած են մի բանի ջեղերի, որոնցից շատերը մինչև այսօր կիսավայրենի գրութեան մէջ են գտնուած: Զգալի գարգացման հասել էին մինչև եւրոպացիների մուտքը Պերուի ինդիկները, որոնք կոչուած էին ինկաններ: Ինկաններն էլ այնպիսի տէրութիւն ունէին, ինչպէս Մեկսիկայի այտեկները: Նրանք մի ժամանակ այնքան զօրեղացել էին, որ իրանց հարևան ջեղերին նուանել էին: Ինկանները այնքան բաղաբակրթուել էին, որ շինուած էին կամուրջներ, գամբարաններ, գեղեցիկ քանդակներով սառնարներ և այլն: 16-րդ դարուած իտալանացիները նուանեցին ինկաններին, իրանց բարոզիչների շնորհիւ նրանց մէջ սարածեցին բրիտաննութիւնը և ժամանակի ընթացքում իտալանեցին նրանց հետ:

Անդեան լեռնաշղթայի ինդ հասարակագետութիւններում հոգերի մեծ մասը պատկանում է կրէոլներին, որոնք կազմում են երկրի այգուականները: կրէոլների հոգերը մեծ մասամբ մշակուած են ննդիկները, մետիսները և չինացի բանւորները: Ընդ հասարակագետութիւնների բնակիչները

Չիփի Եգոյ

բուրդ, կաշի, ոսկի, արծաթ, պղինձ և այլն.

Հինգ հասարակապետութիւնների նշանուոր բաղաբները նետեւախներն են.

Կուլմերիայի գլխուոր բաղաբն է Բոզզուա. Էկուատորինը՝ Կզիա, Պերուինը՝ Լիտա, Բալիփոայինը՝ Սուկոլ, իսկ Չիփի հասարակապետութեանը՝ Սանտիագո, Չիլին Հարաուային Ամերիկայում ամենախիտ ազգաբնակչութիւն ունեցող երկիրն է: Բնակիչների թիւը 3¹/₂ միլ. է, որոնք մեծ մասամբ մետախներ և կրէօթեր են: Անտեղ նոգիկներ քիչ կան: Չիլին բաւական բաղաբնակրեւած երկիր է:

ՊԱՐԱԳՎԱ, ՈՒՐՈՒԳՎԱ ԵՒ ԱՐԳԵՆՏԻՆԱ

Պարագվա, Ուրուգվա և Արգենտինան ընդհանուր անունով կոչուած են Լա-Պլատայի երկրներ, որովհետեւ այդ երեք հասարակապետութիւնները զանուում են Լա-Պլատա գետի հովտում: Այդ երկրների տարածութեան մեծ մասը հար-

թութիւն է, որ ունի բարեխան կիմա: Արքան զէպի
հարաւ զնանք, այդ երկրներում անձրևները քշանում և
բուսականութիւնը հեազհեաէ ազրատ է դաանում: Արեազար-
ձային անաատները հեազհեաէ քշանում և նրանց տեղը բռնում
են աափաատանները և անապատները: Կենդանական աշխարհն
էլ բուսականութիւնից կախումն ունի: Վերոյիշեալ երկրների
բնակիչները պարապում են անաանապատութեամբ և հոգազոր-
ծութեամբ:

Լա-Պլատայի երկրներից ամենամեծը և ամենաշատ ազգա-
բնակութիւն ունեցողը Արզնափնայի հասարակապետութիւնն
է: Նա ունի 5 միլ. բնակիչ: Արզնափնան իր բնութեամբ և
ժակերեայթի կազմութեամբ բաժանւում է 3 միմեանցից տար-
բեր մասերի: Հիւսիսային մասը ծածկւած է արեազարձային
անաատներով և սաւաններով: Երկրի գլխաւոր գեան է Պարա-
նան, որի գետաբերանը կոչւում է Լա-Պլատա: Այդ մասի
բնակիչները կազմում են հնգիկները: Վերջիններս մեծ շափե-
բով պարապում են հոգազործութեամբ և անաանապատութեամբ:

Արզնափնայի միջին մասը տափաստան է, որ կոչւում
պամպաս: Պամպասը ծածկւած է առատ խոտով, որ անասնա-
պատութեան զարգացմանը շատ է նպաստում: Այդ մասը երկրի
ամենաշաւ մասն է և ունի խիտ ազգարնակութիւն: Բնակիչ-
ներն են մեափնները և հնգիկները: Պամպասում աղբոզ մե-
ափնները կոչւում են գաուչուներ: Նրանց գլխաւոր պարապ-
ժանքը անասնապատութիւնն է: Կենդանիներից նշանաւոր են
սչխորը, ձին և եղջիւրաւոր անասունները: Արզնափնայից
ահապին քանակութեամբ միս է արտանանւում զէպի Աւրոպա:

Վերջին ժամանակներս Արզնափնա են գաղթում բազմա-
թիւ եւրոպացիներ—մեծ մասամբ իտալացիներ և հրէաներ: Դրանք
գլխաւորապէս պարապում են հոգազործութեամբ, որով-
հեաե աշնտեղի հողը շատ բարեբեր է: Մշակում են ցորեն և
եղիպաացորեն: Արզնափնան աշխարհիս հացաշատ երկրներից
մէկն է: Երկրի մայրաքաղաքն է Բուէնոս—Այրէս (1 միլ. բն.),
որ ունի համալսարան:

Արզնափնայի հարուային մասը կոչւում է Պատագոնիա:

որ մեծ մասամբ անապատային մի երկիր է։ Երկրի գլխաւոր
քնակիչները պատառզօնացիներն են, որոնք կիսափայլենի հըն-
գիկներ են և պարապում են որսորդութեամբ և անասնապա-
հութեամբ։ Արգենտինային է պատկանում նաև Հրոյ Երկրի
արեւելեան մասը, որի քնակիչները կազմում են անասնապա-
հութեամբ պարապող և բօլապցի գաղթականները։

Հրոյ երկրի արեւելեան կողմում գտնուող մալկյանդեան
կղզիները պատկանում են անգլիացիներին։

Ա Յ Ր Ի Կ Ա

ԱՖՐԻԿԱՅԻ ԴԻՐԲԸ ԵՒ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԸ

Հին աշխարհի մայր ցամաքներից Աֆրիկան միակն է, որ ընկնում է հասարակածի կամ էկվատորի երկու կողմերում: Հասարակածը (որ մեր երկրագունդը բաժանում է երկու՝ հիւսիսային և հարավային միմեանց հասարակ կիսագնդերի) անցնում է Աֆրիկա մայր ցամաքի զրեթէ մէջ տեղով և բաժանում է նրան հիւսիսային և հարավային մասերի: Հիւսիսից զէպի հարաւ Աֆրիկան տարածւում է մօտ 8000 վերստ երկարութեամբ, իսկ արեւմտից զէպի արեւելք, ամենալայն տեղում մօտ 7500 վերստ: Աֆրիկան երեք անգամ մեծ է Աւրոպայից:

Աֆրիկան ամեն կողմից շրջապատւած է խոր ծովերով և օվկիանոսներով. արեւմտեան կողմից նրան շրջապատում է Ատլանտեան օվկիանոսը, հիւսիսային կողմից՝ Միջերկրական ծովը, իսկ արեւելեան կողմից Հնդկական օվկիանոսը և նրա մասերը կազմող Ազենի ծոցը և Կարթէի ծովը:

Աֆրիկայի միայն $\frac{1}{10}$ -կան մասը ընկնում է տաք—բարեխառն գոտում, իսկ $\frac{9}{10}$ մասը տաք գոտում: Աֆրիկան ամենատաք մայր ցամաքն է:

Հիւսիս-արեւելեան կողմում նա միանում է Ասիայի հետ Սուէզի պարանոցով, որի միջով սրանից 35 աստի առաջ փորեցին Սուէզի ջրանցքը:

Աֆրիկայի ափերի զծագրութիւնը շատ հասարակ է, որովհետեւ նրա ափերը ամենից քիչ են կտրատւած շրջապատող ծովերով և օվկիանոսներով: Նրա ափերում չկան մայր ցամաքի ներքը խոր ծանոց ծոցեր և բացի գրանից չկան նեղուցներով

մայր ցամաքից բաժանուց կզգիններ: Մոցերից նշանաւոր են արեւմտեան կողմում Գվինէի ծոցը և հրախուժ Գաբէլը. իսկ թերակզգիններից յայտնի է միայն Սոմալի երկիրը՝ հրախ-արեւելեան կողմում: Կզգիններից նշանաւոր է միայն Մադագասկարը, որ մայր ցամաքից բաժանուժ է Մոզամբիկի լայն և խոր չրանցքով: Յարմար նաւահանգիստների կողմից էլ շատ ազգատ է Աֆրիկան:

ԱՅՐԻԿԱՅԻ ԳԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Եւրոպական ազգերը շատ վաղ ժամանակներից ի վեր ծանօթ էին Աֆրիկային: Դեռ Քրիստոսի Յնգից առաջ յայննորը հիմնել էին մի շարք գաղութներ հրախային Աֆրիկայում՝ Միջերկրական ծովի ափերում: Մի ժամանակ ամբողջ հրախային Աֆրիկան գտնուժ էր նոսմայեցիների տիրապետութեան տակ: Սակայն ին գարու այդ երկու ազգերից և ոչ մէկը ներս չէր թափանցել Աֆրիկայի խորքերը: VIII-րդ դարում արաբները նսանեցին նրա հրախային մասը և ստեարական յարաբերութիւն սկսեցին միջին Աֆրիկայի ցեղերի հետ: 15-րդ դարում, երբ ծովագնացութիւնը արդէն զարգացել էր, եւրոպացիները սկսեցին գաղութներ հիմնել Աֆրիկայի արեւմտեան ափերում: Այդ միևնոյն դարումն էր, որ փորթուգալացի նշանաւոր ծովագնաց Ալանօ-դէ-Գամանը պատեց Աֆրիկայի շուրջը և հասաւ Հնդկաստան: Աֆրիկայի հետ եւրոպացիները շատ շու. ծանօթացան 19-րդ դարում և ուսումնասիրեցին թէ նրա զանազան երկրներն և թէ նրանց բնակիչներին ներկայումս էլ Աֆրիկայում կան այնպիսի երկրներ, որոնք զեռ ևս ցանկայի կերպով շին ուսումնասիրուը:

ԱՅՐԻԿԱՅԻ ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Աֆրիկայի մակերեսային կազմութիւնն էլ այնպէս միատեասկ է, ինչպէս և նրա ափային զժազրութիւնը: Նա գրեթէ ամբողջապէս ներկայացնում է մի մեծ սարահարթ, թէև նրա վրայ մասամբ էլ անազին փոսեր կան, որոնք ծովի մակերեսից շատ ցածր են, սակայն զրանք փոքրիկ տարածութիւն են

կազմում: Աֆրիկայի սարահարթը լեռնաշղթաներով բաժանուում է զանազան մասերի:

Աֆրիկայի սարահարթի ամենացածր մասը կոչւում է Սուդան, որ այդ ամբողջ սարահարթը բաժանում է երկու մասի՝ Հիւսիսային Աֆրիկական սարահարթ կամ Սահարա և Հարավային Աֆրիկական սարահարթ:

Հարավային Աֆրիկական սարահարթը Սահարայից բարձր է, որի միջին բարձրութիւնը հասնում է $1\frac{1}{2}$ վերստի: Այդ մասը, աստիճանաբար ցածրանում է արևելեան, հարավային և արևմտեան ուղղութեամբ: Այդ մասի վրայ գտնուում են և մի շարք լեռնաշղթաներ, որոնցից նշանաւորներն են. Կապի լեռները հարավային կողմում, Դրակոնեան, Կիլիմանջարո, Կենիա և Ռուելնզորի լեռները արևելեան կողմում, կամ երրոն-արևմտեան կողմում և Հարնչասանի կամ Նթովալիանի լեռները հիւսիսային կողմում: Աֆրիկայի ամենաբարձր զագագիներն են Կիլիմանջարո (6 վ.) և Կենիա ($5\frac{1}{2}$ վ.):

Հիւսիսային-Աֆրիկական սարահարթը կազմում է Սահարա անապատը, որ աշխարհիս ամենամեծ անապատն է: Այդ սարահարթի արևելեան մասը կոչւում է Եգիպտոս և Նուբիա: Սահարայի ամենախիստային մասը ցածրանում է: Այդ ամենացածր մասից սկսւում են Բերբերի և Բարկա բարձրաւանդակները: Բերբերեան բարձրաւանդակի վրայ նշանաւոր են Ատլասի լեռները:

ԱՖՐԻԿԱՅԻ ԿԼԻՄԱ

Աֆրիկան մեծ մասամբ գտնուում է սառ զօտում և ընկնում է հասարակածի երկու կողմերում: Դրա համար էլ Աֆրիկան աշխարհի ամենատաք մայր ցամաքն է. նրա ամենացուրտ երկիրը անգամ աւելի տաք է, քան եւրոպայի ամենատաք երկիրը: Աֆրիկայի սառ կլիման զգալի կերպով մեղմանում է այնտեղ տեղացող դարբերական անձրևների շնորհիւ: Կենդրոնական Աֆրիկայում ամառային ամիսները տաքութիւնը հասնում է մինչև 50 աստիճանի, իսկ ձմեռային ամիս-

ներք այնտեղ այնպէս տաք է լինում, ինչպէս մեզ յայտնաւորուած սկզբներում: Որովհետեւ հիւսիսային Աֆրիկան աւելի բայն և նրա ներքին մասերը աւելի հեռու են շրջապատող ծովերից և ովկիանոսներից, քան հարաւային Աֆրիկայինը, գրա համար էլ հիւսիսային Աֆրիկան հարաւայինից ընդհանրապէս աւելի տաք է: Սահարայում ամառը ցերեկով սարսափելի տաք է լինում. անապատի աւազը այնքան է տաքանում, որ նրա մէջ կարելի է ձու եփել: Այնտեղ փչում է մի այնպիսի տաք և սաստիկ քամի, որ աւազով ծածկում է ամբողջ կարաւաններ և ցամաքեցնում է զետակներ ու առւակներ: Այդ տաք քամին Սահարայում կոչւում է սամոււ, եղիպտոսում՝ շամսին և Գվինէում՝ արքուտան: Բայց շնայելով այդ տաք քամուն այդ երկրներում երբեմն բաւական զով գիշերներ են լինում: Աֆրիկայի մեծ մասում ամբողջ տարին գրեթէ միատեսակ տաք է լինում և սարւայ եզանակները տարբերում են նրանով, նայելով անձրև է գալիս թէ ոչ:

Անձրևների կողմից Աֆրիկայի գանազան մասերը միմեանցից շատ են տարբերում: Ամենից շատ անձրև է գալիս արևմտեան և Կենդրոնական Աֆրիկայում և ովկիանոսների ափերում: Այդ մասերում տարեկան երկու անգամ է անձրև գալիս. գարնանը և ամառայ փերջերին: Քիչ անձրևներ են գալիս միայն Աֆրիկայի հիւսիսային և հարաւային երկրներում:

Տաք կլիմայի պատճառով մշտական ձիւնով ծածկւած լեռներ շատ քիչ կան Աֆրիկայում. բացառութիւն են կազմում միայն Կրիմանշարօ, Հարէշի, Ատլասի և Կենիա լեռները:

Աֆրիկայի կլիման ընդհանրապէս տաք և վատառողջ է:

ԱՖՐԻԿԱՅԻ ՈՌՈՒՌՈՒՄԸ

Կենդրոնական Աֆրիկայում, արևադարձային անձրևների այդ շրջանում են սկիզբն ածում Աֆրիկայի գլխոււր գետերը, որոնք զլիաւորապէս թափւում են Ատլանտեան ովկիանոսը:

Ոսոգման կողմից Աֆրիկայի հիւսիսային և հարաւային

մասերը երկու միմեանց հակապատկերներ են ներկայացնում: Հարաւային Աֆրիկայի առք մասում փշում է հարաւ-արեւելեան Պաստառը, որ հնդկական ովկիանոսից երկրի ներքը բուսական խոնաւութիւն է բերում, զրա համար էլ այդ մասում կան բուսականին մեծ գետեր և լճեր: Գետերից նշանաւոր են Կոնգո (Ամազոնից յետոյ աշխարհիս երկրորդ լրատառ գետը), Զամբեզի, Լիմպոպո, Օրանձի և Ննոյա (աշխարհիս երկրորդ գետն իր երկարութեամբ,) գետերը: Լճերից յայտնի են Կիկատորիա, Տանգանյաիկա, Միասա և այլն լճերը:

Ուրիշ պատկեր է ներկայացնում Հիւսիսային Աֆրիկայի առք մասը: Այնտեղ փշում է հիւսիս-արեւելեան պաստառը, որ զայիս է արեւմտեան Ասիայի չոր անապատներից: Այդ բամբին զրեթէ ամբողջ հիւսիսային Աֆրիկայում կլիման չորացնում է. այնտեղ անձրեք հազւագիււա երեոյթ է. երբեմն նոյն իսկ պատահում է, որ առիմներով անձրև չէ զայիս: Հէնց այդ է զրոյթաւոր պատճառը, որ Հիւսիսային Աֆրիկայում մեծ գետեր չկան, եղածները անապատային գետեր են, որոնցից յայտնի է միայն Շարին, որ թափում է Զազ լիճը: Բացառութիւն են կազմում Նիլոսը, Սենեգալ և Գամբիա գետերը, որոնք իրանց սկիզբն են առնում Կոնգոյի լեռներից:

Աֆրիկայի առք մասի գետերը պարբերական անձրևների ժամանակ յորգանում և շատ անգամ զուրս են զայիս իրանց ափերից, իսկ ընդհակառակը առբւայ երաշա ամիսներին ծանծաղանում, ցամաքում և նաւազնացութեան համար անյարժար են դառնում:

ԱՅՐԻԿԱՅԻ ԲՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Որովհետև Աֆրիկայի կլիման բոլոր մասերում զրեթէ միատեսակ առք է, զրա համար էլ այդ մասերի բուսականութիւնը կախած է տեղացոյ անձրևներից: Եւ որովհետև Աֆրիկայի մեծ մասում անձրև քիչ է զայիս, զրա համար էլ այն-

տեղ ահագին տեղ են բնութւմ տափաստանները, սասանները և անապատները։ Քիչ շատ նախանների բուսականութիւն ունի միայն արևմտեան և կենդրոնական Աֆրիկան, որովհետեւ այնտեղ պարբերական անձրևներ են զայրա։ Մովերի, լճերի և գետերի ափերն էլ ունին բաւական նոսր բուսականութիւն։ Աֆրիկայի արևմտեան մասը բաւական հարուստ է անտառներով, որովհետեւ նա տեղի լաւ է ստացւած, քան արևելեան մասը։ Այդ անտառների բոյսերից յայտնի են ձիթենի և զանազան տեսակ արմաւներ, բաօբար, (այխարճիս ամենամեծ ծառերից մէկը), կաուչուկի խէժը և այլն։ Սաւարան բոյորովին զուրկ է

Բուսականութեան տարածութիւնը Աֆրիկայում

բուսականութիւնից, չհաշւելով նրա օաղիանները, որտեղ մեծ մասամբ թփեր և խոտ են բուսում։ Սահարա անապատի ամենաթանգաղին ընծան կազմում է միայն ֆիւնիկեան արմաւը։ Բուսականութիւնից զուրկ մի այդպիսի անապատ է ներկայացնում նաև Կարա-նալի անապատը, որ դանոււմ է հարաւ-արևմտեան Աֆրիկայում։

Աֆրիկայի հարաւային և հրաբային մայրերը ունին մշտական կանաչ բուսակա-

նութիւն։ Հրաբային Աֆրիկայում կան նարինջի և լիւննի ծառեր, խաղող, նիթապտուղ շագանակ և այլն։ Հարաւային Աֆրիկայում ընդհակառակը չկան մեծ ծառեր, այլ մեծ և երկար արմատներ ունեցող թփեր։

Օգտակար բոյսերով Աֆրիկան ընդհանրապէս աղքատ է։ Նրանց մեծ մասը բերել են Ասիայից և Ամերիկայից։ օր. քանան, կոկոսի արմաւ, բրինձ և այլն։ Աֆրիկայից են սկիզբն առել ֆիւնիկեան արմաւենին և սուբնը։

ԱՆՐԻԿԱՅԻ ԿԵՆԴԱՆԱԿԸՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

Աֆրիկայի կենդանիների մեծ մասը նման է Ասիայի և Եւրոպայի կենդանիներին, որովհետև այդ աշխարհամասերը մի ժամանակ միացած են եղել իրար հետ:

Աֆրիկայի խիտ անտառները և ընդարձակ անապատները զայրենի գազանների զլխաւոր բոյներն են կազմում: Խոշոր կենդանիների կողմից շատ հարուստ է Աֆրիկան, որ ամենայն իրաւամբ կազմում է որսնոց և հաստակայի կենդանիների և կապիկների թագաւորութիւնը, կենդանիներից շատ նշանաւոր են առիւծը, աֆրիկական փիղը, քարայծը, ընձառիւծը, բորենին, ընձուգար, վագերամին, գորիլլա և չիմպանզէ մարդանման կապիկները, վագրը, և այլն: Թռչուններից աչքի են ընկնում Լայլամը և արագիլը, իսկ միջատներից՝ մրջյանները և մտրեխները: Նշանաւոր է Աֆրիկական կակորդիլոսը և օձը:

Բուսականութեամբ ազբատ Մանարան զուրկ է նաև կենդանիներից: այդ անապատը մի քիչ կենդանացնում են միայն Լայլամը և ընձառիւծը:

Հիւսիսային Աֆրիկան կենդանիներով անհամեմատ աւելի ազբատ է, քան միջին և հարաւային Աֆրիկան: Այստեղ կարելի է պտտանել Եւրոպական կենդանիներից միայն արջին և լեոնային ոչխարին, առիւծին, վագերամիւն և այլն: Ընտանի կենդանիներից նշանաւոր է միասապատանի ուղտը, որը անապատում ձիու գեր է կտաարում:

Եւրոպացիները ժամանակի ընթացքում գաղթելով Աֆրիկա, սկսեցին հեռոցհեռէ ոչնչացնել նրա խոշոր կենդանիներին, մանաւանդ փղին, որի սակըր աւետրի համար ամենաթանկագին առարկաներից մէկն է կազմում: Խոշոր կենդանիների կողմից մինչև այժմ էլ զեռ հարուստ է կենդանական Աֆրիկան, չնայելով որ վերջերս այստեղ էլ սկսել են գրանց ոչնչացնել: Մազակտագար կղզու վրայ խոշոր կենդանիներ չկան. այնտեղ նշանաւոր է միայն կիտակապիկը կամ թմուրը:

ԱՅՐԻԿԱՅԻ ԱԶԳԱՐՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Աֆրիկան ունի մօտ 180 միլիան բնակիչ: Ազգաբնակչութեան խառնիքն կողմից Աֆրիկայի զանազան մասերը միմեանցից շատ են տարբերուած: Ամենախիտ ազգաբնակչութիւն ունին կենդրոնական Աֆրիկան, Սուզանը և Գոլմէի ծոցի ափերը, որովհետեւ այդ մասերը յայտնի են իրանց հարուստ բնութեամբ:

Աֆրիկայի ազգաբնակչութիւնը պատկանում է մարդկային երեք ջեղերին՝ սև, սպիտակ և զիզին: Սակայն ազգաբնակչութեան ամենամեծ մասը պատկանում է սև ջեղին, ինչպէս Ասիայի ազգաբնակչութեան մեծ մասը զիզին ջեղին:

Սև կամ նեղրական ջեղին պատկանող բնակիչները ապրում են կենդրոնական և հարավային Աֆրիկայում. սպիտակ կամ միջերկրական ջեղին պատկանող բնակիչները մեծ մասամբ ապրում են հիւսիսային Աֆրիկայում և մասամբ էլ մայր ջամայի միւս երկրներում, իսկ զիզին և մայրյեան ջեղին պատկանողները Մագադասգար կղզու կենդրոնական և արևելեան մասերում: Սև ջեղին ամենից առաջ պատկանում են նեգրերը:

Նեգրերը իրանց արտաքին տեսքով բաժանուած են երկու զլխաւոր տեսակների՝ իսկական նեգրերի և հաստենառանների: Իսկական սև նեգրերը ապրում են Աֆրիկայի ամենաառաջ մասում, իսկ հաստենառանները մեծ մասամբ կապի երկրում:

Նեգրերը սև ջեղին պատկանող միւս ժողովրդներից տարբերուած են իրանց երկար գլուխներով, սև և մեաաքսանման մազերով, լայն ջիճով և հաստ շրթուներով: Նրանց կաշու գոյնը բոլորովին սև է: Ըստ իրանց զարժանական լեզուի և բարբառների, նեգրերը բաժանուած են մի քանի, միմեանցից տարբեր ջեղերի: Նրանք բոլորն էլ կանգնած են մտաւոր զարգացման ամենաառաջին աստիճանի վրայ, ապրում են շատ ոգորմելի վիճակում և ման են գալիս կամ բոլորովին մերկ կամ թէ չէ իրանց մարմինը ծածկուած են կաշիներով: Նրանք սովորութիւն ունին պարանոցի, ձեռքերի և ոտների վրայ մետաղներից շինուած մասանիներ կրելու և երեսը ներկել: Նրանց

մէջ դեռես գոյութիւն ունի ստրկութիւնը: Հայրը շատ անգամ մի ամենահասարակ աղաւթի համար կարող է փանառել իր կրնոջը և երեխաներին: Նեղրերը մեծ մասամբ պարտաւում են որսորդութեամբ: Կան նաև անասնապահութեամբ և հողագործութեամբ պարտաւորներ: Նեղրական մի քանի ցեղեր էլ կան, որոնք պատրաստոււմ են զանազան տեսակ կոշիկներ, զէնքեր և այլն:

Հարաւային Աֆրիկայի նեղրերը կրնոյ՞ մեծ մասամբ նեթաններ կամ կուպաշաններ են, իսկ հիւսիսային Աֆրիկայինը՝ մեծ մասամբ մահմեդականներ և մասամբ էլ քրիստոնեաներ:

Իւրաքանչիւր նեղրական ժողովուրդ բաժանոււմ է մի քանի համայնքների, որոնցից իւրաքանչիւրը կառավարոււմ է իւր անկախ թագաւորով:

Այդ թագաւորները միմեանց հետ շարունակ արիւնանեղ կտրուներ են մղոււմ, յարձակոււմ են իրանց հարեան ցեղերի վրայ և գերիներ վերցնելով, փանառոււմ են օտարներին:

Նեղրական կամ սև ցեղին պատկանող նոտանոտաները և բուշմէնները ապրոււմ են Աֆրիկայի հարաւարեմական մասոււմ: Նրանք իսկական նեղրերից տարբերոււմ են իրանց կաշու և մազի գեղնաւուն գոյնով: Հոտանոտաները գլխաւորապէս պարտաւորոււմ են անասնապահութեամբ, իսկ բուշմէնները՝ որսորդութեամբ:

Առաջինը, որ սպիտակ ցեղին պատկանող ժողովրդները գլխաւորապէս ապրոււմ են Աֆրիկայի հիւսիսային մասոււմ: Նրանք մեծ մասամբ գաղթել են Ասիայից, օրինակի համար արաբները, որոնք գաղթել են այնտեղ, հիմեւ են մի քանի տէրութիւններ, տարածել են մահմեդական կրոնը զանազան ցեղերի մէջ և մեծ զարկ են աւել աւելարթի զարգացմանը:

Եւրոպացիները սկսեցին Աֆրիկա գաղթել զեռ մեզանից երկու հարիւր տարի առաջ: Եւրոպական մի քանի տէրութիւններ նւանելով Աֆրիկայի զանազան մասերը, այնտեղ հիմնեցին բազմաթիւ գաղութներ: Ներկայոււմ եւրոպական շատ ազգեր Աֆրիկայից անազին քանակութեամբ արտահանոււմ են զանազան նոււմ նիւթեր և բնիկներին զրանց փոխարէն ապխտ են ի-

բանց գործարաններէ պատրաստած իրերը: Եւրոպացիներէ շնորհիւ էլ ըրիստոնէութիւնը հեազհեաէ տարածուած է Աֆրիկայի հեթանոս ցեղերի և ժողովրդների մէջ:

Դեղին ցեղին պատկանում է Մազախազար կզզու ազգաբնակչութեան մի մասը, որ բաւական նման է մաչայեան ցեղին:

ԱՖՐԻԿԱՅԻ ՀԻՍՏՈՍԱՅԻՆ ԵՐԿՐՆԵՐԸ

Հիւսիսային Աֆրիկան շատ բաներով նման է Արևմտեան Ասիային:

Աֆրիկայի ամենահիւսիսային մասում գտնուում են երկու սարահարթեր, որոնք իրանց մեծութեամբ տարբեր են միմեանցից: Դրանք են՝ Քերքերի և Բարկաչի սարահարթերը:

Այդ երկու սարահարթերը միմեանցից բաժանուած են Սանարա անապատի մի նեղ գերջուորութեամբ, որ հասնում է մինչև Միջերկրական ծովի ափերը: Բարկայի սարահարթը բարձր է: Նա սկսւում է Միջերկրական ծովից և զէտի հարաւ ձգելով, հեազհեաէ ցածրանում և միանում է Սանարա անապատի հետ: Բարկայի սարահարթի հիւսիս-արևմտեան մասը ունի զեղեցիկ հովիտներ, ցածր լեռներ, մարզազեախններ և մասամբ էլ ծածկւած է անտառներով:

Քերքերեան սարահարթը, որ ունի մօտ 13¹/₂ միլ. բնակիչ, ընդհակառակը, բարձր է: Նա բանում է Աֆրիկայի հիւսիս-արևմտեան անկիւնը և իր ընափեամբ նման է հարաւային Եւրոպայի հարեան երկրներին: Դրա զրոյով տարածւում են մի շարք լեռներ, որոնք յայտնի են երկաթի և ուրիշ թանկագին հանքերով: Այդ լեռներից նշանաւոր է Աալատի լեռնաշղթան, որ ծածկւած է մշտական ձիւնով: Քէ Քերքերի և Քէ Բարկայի սարահարթը, որոնք գտնուում են Միջերկրական ծովի ափերին, ունին տաք և շոք ամառ և մեղմ ու անձրեային ձմեռ: Այնտեղ էլ մշակում են սոյն միևնոյն բոյսերը և հացահատիկները, ինչ որ հարաւային Իտալիայում և Յունաստանում: օր. ցորեն, հա-

բաւային պաշտօտ ծառեր, խաղող, ձիթապտուղ և այլն: Այն-
տեղի բնակիչները շատ են սգաւում հողի արհեստական ստե-
ղծումից:

Բարկայի և Բերքերի սարահարթները ընկնում են բարե-
խառն գոտու ամենաառաջ մասում և ունին բազմազան կլիմա:
Ափերի մօտ կլիման առաջ ծովային է, Մառցած մասում ցամա-
քային (ցերեկը շատ տաք, իսկ գիշերը ցուրտ): Ընդհանրապէս
Աֆրիկայի ամենահիւստիսային մասը կազմող այդ երկու սարա-
հարթները ունին բուսականաչափ սպառնալիք բոյսեր՝ եգիպտա-
ցորեն, ձիախոտ, ֆիւնիկեան արմու, նարինջ, շաքարեղէգն
և այլն: Կենդանիներից նշանաւոր են առուծք, բորենին և կա-
պիկը: Մորեխը և կորինը այնտեղի ազգաբնակչութեան մեծա-
մեծ ֆրաններ են պատճառում:

Ամենտինն ժամանակներից սկսած հիւստիսային Աֆրիկայում
բնակում են սպիտակ ցեղին պատականոց Բերքերները, որոնց
Ասիայից գաղթած արարացիները նուանցին և մանմեզական
գարձբին: Բացի բերքերներից այնտեղ ապրում են բուսականա-
չափ մարեր, Նրէաններ, թիւրքեր, երեցպացիներ, նեգրեր և այլն:
Ամբողջ ազգաբնակչութեան մի փոքր մասը ապրում է քաղաք-
ներում, իսկ Մառցած մեծ մասը ընդհանրապէս թափառական
կեանք է վարում: Բնակիչները պարտապում են հողագործու-
թեամբ, խաշնարածութեամբ և մեղաբուծութեամբ: Յայտնի
են նաև նրանց զործած գորգերը:

Հիւստիսային Աֆրիկայում գտնուում են հետեւեալ երկրները.
Մարոկկո, Ալժիր, Թունիս, Տրիպոլիս, Բարկա և Փէջցան:

Մարոկկոն որ մի սուլթանութիւն է, գտնուում է Բերքե-
րիայի արեւմտեան կողմում և իր բնութեամբ նրա ամենահիւ-
ստա մասն է կազմում: Մարոկկոյ տէրութիւնը արարական
երբեմնի թագաւորութեան Մառցորդն է, որ այժմ բոլորովին
անկախ է և կառավարւում է սուլթանով: Երկրի ազգաբնա-
կչութեան մեծ մասը մարերն են, որոնք պարտապում են անաս-
նապահութեամբ: Յայտնի են Մարոկկոյ ձիերը, էշերը, կա-
կուղ բուրգ ունեցող սշխարները և այլն:

Ջիհաձ Մարտիկացիներ Եւրոպայու եւս
 ւում Յէն կոչւած կարծիր գլխարկը: Յայանի են այդ քաղաքի
 նաև զէնքերը և մետաքսեղէն գործւածքները: Մարտիկոյումն
 է գանւում և Տանժեք քաղաքը, որ մի նշանաւոր նաւան-
 գիսա է:

Ալժիրը պատկանում է ֆրանսիացիներին: Վերջիններես
 համար այդ երկրի նշանակաւթիւնը հետզհետէ աւելի է բարձ-
 րանում, շնորհիւ իր բնական հարստութիւնների: Երկրի բնա-
 կան հարստութիւնները կազմում են գանազան տեսակ հանքեր,
 անտառներ, խազող և այլն: Ալժիրի գլխաւոր քաղաքն է Ալժիր,
 որտեղ նստում է Ֆրանսիայի
 հասարակապետութեան կոզմից
 նշանակւած գեներալ — նահան-
 գապետը:

Ալժիրեցի բերեի

պատմական նշանաւոր մայրաքաղաք Կարթագէնի աւերակները:
 Ալժիրում և Քունիսում բաւական եւրոպացիներ են ապրում:
 Մեծ է մանաւանդ ֆրանսիացիների թիւը:

Տէրութեան գլխա-
 ւոր քաղաքներն են
 Մարտիկո, որ նշանա-
 ւոր է իւր կաշով և
 Փէց կամ Փէս, որտեղ
 ապրում է Սուլթանը:
 Ֆէցը երկրագնդիամե-
 մեղական նշանաւոր
 մասաւոր կենդորոններից
 մէկն է. այդ քաղա-
 քում է պատրաստ-
 ւում Տէն կոչւած կարծիր գլխարկը:

Քունիսը հիւսիսային Աֆրիկայի
 աւերութիւններից մէկն է. նա կա-
 ռավարւում է ընդ, որ հանա-
 շում է Ֆրանսիայի հասարակա-
 պետութեան քաղաքական գերիշ-
 խանութիւնը: Տէրութեան մայ-
 րաքաղաքն է Քունիս, որից ոչ
 հեռու գանւում են հնագրեան

Տրիպոլիս, Ճեզցան և Բարկա երկրները պատկանում են թիւրքերին ևսն առնիկներին: Այդ երկիրներն էլ կառավարում է Թիւրքիայի սուլթանից նշանակուած մի փաշայ: Տրիպոլիս բաղաճներից նշանաւոր է Տրիպոլիսը, Ճեզցայի դիտաւոր քաղաքն է Մուրզուկ, իսկ Բարկայինը՝ Բէնգազի:

Ս Ա Հ Ա Ր Ա

Սահարան աշխարհիս ամենամեծ անապատն է: Այդ անապատը տարածւում է Աալանական սփիւանտից մինչև Կարմիր ծովը (արևմուտքից դէպի արևելք) և Աալաբ լեռներից ու Միջերկրական ծովից մինչև Սուզանը (հրաբխից դէպի հարաւ): Այդ ամբողջ տարածութիւնը հաւասար է Աւրոպայի ամբողջ տարածութեան ²/₃-մասին:

Սահարա անապատ

Սահարայի մակերևոյթը բազմազան է: Նրա ամբողջ տարածութեան մի մասը տալով է ծածկւած, միւս մասը՝ մանր քարերով, իսկ երրորդ մասը՝ կաւով: Աւազով շատ է ծածկւած մանուսնոց Սահարա անապատի արևելեան մասը, որ կոչւում է Լլիբիական անապատ: Անապատային տարութիւնը համուած է իւր գազաթնակէտին, երբ այնտեղ փչում է սասում կոչւած պրոպ քամին: Սահարայում անձրեք շատ

հազարազիւս երեոյթ է: Մահարան աւազուս և քարքարոս լինելու պատճառով զուրկ է բուսականութիւնից: Բացառութիւն են հազմում Մահարայի միայն օազիսները, որոնք անապատի պարսէզներն են: Օազիսներից մի քանիսը ծովի մակերևոյթից ցածր են. գրանցից իւր բուսականութեամբ նշանաւոր է Սիւփաից: Մահարա անապատում յաճախ պատահող կենդանիներից նշանաւոր են կարիճը, օձը, ախւճը, իսկ թռչուններից՝ Զայլամը և այլն: Նշանաւոր են նաև Մահարայի ուղտը, ձին և սշխարը: Մահարան նշանաւոր է իր աղբի:

Օազիս Մահարա անապատում

բերքերներից, արարներից, տուարեզներից և տիրումներից: Դրանցից բերքերները և արարները ապրում են անապատի հիւսիսային և արևելեան մասերում, կենդրոնական մասերում — աւարեզները, որոնք բերքերների մի ցեղն են հազմում, իսկ արևելեան մասում — ախուճները:

Այդ ցեղերից ամենազօրեղը աւազակարարոյ աւարեզներն են, որոնք բաժանուձ բազմաթիւ, միմեանցից անկախ մանր ցեղերի: Դրանք յաճախ յարձակուձ են անապատի

Մարդիկ Մահարա անապատում նանապարնորգում են սովորաբար ուղտերով և զամնգից ազատուելու համար խմբերով կամ կարաւաններով են նանապարնորգում:

Մահարան շատ նօսք ազգաբնակչութիւն ունի, որ գլխաւորապէս ապրում է օազիսների մօտ: Նրա ամբողջ ազգաբնակչութեան թիւը 1½ միլիոնից աւելի չէ: Բնակիչները թափառական կեանք են վարում և կրօնով հեթանոս կամ կուսապաշա են:

Մահարա անապատի ազգաբնակչութիւնը բազկացած է

հանապարհորդների կարուսանների գրայ և նրանց կոչուպում
ու թալանում են:

Սահարան ունի հեռեեայ երկու գլխաւոր հանապարհները
կարուսանների համար. առաջին հանապարհը Տրիպոլից առ-
նում է գէպի Կուլու Մուրզուկով, իսկ երկրորդը Ֆէյից ու-
ղից Տրմուկաու: Կարուսանով հանապարհորդողը 130 օրւայ
ընթացքում հաջիւ է կարողանում Ֆէյից հասնել Տրմուկաու:
ԿԱՐՄԻՐ ԾՈՒԹ ԱՓՈՒՄ ԳՏՆԻՍԸ ԵՐԿՐՆԵՐԸ.

Կարմիր ծովի ափում գտնուում են հեռեեայ երեք նշա-
նաւոր երկրները. Եգիպտոս, Նուբիա, և Հարէշտան կամ
Եթովպիա:

Ե Գ Ի Պ Տ Ո Ս

Եգիպտոսը իսկապէս կազմում է աշխարհիս ամենամեծ
անապատի՝ Սահարայի շարունակութիւնը: Այդ երկիրն էլ Սա-
հարայի նման մի անապատ կլինէր, եթէ նրա միջով չհոսէր
Նեղոս նշանաւոր գետը, որ կատարեալ կենդանութիւն է շնոր-
հում Եգիպտոսին: Հէնց դրա համար կին ժամանակ յոյները այդ
երկիրը կոչում էին *Շննդոսի քնմայ*: Նեղոս գետը իր
սկիզբն է առնում Հարէշտանի լեռներից և ամառը, երբ այդ
լեռների ձիւնը հալում է, Նեղոս

գետը յորդանում, գուրս է գալիս
իր ափերից և պարարտ ափովով
ժամկում է երկրի մակերեսի
մեծ մասը և այդպիսով հողը պա-
րարտացնում: Այդ երեսիքը անդի
է ունենում միմայն Եգիպտոսում,
իսկ Նուբիայում Նեղոսը իր ա-
փերից գուրս չէ գալիս, որովհետե
այնտեղ նրա ափերը անհամեմատ

Առաջ. Իսպիաների գամբաւանը
Գաւիթի Ժոս

աւելի բարձր են: Նեղոս գետի յորդանայը մեծ նշանակութիւն
ունի Եգիպտոսի համար, որովհետե այնտեղ անձրևներ սովո-

բարաբ քիչ են գալիս, իսկ բնակիչները իրանց սրտերի սուգ-
ման համար անհրաժեշտ չուրը
սաանում են նեղոսից: Ամառային
ամիսները յորգանալուց յետոյ,
նեղոսը զեկտեմբեր ամսին նորից
մանում է իր ափերի մէջ:

Եգիպտոսի կլիման էլ նոյնն
է, ինչ որ Սահարա անապատինը: Ամբողջ Եգիպտոսում անձրևներ
չեն գալիս: Երա կլիման ընդհան-
րապէս շոք է և դրա համար էլ
ուրօպայից ամեն սարի բուսակա-
նաչափ շիւանդներ (մանուանդ
Քորախաուորներ) են գնում այնտեղ ձմեռը արելու համար:

Եգիպտոսը իսկապէս ներկայացնում է Սահարա անապատի
մեծ օպիաներից մէկը, որտեղ ամենահին ժամանակներից ի
վեր արքում էր մեծ և խիտ ազգաբնակչութիւն: Այժմ էլ նորա
բնակիչների թիւը հասնում է մօտ 10 միլիոնի, այն ինչ նրա
հարնան երկրների մեծ մասը զուրկ է յնակիչներից:

Ջրափսնա կոկոսայինը

Օազիս սիրաւիլի մօտ

Իբրև լաւ երկիր, Եգիպտոսը միշտ գրտել է այխարհակալ
և հզօր աերութիւնների աշաղբութիւնը: Ժամանակի ընթաց-
քում այդ երկիրը զանուել է գանազան ազգերի իշխանութեան
ներքոյ, սրանցից իւրաքանչիւրը թողել է իր նեւթերը: Հէնց

այդ է զլիաուր պատճառը, որ Եգիպտոսի ներկայ ազգարնակութիւնը մի տեսակ խառն ծագում ունի:

Եգիպտոսի ամբողջ ազգարնակութեան $\frac{3}{4}$ -ական մասը կազմում են սպիտակ ցեղին պատկանող ֆելլանները, որոնք

մանձեղական են և բերքեր-ներքի ցեղից, բայց խառնած տարրների հետ. ֆելլանները կազմում են Եգիպտոսի հոգադարձ գաստիարգը:

Նրանք բարձրահասակ, նրնար և աշխատակիր մարդիկ են: Ծնչանները ապրում են գիւղերում, պարապում են միայն երկրագործութեամբ և անտարանձելի կեանք են վարում, որովհետև առաջին տարրեր են վարում տէրութեան:

Սակայն հին եգիպտացիների իսկական սերունդը համարում են բրիտաննայ կոպտացիները, որոնք ապրում են բողաքներում և պարապում են արհեստներով ու վաճառականութեամբ: Նրանց ամբողջ թիւը հասնում է մօտ 700,000-ի:

Եգիպտոսում կան նաև արաբներ, որոնք պատկանում են սպիտակ ցեղին, ապրում են մասամբ բողաքներում և պարա-

Էգիպտոսի արձակուրդի պատկեր
պում վաճառականութեամբ, մասամբ էլ իբրև ընդուններ թափառական կեանք են վարում անապատներում: Վերջապէս

Նգիպատսի քաղաքներում ապրում են նաև բաւականաչափ եւրոպացիներ, յայներ, թիւրքեր և հայեր: Հայերը ապրում են զգաւորապէս Գանիթէ և Ալեքսանդրիա քաղաքներում, ունին իրանց եկեղեցիները, ուսումնարանները և հասարակական ուրիշ հիմնարկութիւններ: Նգիպատսում չբնակարարուած են հայերէն լեզուով մի քանի պարբերական թերթեր, որոնց խմբագիրները թիւրքահայեր են:

Նգիպատսի բնակիչներինգլխաւոր զբաղմունքը նոգազործութիւնն է: Նրա բոյսերից նշանաւոր են ջրբնն, եգիպտացորենն, բրինձ, շաքարեղէզն, ֆիւմիկեան արմաւենին և այլն:

Աստորական տեսակէտից Նգիպատսը մեծ նշանակութիւն ունի, որովհետեւ այնտեղից գէալի Եւրոպայի զանազան երկիրներն են արտահանում մեծ քանակութեամբ հացահատիկներ: Նգիպատսի բնակիչները աստորական յարաբերութիւն ունին նաև Ներքին Աֆրիկայի հետ, որտեղ նրանք ապրանքներ փոխադրում են կամ Նեղոս գետով, կամ երկաթուղիով կամ թէ չէ կարաւաններով: Նգիպատսի նշանակութիւնը բարձրացաւ մանաւանդ այն ժամանակ, երբ 1869 թ. բալթից Սուէզի ջրանցքը, որիերկարութիւնը 110 վերստ է: Այդ նշանաւոր ջրանցքը միացնում է Միջերկրական ծովը կարմիր ծովի հետ: Սուէզի ջրանցքի ակերումն են գտնուում Նգիպատսի աստորական երկու նշանաւոր քաղաքները՝ Պորտ Սայիդը և Սուէզը: Բայց նրա ամենանշանաւոր աստորական քաղաքը և նաւահանգիստը Ալեքսանդրիան է, որ գտնուում է Նեղոսի գելլոսայի արևմտեան կողմում:

Մեզանից 400 տարի առաջ Նգիպատսը բնկաւ Թիւրքիայի իշխանութեան տակ և մինչև այսօր էլ նրա գերիշխանութիւնն է նախաչում: Նգիպատսը կառավարում է խնդիւք, որ ասրեկան սրոյեալ հարկ է վճարում Թիւրքիայի սուլթանին, բայց իրականապէս անզկիացիներին կառավարէ է:

Նգիպատսի Գանիթէ մայրաքաղաքը

Նգիպատսի մայրաքաղաքն է Գանիթէ, որ խեղդիւ ավտա-

Նիսան է: Այդ քաղաքը առևարական յարաբերութիւն ունի

Նիսանից ներս և սփինքս

Նւբոտայի, արևմտեան Ասիայի և Կենդրոնական Աֆրիկայի նեո: Գանիքէն ամբողջ երկրի գործարանական և ամենարագմամարդ (576,000 բնակիչ) քաղաքն է, որի շրջակայքում գտնուում են նին եգիպտական նշանաւոր պիրամիդները:

Կարմիր ծովի հարաւ արևմտեան ափում գտնուում է

Երասկան գաղութ Էթիոպիան, իսկ Բարէլ-Սանդերի նեղուցի մաս ֆրանսիական և անգլիական փոքրիկ գաղութները:

Ն Ո Ւ Ք Ի Ա

Նուբիան գտնուում է միջին Նեղոսի երկու ափերում: Նա գաղմում է մի սարահարթ, որի վրայով հոսում է Նեղոսի միջին մասը: Նուբիայի միայն մի փոքրիկ մասը խիստ ազգաբնակչութիւն ունի, այն ինչ մեծ մասը գուրկ է գրանից, որովհետև անապատ է: Նուբիայի բնակիչները գլխաւորապէս կազմում են նուբիացիները, որանր նեգրական և կովկասեան ցեղերի մէջ առջն են բանում. բացի վերոյիշեալ բնակիչներից Նուբիայում ապրում են նաև նեղրեր և թիւրքեր կամ սամիկներ: Այդ բնակիչները պարտապէս են մեծ մասամբ հողագործութեամբ և անասնապահութեամբ:

Նուբիացի

Նրա ամենագլխաւոր քաղաքն է Թարսուս, որի բնակիչները պարտապէս են փղակերի ստեղծող:

Հ Ա Ր Է Շ Ս Տ Ա Ն

Կարծիր ծափի կարաւ-արեմական կողմում գտնուում է լեռնա Հարէշատանը կամ Եթովպիան, որ Աֆրիկայի ամենաբարձր գիրք ունեցող երկիրն է: Հարէշատանի լեռների մի մասը հրաբարդխային ծագում ունի, որի պարզ նեոքերը մինչև այժմ էլ կարելի է նկատել: Այդ լեռները երկիրը բաժանում են մի քանի մասերի, որ շատ զգուարացնում է բնակիչների միմեանց հետ ունեցած հարգողակցութիւնը: Ամառը Հարէշատանում սաստիկ անձրևներ են գալիս, որոնց շնորհիւ նրա գետերը յարգանում և շատ անգամ էլ դուրս են գալիս իրանց արևելից: Ընդհանրապէս սուղման կողմից Հարէշատանը մի նախանձելի երկիր է: Նրա լեռներից սկիզբն է աւնում Նեղոս գետի մի նշանաւոր փոսակը, որ կոչւում է Կապսյոս Նեղոս: Լճերից նշանաւոր է Յանան, որը գտնուում է երկրի ուղիղ կենդրոնում: Հարէշատանի գետերը ընդհանրապէս աննաւարկելի են և զրա պիտաւոր պատճառը երկրի մակերևոյթի աչքի ընկնող աննարթութիւնն է:

Նա ունի բազմազան կլիմա, որովհետեւ երկրի մակերևոյթի կազմութիւնն էլ բազմազան է: Երկրի բարձր մասերում կլիման ցուրտ է, իսկ ցածր մասերում՝ տաք: Լաւ կլիմա ունին երկրի միջին բարձրութիւն ունեցող մասերը, որտեղ մշտական զարուն է տիրում:

Հարէշատանը կամ Եթովպիան իր բազմազան կլիմայի և բուսաբար սուղման շնորհիւ Աֆրիկայի ամենախաղաղ երկիրն է թէ բոյսերով և թէ կենդանիներով: Մի քանի նշանաւոր նաւագարհորանների կարծիքով Հարէշատանը Աֆրիկայի բուսական և կենդանաբանական պարտէզն է: Յայտնի են մանաւանդ նրա ընդարձակ մարգարտեմները, որոնք ահագին մեծուդ են տալիս ենթովպական երկարաբուրդ ոչխարներին և արագավազ ձիերին: Նրա բոյսերից նշանաւոր են բաւարը, արմուենի, ալկադիա, բանան, սուրճ և այլն, իսկ կենդանիներից աչքի են ընկնում փիղը, առիւծը, բարենին, կապիկը և այլն:

Հարէշատանի ազգարնակութիւնը հասնում է մօտ 5 միլիո-

նի: Այդ ազգաբնակիւթիւնը բազկացած է մեծ մասամբ հա-
թէշներէից կամ եթովպացիներէից, որոնք պատկանում են Կովկա-
սեան կամ Միջերկրական ջեղին և ազգակից են արարներին:
Կրօնով նրանք քրիստոնեաներ են և իրանց հարեան ջեղերէից ա-
ւելի բազաբակրթեամբ: Իժբազաարար Հարէշտանում գրագի-
տութիւնը միայն հոգևորականութեան սեպհականութիւնն է
կազմում:

Հարէշտանը բաժանւում է մի քանի իշխանութիւնների,
որոնցից իւրաքանչիւրը կառավարում է մի իշխանի կամ նե-
զուսի ներքով. սակայն եթովպական աէրութեան բարձրագոյն
իշխանութիւնը պատկանում է վերոյիշեալ իշխաններից աւագին,
որ կոչւում է նեզուս—նեզեստի (թագաւորների թագաւոր) և
նստում է Հարէշտանի Աղզիս—Աքնքա մայրաքաղաքում:

Հարէշտանի կամ եթովպիայի արեւելեան և հարու-արեւե-
լեան ջրջակայքում ապրում են սամալացիները և գայլասները,
որոնք համարւում են հարէշների ազգակիցները և դաւանում
մահմեդական կրօնը: Իրանց բնակած վայրերը պատկանում են
հարէշներին, իտալացիներին և անգլիացիներին: Կարմիր ծովի
ափի մի մասն էլ կազմում է իտալացիների և ֆրանսիացիների
կալուածը: Իտալական կալուածների գլխաւոր քաղաքը Մաս-
սուլան է, իսկ ֆրանսիականինը՝ Ջիբուտի:

... ան պատան ենն չ'տարախոյն շնորհաբարձարքս քմ' ան
... ասիւմ մն համարուիր զտար շնորհաբարձարքս քմ' ան
... անորմանս մն զմարտս և մարտն մարտարքս քմ' ան
... ան շնորհոյն զանոյն զմարտ և մն զմարտարքս քմ' ան
... անորմանս համարուիր զտար շնորհաբարձարքս քմ' ան
... անորմանս համարուիր զտար շնորհաբարձարքս քմ' ան

ՆԱՍԱՐԱԿԱՆԱՅԻՆ ԱՅՐԻԿԱ

Ս Ս Ի Դ Ա Ն

Սուգան կամ սակ մարդկանց երկիրս կոչուած է Աֆրիկայի այն մասը, որի սահմանները կազմուած են հիւսիսային կողմից Սահարան, արեւմտքից՝ Ատլանտեան ովկիանոսը և արեւելքից՝ Հարէշտանը: Սուգանի գետերից նշանաւոր են Նիզերը և Սպիտակ-Նեղոսը: Բացի այդ գլխաւոր գետերից Սուգանուած կան նաև մի շարք գետակներ, որոնք առաջանում են այնտեղ անդառող պարբերական անձրևներից: Այդ անձրևների ժամանակ Սուգանի թէ գետերը և թէ լճերը չրտատ են դառնում, շատ անգամ դուրս են գալիս իրանց ափերից և նոր գետակներ ու լճեր առաջացնում:

Սուգանի այն մասն է հարուստ բուսականութեամբ, որ հետո է ընկած Սահարա անապատից: Այդ մասը ծածկուած է արեւադարձային խիտ անտառներով և մարգագետիններով, որոնք մեծ օգուտներ են ապրիս անդախան ազգարնակութեանը: Սուգանի բուսական և կենդանական աշխարհը բուսական նման է Հարէշտանի ստորին մասի բուսական և կենդանական աշխարհին: Նրա բոյսերից նշանաւոր են զուբրա, ինդիգօ, (յեզակ), եգիպտացորեն, բրինձ և այլն:

Սուգանը Աֆրիկայի ամենաազաղաւէտ և ամենախիտ ազգարնակութիւն ունեցող մասն է: Այնտեղ ապրում են մօտ 60 միլիան բնակիչ, որոնց մեծ մասը կազմում են նեգրերը (Սուգանի նեգրեր):

Սուզանի Ենգեր

Նեղրերը ապրում են Սուզանի հարաւային կողմում և բաժանոււմ են բազմաթիւ մանր ցեղերի. նրանցից նշանաւոր է մանդինգո կոչւած ցեղը, որ ապրում է արևմտեան Սուզանում: Նեղրերի մեծ մասը նրատակեաց է, ապրում է հողագործութեամբ և անասնապահութեամբ:

Նրանք կարողանում են փայտից, կաշուց, կաւից և երկաթից զանազան իրեղէններ պատրաստել և շահագործել ընտանի շատ կենդանիների. որ. ձիուն, այծին, կովին, շանը և այլն: Ներկարարութիւնը և մետաղագործութիւնն էլ բաւական զարգացած է նրանց մօտ:

Սուզանի ընտիրչները մեծ առևտուր ունին հիւսիսային Աֆրիկայի զանազան երկրների հետ, որտեղ նրանք արտահանում են փղոսկր, սակի, շայլամի փետուրներ, զուսնի և լնդիգօ: Իրա փոխարէն նեղրերը ներմուծում են իրանց երկիրը հիւսիսային Աֆրիկայից եւրոպական զանազան ապրանքներ:

Սուզանի ընտիրչները ընդհանրապէս մահմեդականներ են, բայց կան նաև հեթանոս նեղրեր: Իրանք կազմում են մի քանի մանր տէրութիւններ:

Սուզանում բացի նեղրերից, ապրում նաև շատ արաբներ, որոնք զաղնել են Ասիայից և իրանց ազդեցութեանն են ենթարկել նեղրական շատ ցեղերի: Նրանք նեղրերին սովորեցրել են քարից և կաւից շինել տներ, կառաներ գործել և ասրածնել են մահմեդական կրօնը: Միայն արևմտեան նեղրերն են մնացել հեթանոսներ, որովհետև բարբոսներն չեն ենթարկւել արաբացիների ազդեցութեանը: Սուզանում մինչ այսօր էլ կան արաբական մի քանի մանր տէրութիւններ:

Սուզանի Խուսուս արաբ

Ներկայումս Սուզանը բաժանւած է Անգլիայի, Իրան-
սիայի և Գերմանիայի մէջ:

Իրանսիային, բացի Սենեզամբիա գաղութից, պատկա-
նում են նաև արևմտեան Սուզանի մեծ մասը և Կենդրոնական
Սուզանը, Չաղ լճից զէպի հիւսիս և զէպի արևելք: Աւրապա-
կան ոչ մի տէրութիւն Աֆրիկայում այնքան շատ գաղութ-
ներ չունի, որքան Իրանսիան: Իրանսիական այդ բոլոր գա-
ղութները (Աֆրիկայում) իսկական Իրանսիայից 12 անգամ
ուելի մեծ են: Սուզանի ֆրանսիական կալւածների գլխաւոր
կենդրոնը կազմում է Տիմբուկտու քաղաքը:

Անգլիային պատկանում է արևմտեան և կենդրոնական
Սուզանի այն մասը, որ գտնւում է Նիգեր գետի ստորին հո-
սանքում մինչև Չաղ լիճը: Այդ լճի ափին է գտնւում և Կուլիա
քաղաքը: Անգլիային է պատկանում նաև արևելեան Սուզանը:

Գերմանիային է պատկանում կենդրոնական Սուզանի մի
փոքր մասը, որ գտնւում է Շարի գետի արևմտեան կողմում՝
ֆրանսիական և անգլիական կալւածների մէջ և Վերին Գոլ-
նէական ափի մի մասը:

Բացի գրանցից Վերին Գոլնէի ափում գտնւում է նեգ-
րական անկախ հասարակապետութիւն—Նիգերիան, որ հիմնել
են ամերիկացիները իրանց երկրում սարկուֆիւնից ապաստւած
նեգրերի համար: Այդ հասարակապետութեան գլխաւոր քա-
ղաքն է Մանրուխա:

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԱՖՐԻԿԱ

Կենդրոնական Աֆրիկան կոչւում է մայր ցամաքի այն
մասը, որ գտնւում է Սուզանի և Չամբէզի գետի մէջ: Աֆ-
րիկայի այդ մասը մի սարահարթ է, որի վրայ գտնւում են
բազմաթիւ մեծ լճեր և հանգած հրաբուլդներ: Կենդրոնական
Աֆրիկայի գետերից նշանաւոր է Կոնգոն, որ մայր ցամաքի
ամենաշրտաւոր գետն է: Բաւական լաւ ստուգւած լինելու
պատճառով կենդրոնական Աֆրիկան ունի հարուստ բուսակա-

նութիւն: Աչքի են ընկնում այնտեղի արեւադարձային անտառները, որտեղ կան բազմաթիւ փղեր, անդեղջիւրներ, առիւծներ և ուրիշ կենդանիներ:

Կենդանական Աֆրիկայի ազգարձակութեան մէջ աչքի են ընկնում Բանտու-նեգրերը, որոնց մի մասը պարագում է հագագործութեամբ, արհեստներով և առևտրով: Այդ նեգրերը կրճով հեթանոս են: Նրանց մէջ կան նաև մաքղակներ նեգրեր: Եւրոպացիների թիւը կենդանական Աֆրիկայում քիչ է. նրանք ունին անկարածներ, որտեղ գլխաւորապէս մշակում են սուրճ և շաքարեղէն: Նրանք Աֆրիկայի այդ մասից արտահանում են նաև փղուսիք և կաուչուկ:

Կենդանական Աֆրիկայի մեծագոյն մասը պատկանում է եւրոպական պետութիւններին: Արևմտեան մասում գտնուում են գերմանական կարածները (Կալոնիան երկիրը), Ֆրանսիական Կանգոն և Ետարական գաղութը, իսկ արևելեան մասում՝ անգլիական, գերմանական և փորթուգալական գաղութները: Կենդանական Աֆրիկայումն է գտնուում Կանգոյի պետութիւնը, որ գտնուում է Բելգիայի գերիշխանութեան տակ:

ՀԱՐԱւԱՅԻՆ ԱՆՐԻԿԱ

Զամբէզի գետից սկսած դէպի հարաւ, Աֆրիկական սարահարթը նեղանալ բարձրանում և հասնում մինչև մէկ վերասարձրութեան, իսկ հարաւային կողմում աստիճանաբար ցածրանում է: Հարաւային Աֆրիկայում ամենաբարձր լեռները Դրակոնի լեռներն են, որոնց ամենաբարձր գագաթը ծովի մակերևոյթից 3 վերասից աւելի է: Զամբէզի գետից դէպի հարաւ ընտթիւնն էլ աստիճանաբար փոխւում է: Կլիման շոգանում է, մասնաւոր հարաւային Աֆրիկայի արեւմտեան կիսում, որտեղ բուսականութիւնը զգալի կերպով աղքատանում է:

Հարաւային Աֆրիկայի մի մասը անապատ է ներկայացնում, բայց ոչ այնպիսին, ինչպիսին Սահարան է: Ամենամեծ անապատը Կալանարին է, որտեղ բուսականութիւն է անում, երբ երբեմն

անձրենք են գալիս: Այնտեղի գետերը հոսելու ժամանակ ջրվեժներ են գոյացնում: Զրվեժներից նշանաւոր է Վիխա-րիայի ջրվեժը, որ կազմում է հարաւային Աֆրիկայի ամե-նամեծ գետից՝ Զամբէզից: Հէնց այդ պատճառով էլ այնտեղի գետերի մեծ մասը աննաւանարկելի է: Հար-Աֆրիկան ամ-բողջ մայր ցամաքի ամենալաւ մասն է իբր չոր և ստոզլարար կլիմայով:

Հարաւային Աֆրիկան ըստ իւր կլիմայի բաժանւում է երկու միմեանցից տարբեր մասերի՝ հարաւային Աֆրիկայի հիւսիսային և հարաւային մասերի:

Հարաւային Աֆրիկայի հիւսիսային մասում գտնւում են ամբողջ մայր ցամաքի ամենաբարձր լեռները, որոնք ծած-կւած են մշտական ձիւնով. որ. Կիլիմանճարօ, Կենիա և Ռու-Նձոզօրի: Այդ լեռներիցն են սկիզբն առնում Աֆրիկայի գլխա-ւոր գետերից մի քանիսի նշանաւոր վտակները, որ. Ուկենբել, Մ'վուսան և այլն: Աֆրիկայի այդ մասը հարուստ է նաև լեռ-բով, որոնցից նշանաւոր են Տանզանիպա, Նիասսա և այլն, Կոնգօ և Զամբէզի գետի շնորհիւ այնտեղ շատ լաւ ստոգւում է:

Իբր առք և խոնար կլիմայի շնորհիւ հարաւային Աֆրիկայի արևելեան մասը բաւական պտղատու է. այնտեղ կան նոյն իսկ խիտ անտառներ, որոնց մէջ կան շատ օգտակար ծառեր: Երա կենդանական աշխարհն էլ աչքի է ընկնում:

Հարաւային Աֆրիկայի այդ մասի բնակիչները կազմում են գլխաւորապէս նեգրերը, որոնք բաժանւում են մի քանի ցեղերի: Բայց դրանց զործածական բարբառները այնքան նման են միմեանց, որ այնտեղի բոլոր նեգրերին կոչւում են ընդ-հանուր անուձով Ռանտու: Կրօնով այդ նեգրերը նեթանսա են և նրանցից սմանք նոյն իսկ մարդակեր: Բանասուները պարա-պում են հողագործութեամբ և անասնապահութեամբ:

Աֆրիկայի գրեթէ այդ մասում է գտնւում Կոնգօյի ակ-բաթիւնը, որ միջազգային մի ընկերութիւն է կազմել ազատ առևտուր անելու նպատակով: Այդ ակբաթիւնը գտնւում է Բելգիայի Թագաւորութեան հովանաւորութեան տակ: Կլիմայի բողբոջն է Ռոձա:

Հարաւային Աֆրիկայի հիւսիսային մասում է գտնուում Սաոթին Աֆրիկան, որտեղ ունին կալամներ թէ գերմանացիները, թէ ֆրանսիացիները և թէ փորթուգալացիները:

Հարաւային Աֆրիկայի հիւսիսային մասում հարաւից դէպի հիւսիս գտնուում են հետեւեալ երկրները:

ա). Փորթուգալիայի կալամները, Մոզամբիկ գլխաւոր քաղաքով:

բ). Գերմանական արեւելեան Աֆրիկա, Բանասոյո գլխաւոր քաղաքով:

գ). Անգլիական արեւելեան Աֆրիկա—Մոնթաս գլխաւոր քաղաքով, որից կախում ունի և Հանդիպարի տէրութիւնը, որ գտնուում է շամանուն կղզու վրայ:

դ). Սոմալի երկիրը, որտեղ ապրում է Սոմալ կոչւած պատերազմաւոր ցեղը: Այդ երկիրը պատկանում է իտալացիներին և անգլիացիներին:

Հարաւային Աֆրիկայի հարաւային կէտը բոլորովին տարբեր կլինաւ, տարբեր բոյսեր և տարբեր կենդանիներ ունի: Իրա մի մասն էլ անապատային և աւելի քիչ է ուսզուում: Գետերից նշանաւոր է միայն Օրանժի գետը, իսկ լեռներից Իրադենան լեռնաշղթայի շարունակութիւնը:

Ազգաբնակիչութիւնը կազմում են բանտու նեգրերը, որոնցից այնտեղ յայտնի է Կաֆը ցեղը: Բացի դրանից հարաւային մասում են ապրում և հոտանմատաները ու ըուշմէնները, որոնք մասաւոր զարգացման ստարին աստիճանի վրայ են գտնուում:

Եւրոպական ազգերից ապրում են բուախանաչտի անգլիացիներ և Նոլլանդացիներ կամ ըսէրներ:

Կաֆրները կամ զուլուաները կենդրոնացած են հարաւային Աֆրիկայի արեւելեան մասում և մարմնի գեղեցիկ և յայտնուզում կազմւածք ունին: Զուլուաները ջրլուծ են գրեթէ բոլորովին մեղի, իրանց

Հարաւայի Աֆրիկայի Բուաւն

ստրկերին և ձեռքերին կապում են զանազան զարդեր և ապրում են մեծ մասամբ խրճիթներում: Այդ ջեղը երկար ժամանակ գորեղ գիմազրութիւն է ցոյց աւել անգլիացիներին, երբ գերջիներս ցանկանում էին նրանց նւաներ կափքերի կամ

Չուլու-կանե (Նարայեցի)

Չուլու-կանե (Նարայեցի) գործական զարդութեան: Այդ նոյնպէս գործական զարդութեան են զօրման հարուստի Աֆրիկայի արեմտեան մասում և պարսպում են որսորդութեամբ և անասնապահութեամբ:

Սպիտակ ջեղին պատկանող եւրոպացիները սկսեցին նոր Աֆրիկա գաղթել 17-րդ դարում: Ամենից առաջ գաղթեցին Նոյլանդացիները, որոնք այնտեղ հիմնեցին մի քանի մանր նոսր գործական զարդութեան: Այդ նոյնպէս գործական զարդութեան են զօրման հարուստի Աֆրիկայի արեմտեան մասում և պարսպում են որսորդութեամբ և անասնապահութեամբ:

Նոյլանդացիներից յետոյ հարուստի Աֆրիկա գաղթեցին բուսականաչափ անգլիացիներ, որոնք այնտեղ հիմնեցին Օրանժի և Տրանսալիի երկու փոքրիկ հասարակապետութիւնները: Մօտ 50 տարի նոյլանդացիները իրենց նոր հայրենիքում հանդիստ կեանք վարեցին, բայց երբ նրանց կողմնակցութեամբ սկսեցին երկան գաղ ալլուստի և ոսկու հանքեր, այն ժամանակ անգլիացիները աշխատեցին նւանել այդ հողերը և մի երկարատե և յամառ կռիւց յետոյ իրենց իշխանութեամբ նպատակեցրին (1902 թ.):

Բ - Լ - Բ

Հարուստին Աֆրիկայի հարուստին մասի երկրներից նշանաւոր են հետեւեալները:

ա) Կապի երկիր, որ գտնոււմ է Օրանոսի գետից դէպի հարաւ. այդ երկիրը սկզբում կազմում էր հողանազայների մի գաղութը, բայց այժմ պատկանում է անգլիացիներին. Կապի երկիրը հարուստ է հացահատիկներով, զինով, մետաքսով, ալմաստով և այլն:

Գլխաւոր քաղաքն է Կապշտատ, որ գտնոււմ է Բարելոնայ հրաձագանի մօտ: Երկրորդ քաղաքն է Կրմբէրլայ, որ նշանաւոր է ալմաստի հանքերով:

բ) Նասալի երկիր, գլխաւոր քաղաքն է Պոլոս Նասալ: Այդ երկիրը պատկանում է անգլիացիներին:

գ) Օրանոսի և Տրանսվալի հասարակապետութիւններ, որոնք հիմնել էին քեչները, իսկ այժմ նպտակում են Անգլիային: Առաջին հասարակապետութեան գլխաւոր քաղաքն է Բլիւմֆոնտայն, իսկ երկրորդինը՝ Պրետորիա: Վերջինիս մօտ է գտնոււմ և Խոլանմիսթուրգ քաղաքը, որ ունի մօտ 100,000 բնակիչ և հար. Աֆրիկայի ամենաբազմամարդ քաղաքն է: Հար. Աֆրիկայի բոլոր գաղութները կազմում են մի գաշնակցութիւն, որ կառավարւում է ընդհանուր պարլամենտով և զիններայ նահանգապետով:

ԱՅՐԻԿԱՅԻՆ ՊԱՏԿԱՆՈՂ ԿՂՁՐՆԵՐԸ

Միւս մայր ցամաքների նեւ համեմատած, Աֆրիկան շատ քիչ կղզիներ ունի: Իրանց մեծ մասը հրաբոցային ծագում ունի և մայր ցամաքից բուսական նեոս է ընկած: Աֆրիկային պատկանող կղզիները, շնչին բացառութեամբ, կազմում են Եւրոպացիների գաղութները: Այդ կղզիները, բացառութեամբ Մադագասկարի, մանր կղզիներ են, սկզբներում, իբրև նաւերի կայարաններ, ունէին մեծ նշանակութիւն, որը յետոյ նսեմացաւ, երբ Սուէզի ջրանցքը բացուեց: Երկայուստ շոգեճաւերի մեծ մասը անցնում է վերջինիս ջրանցքով: Աֆրիկայի կղզիներից նշանաւոր են.

Ասյանդեան ոսկիանոսում:

Ազգրան կղզիներ. Մազէլրա որ նշանաւոր է իւր գինով և Կանաչ Նրանդանի կղզիներ: Այս կղզիները պատկանում են փոքրուգալացիներին:

Կանարեան կղզիներ, որոնցից նշանաւոր է Ֆէրրօ կամ Երկաթեայ կղզին: Ֆէրրօ կղզու վրայով է անցնում գլխաւոր միջօրէականը, որով երկրագունդը բաժանւում է արեւելեան և արեւմտեան միմեանց հաւասար կիսագնդերի: Կանարեան կղզիները պատկանում են իսպանացիներին, որոնք Աֆրիկայի շուրջը պատուղ առաջին ազգն էին:

Ս. Համբարձման և Ս. Հնդկնէի կղզիներ, որոնք պատկանում են անգլիացիներին և նրանց նաւերի համար կայարաններ են: Այդ կղզիները անգլիական նաւերին մասաւարարում են քարածուխ և ուրիշ պաշարեղէն:

Հնդկաց ովկիանոսում Աֆրիկային պատկանող կղզիներից նշանաւոր են:

Մազակասագար կղզին, որի մայրաքաղաքն է Անտանանարիօ, որ իր մեծութեամբ աշխարհիս երրորդ կղզին է: Աւեր առանձնաշատուկ քոյսեր և կենդանիներ (թռչող շներ, կիսակապիկներ, այ-այ կայն): Այդ կղզու արեւելեան մասի բնակիչները մեծ մասամբ պատկանում են մալայեան ցեղին: Մազակասագարը նշանաւոր է բրնձով, եգիպտացորենով, ծխախոտով և շաքարեղէզնով: 1869 թ. ժողովուրդը ընդունեց բրիտաննութիւն: Մազակասագար կղզին պատկանում է Ծրանսիայի հասարակապետութեանը և կառավարւում է գեներալ-նահանգապետով: Մակարեան կղզիները պատկանում են անգլիացիներին:

Սակօտորա կղզին էլ պատկանում է անգլիացիներին: Աֆրիկային պատկանող կղզիներից նրանք, որոնք եւրօպային մօտ են, ունին շատ առողջարար կլիմա, որ Մազէլրա կղզին: Այդ կղզիներում մեծ մասամբ ապրում են փոքրուգալացիներ և իսպանացիներ, որոնք պարագում են պարտիզպանութեամբ և գինեգործութեամբ: Հնդկաց ովկիանոսում գտնւող կղզիները մեծ մասամբ յայտնի են շաքարեղէզնով:

զինելի վրայ, ևնց զրա համար էլ Աւսարայիան առաջներում կոչուած էր «Սոր-Հայրանդիաս» և մինչև այսօր էլ այդ մայր ցամաքի մի քանի մասերը հողանազական անուններ ունին: 17-րդ դարու վերջում անգլիացի նշանաւոր ծովագնաց Մուկը առաջին անգամ յայտնագործեց Մանգոլիան, Ընկերութեան և Քայիթի կղզիները: Այդ միևնոյն դարում անգլիացիները իրանց գաղութները նիւննեցին սկզբում Աւսարայիայի հարաւարեկեան մասում, իսկ 19-րդ դարու ընթացքում նրանք բննեցին գրեթէ ամբողջ Աւսարայիան: Ներկայումս Աւսարայիայի միայն ներքին մասերը լաւ չեն ստուգատրուած:

ԱՎՍՏՐԱԼՍՏԻ ՄԱԿԵՐԵՒՈՅՔԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Աւսարայիան Ամբրիկայի նման ներկայացնում է մի մեծ սարահարթ, որը քանի մասնւում է մայր ցամաքի ծայրերին, այնքան էլ հնագինեւէ բարձրանում է: Աւսարայիայի սարահարթի կենդրոնական մասը ամենացածրն է:

Այդ սարահարթի ամենացածր մասի վրայ է գտնւում Էյրլ լիւնը, իսկ ամենաբարձր մասերում, այն է Աւսարայիայի արեւմտեան և արեւելեան ծայրերում ամենաբարձր լեռները, որոնցից ամենանշանաւորն է Աւսարայիական Ալպերը՝ Քաունտինա գագաթով, որ միայն ձմեռն է ձիւնով ծածկւած լինում: Աւսարայիայի երկրորդ նշանաւոր լեռնաշղթան Աապոյաս լեռներն է: Այդ երկու լեռնաշղթաներն էլ հարուստ են ոսկու և պղնձի հանքերով:

Աւսարայիայի ծայրերում գտնուող լեռնաշղթաները նրա կլիման ցամաքային են դարձնում, որովհետեւ զրանք չեն թողնում ոսկրանոսների խոնաւութիւնը մայր ցամաքի ներսը մտնելու:

Կ Լ Ի Մ Ա Ն

Աւսարայիայի կլիման ընդհանրապէս չոր և ցամաքային է, առաջին՝ որովհետեւ նրա ծայրերում գտնուող լեռները չեն թողնում ոսկրանոսների խոնաւութիւնը մայր ցամաքի ներսը մտ-

ներու, երկրորդ որովհետեւ նրա ամբողջ շատ չեն կտրատուած: Աւստրալիան զանուում է հարաւային կիսագնդում. նրա ամենաառ ամիսները՝ յունուար և փետրուար ամիսներն են, իսկ ամենացուրտը յունիսը: Աւստրալիայի հիւսիսային մասը զանուում է ասը կամ այրեցեայ գոտում, որանց ձմեռ երբէք չէ լինում, իսկ հարաւային մասը բարեխառն գոտում, որ ունի շատ մեղմ ձմեռ և ատրուայ շորս եղանակներ: Աստա և յորդ անձրևներ են լինում միայն Աւստրալիայի արևելեան և հիւսիսային մասերում: Հիւսիսային մասում փչում են Մուսսոն կոչուած հողմերը, ամառը փչում է հիւսիս արևմտեան Մուսսոնը, որ սփկիանասից խոնաւութիւն է ներս բերում, իսկ ձմեռը՝ հարաւ-արևելեան Մուսսոնը, որ փչում է ցամաքից և կիսման չորացնում է:

Որքան գիւմեր գէպի Աւստրալիայի խորքերը, այնքան էլ նրա կիսման չորանում է, որովհետեւ մայր ցամաքի մայրերում զանազ լեռները խոնդարում են սփկիանասների խոնաւութիւնը այնտեղ ներս թափանցելու:

Ո Յ Ո Գ Յ Ի Մ Ն

Ռուսական կողմից Աւստրալիան շատ աղքատ է, որովհետեւ նա չունի մեծ և կրտսաս գետեր:

Եղած գետերն էլ ամառը կամ բոլորովին ցամաքում են, կամ ներկայացնում են մի շարք լճեր՝ մեծ մասամբ նահիւններ, որոնք միմեանց չեն շին միացած: Սակայն անձրևների ժամանակ Աւստրալիայի գետերը սաստիկ յորդանում են և շատ անգամ չեղեգներ առաջացնում: Աւստրալիայի ամենամեծ և խեղահան գետը Մուրրեյն է. Նարչինգ նշանաւոր փոսկոզ Այդ գետը նաւարկելի է և ամբողջ ատրուայ ընթացքում զրիթէ չէ ցամաքում:

Լճերի կողմից էլ աղքատ է Աւստրալիան. նշանաւոր լճերը զանուում են նրա հարաւային կողմում. զբանցից յայտնի է Էյրէ լիւնը, որ երաշա ժամանակը ցամաքում և այլ նահիւններ է գանձում:

ԱՌՏՐԱՅԻԱՅԻ ԲՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Իր չոր կլիմայի շնորհիւ Աւստրալիան մեծ մասամբ անապատային է և նեանապէս շատ աղքատ բոյսերով: Եւ որովհետեւ նրա մակերևոյթի կազմութիւնը մրանեսակ է, զրա համար Աւստրալիայի բուսականութիւնը կամ ֆլորան էլ մրանեսակ է: Աւստրալիայի նիւստային, արևելեան և հարաւային մասերը հարուստ են իրանց մշտական կամաչ ծառերի անտառներով և դաշար մարգագետիններով: Աւստրալիական անտառը աւելի շուտ կարելի է անւանել ծառատան, քան թէ այն սուկրալիա անտառը, որ սովորաբար հասկացում է. այդ անտառների ծառերը շատ նե-

Բուսականութեան ստրուկտուրը Աւստրալիայում

աւս են դասոււմ միջնացից, ունին մանր և նեղ տերևներ, որոնք չեն կարող մեծ սուկր ձգել: Աւստրալիական անտառների ծառերից նշանաւոր են Էվկալիպտոս կոչուած ծառերը, որոնք երբեմն հասնում են մինչև 75 սաժէն բարձրութեան, տկոցիաները և այլն. միայն Աւստրալիայի սաք մասի ծայրերը յայտնի են իրանց արձաւենիներով, մանուածապատ բոյսերով և անտառներով, որոնք յիշեցնում են աշխարհի միւս սաք երկրների բուսականութիւնը:

Էվկալիպտոսների անտառ

Աւստրալիան շատ աղքատ է օգտակար և կուրատաբական բոյսերով: Այդ տեսակի բոյսեր առաջին անգամ եւրոպացիներն են մշակել: Այժմ Աւստրալիայում ստատութեամբ աճում են զանազան

հացարույներ, բանջարեղէններ, հարուստին պտուղներ, խազող
և այլն: Այդ բոյները անուժ են միայն Աւստրալիայի բա-
նասզամ տեղերում: Եւրոպացիների շնորհիւ էզկապիդա ծառը
աւարածել է միւս աշխարհամասերում:

ԱՎՍՏՐԱԼԻԱՅԻ ԿԵՆՂԱՆՆԵՐԸ

Աւստրալիայի կենդանական աշխարհը կամ ֆաւնանան էլ
այնպէս ազրատ և բնորոշ է, ինչպէս բուսական աշխարհը:
Աւստրալիան իր կենդանիներով բոլորովին տարբերում է միւս
մայր զամաքներից: Մինչև եւրոպացիների այնտեղ մանելը,
Աւստրալիայում չկային սմբակաւոր, գիշատիչ (բացի զինգո
կոչւած շնից) կենդանիներ և կապիկներ:

Աւստրալիայի գրեթէ բոլոր վայրերն զազանները պա-
հանում են պարկաւոր*) կենդանիներին, որ. կենդուրու և այլն:
Նա թէև հարուստ է թռչունների զանազան տեսակներով,

բայց զրանց մէջ գրեթէ չկան
երգեցիկ թռչուններ. թռչուննե-
րից յայտնի են սև կարապը, թու-
թակը, շնաբահուը, գրախա-
հուը և այլն:

Կուլտուրական բոյներով ազրատ
Աւստրալիան, չունի նաև բնտանի
կենդանիներ: Այսպիսի կենդանի-
ներ (որ. մկներ, երգեցիկ թռչուն-
ներ, աղունիներ և այլն) առաջին
անգամ եւրոպացիներն են մտցրել

Աւստրալիա և այդպիսով բոլոր-
ովին կերպարանափոխել իրանց բնակավայրերի կենդանական
աշխարհը:

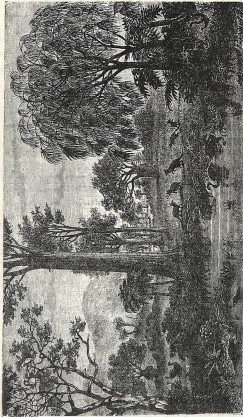

Կենդուրու իր ձագակով

Աւստրալիայի կենդանական աշխարհը

*) Պարկաւոր կոչում են այն կենդանիները, որոնք իրանց փոքի վերայ ու-
նին պարկից ձագակներին պահելու նախը:

Սև ստալիտիան տնտես.

Մեծ ստալիտ

Կենտրոնական
խոտեր

Մեծ ստալիտի
խոտեր

ԱՄՍՏՐԱՅԻ ԱԶԳԱԲՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Աւստրալիան ամենաբնիկ-ազգարնակութիւն ունեցող մայր ցամաքն է։ Այդ ազգարնակութեան ամբողջ թիւը հասնում է 5 միլիոնի։ Աւստրալիայի ազգարնակութեան մեծ մասը պատկանում է կալիպանեան կամ միլեդիցիական շնոյին և այնպէս է դառնել Եւրոպայի դանազան երկրներից։ Փարբամանութիւն են կազմում Աւստրալիայի բնիկները, որոնց կաշու գոյնը նեղերի նման սև է. բայց վերջիններից տարբերում են իրանց մարմնի կազմածրոյի։ Աւստրալիայի բնիկները աշխարհի ամենաազնոյ մարդիկն են, որոնց թիւը հասնում է 60,000 ի։

Նրանք միջին հասակից էլ ցածր են, ունին սև և գանգուր մազեր, որոնք թափում են ոչ միայն նրանց սրտից, այլ և ամբողջ մարմնից։ Աւստրալիայի բնիկների մեծերը և ստերը չափազանց բարակ են, կուրծքը լայն, փորը զուրս ցցւած, գանգը՝ նեղ ու երկար։ Նրանց մասուր ընդունակութիւնը չափազանց սածմանափակ է։ Աւստրալիայի բնիկները երկրանդդի ամենաչափանի վայրենի շնոցներից մէկն են կազմում, որ միայն մտածում է ուտելու և ջնջելու մասին։ Նրանք ման են գալիս կամ բոլորովին մեռի, կամ թէ չէ իրանց մարմինները թածկում են կենդանութի մարմիններով։ Նրանք իրանց գործածական զենքերը պատրաստում են փայտից կամ քարից և յանախ ուտում են մկներ, ոճեր, գորտեր և երբեմն էլ մարդիկ։ Նրանք զեռ ևս անծանօթ են մեաւոյի գործածութեան հետ։ Աւստրալիայի բնիկները պաշտում են շար ոչխների, որոնց համարում են մեծած մարդկանց հոգիները։

Աւստրալիայի մայր ցամաքի բնիկ

Բացի եւստրալիաներից և բնիկներից, Աւստրալիայում ապրում են նաև մօտ 50,000 շինացիներ, որոնք պարտաւում են իրեն րանւորներ հանքերում։

Աւստրալիայի եւրոպացիների ամենամեծ մասը անգլիացիներ են, որոնց թիւը հասնում է մօտ 3 միլիոնի։ Նրանք զլիա-

ւորապէս պարագում են անասնապահութեամբ և հանքագործութեամբ: Անասնապահութեան զարգացման շատ են նպաստում Աւստրալիայի գեղեցիկ և ընդարձակ մարգագետինները, իսկ հանքագործութեանը նրա ոսկու, ալմաստի, սիզնի և քարածիր հանքերը:

Աւստրալիայում երկրագործութիւնը այնքան էլ զարգացած չէ, որովհետեւ նորա կլիման և սոսոցումը այնքան էլ չեն նպաստում այդ բանին: Բացի, երկրագործութիւնից անգլիացիները պարագում են նաև Վանաուահանութեամբ, ձկնորսութեամբ և որսորդութեամբ: Ասևարի նիւթերը կոպում են մետաքս, միս, կաշի, զինի, ջորեն, զանազան մետաղներ և այլն:

ԱՆՍՏՐԱՎԻԱԿԱՆ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐԸ

Ամբողջ Աւստրալիան բաժանուած է 5 գաղութի. Վիկտորիա, Նոր-Հարաւային Ռէյս, Կվինսլենդ, Հարաւային Աւստրալիա և Արեւմտեան Աւստրալիա: Այդ գաղութներից իւրաքանչիւրը ունի իր առանձին կառավարութիւնը, օրէնքները և նահանգապետը, որ նշանակուած է Անգլիայի թագաւորից: Մի առանձին գաղութ է կազմուած և Քաւմանիա կղզին: Այդ 6 գաղութը միասին կազմում են մի դաշնակցութիւն, որ ունի իր ընդհանուր պարլամենտը: Այդ գաշնակցութիւնը գրեթէ բոլորովին անկախ է Անգլիայից, թէև այնտեղ էլ, ինչպէս Կանադայում, անգլիական թագաւորի կողմից նշանակուած է գեներալ-նահանգապետ:

Մայր ցամաքի բոլոր գաղութներում ազգաբնակչութիւնը ապրում է գլխաւորապէս ծովերի ափին, իսկ երկրի ներքին մասերում ազգաբնակչութիւնը շատ նոսր է, մանաւանդ մայր ցամաքի արեւմտեան մասում. այնտեղ իւրաքանչիւր հարիւր բնակչուտի վերստի վրայ միջին թւով ապրում է մեց նոգի: Աւստրալիան միւս մայր ցամաքներից այնքան մեծ բնակչութեամբ զաղթականներ չէ գրաւում, ինչպէս Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները կամ Կանադան: Նոր գաղթականների հա-

մար նպաստաւոր հոգեր կան մայր ցամաքի միայն ծայրերում, իսկ ներքին մասերի հոգ մշակելը մեծ դժւարութիւնների հետ է կապւած, որովհետեւ երկիրը լաւ ոռոգւած չէ: Իրա համար էլ Աւստրալիայի ազգաբնակչութեան մեծ մասը պարտաւորւած է անասնապահութեանը, որը շատ զարգացած է այդ աշխարհամասում: Ետա յայտնի են Աւստրալիայի եղջիւրաւոր անասունները և ձին: Աւստրալիայի բնակիչները ոչխարից ստանում են բուրդ, իսկ եղջիւրաւոր անասուններից՝ միս, իւղ և պանիր:

Անասնապահութեանը պարագոյնները Աւստրալիայում կոչւում են սիդլարներնր: Երանք ունին շատ ընդարձակ արտաստեղծներ, որանոց ստանեակ հազարներով ոչխարներ են սրածում և այն էլ առանց հովիւների հեղաութեան: Յանախ այդ արտաստեղծները չընդապաւած են երկաթեայ ձողերով, որպէսզի ոչխարները չփախան կամ չփռան թշնամի կենդանիներից:

Բացի անասնապահութիւնից Աւստրալիայի բնակիչները պարտաւորւած են նաև հանքագործութեանը: Աւստրալիայի հանքերի մէջ առաջին տեղը բռնում է ոսկին: Իւր ոսկով Աւստրալիան ամբողջ աշխարհում և երրորդ տեղն է բռնում Հիւսիսային Ամերիկայից և Հարաւային Աֆրիկայից յետոյ:

Հողագործութեանը պարտաւորւած են մայր ցամաքի հարաւային մասում և ցածում են գլխաւորապէս ցորեն, իսկ հիւսիսային կողմում գլխաւորապէս մշակում են բամբակ և շաքարեղէգն: Այդ աշխատանքների համար նրանք մեծ մասամբ բանեցնում են Աւստրալիայի կղզիների վայրերի բնիկներին: Արզիմնագործութիւնը Աւստրալիայում զարգացած չէ. գործարանական ապրանքների մեծ մասը ստացւում է Աւստրալիայից և Ամերիկայից: Առեւտուրը, ընդհակառակը մեծ շտափերի է հասել այդ աշխարհամասում: Աւստրալիայի բնակիչները արտահանում են ոսկի, բուրդ, կաշի, ցորեն, եղջիւրաւոր անասուններ և ձի, իսկ ներմուծւում են գործարանական ապրանքներ, փայտ, թէյ և այլն: Մայր ցամաքի գլխաւոր նաւանորդատներից և ամենամեծ քաղաքներից նշանաւոր են Մելբուրնը (Վիկտորիայում), Սիդնէյ (նոր Հարաւային Ուելսում) և Պորտ-Ադելայդը (Հարաւային Աւստրալիայում): Այդ երեք քաղաք-

ներում ապրում է ամբողջ Աւստրալիայի ազգաբնակչութեան 1/2-կան մասը: Մայր ցամաքի զգաւոր բազմութեանը իրար նեւ միացած են երկաթուղիներով և նեոազրաթիւներով:

Աւստրալիայի ազգաբնակչութեան մեծ մասը պատկանում է բարձրական զաւանթեան, իսկ փոքր մասը՝ կաթնօղի: Տարրական կրթութիւնը բնակիչներին մէջ աւելի է տարածւած բան Անգլիայում: Աւստրալիայի մեծ քաղաքները ունին նոյն իսկ համալսարաններ:

ԱՄՍՏՐԱՒԵՅԻ ԿՂՉՐՆԵՐԸ

Մեծ կամ թաղազ ունեւորող հինգ ունեւորութեանը պատկանում է նա բնում է երկրագնդի ամբողջ մակերեսային 1/2-ական մասից աւելին: Ոչ մի ունեւորութեան շատ կրտսէներ չունի, որքան թաղազ ունեւորող: Նրա կղզիների մեծ մասը գտնւում են արեւմտեան և կենդրոնական մասերում: Կղզիները կազմում են առանձին-առանձին խմբեր, որոնք միմեանցից անջատւած են շատ խոր ծովերով: Այդ կղզիները հարուստ են հանգած և զարծող հրաբուխներով: Աւստրալիայի կղզիները իրանց բնութեամբ և ազգաբնակչութեամբ բաժանւում են երեք զգաւոր խմբերի. Մելանեզիա, Նոր Զելանդիա և Պոլինեզիա:

Մ Ե Լ Ա Ն Ե Ջ Ի Ա

Մելանեզիա ընդհանուր անունով կոչւում են ցամաքային այն կղզիները, որոնք գտնւում են Աւստրալիայի հիւսիս-արեւելեան կողմում: Իրանցից նշանաւոր են. Նոր-Գվինեա, Սոլոմոնեան, Նոր-Նեդրլանդեան, Նոր-Կալեդոնիա, Ֆիլիպին և այլն: Այդ կղզիներից առնւաճեմ է Նոր-Գվինեան, որ իւր մեծութեամբ աշխարհիս երկրոյ կղզին է: Մելանեզիայի կղզիները ընդհանրապէս բնակուտ են և ծածկւած են արեւադարձային անտառներով:

Նոր-Նիգիլանդի պապուաս

մայր և պարապում են հազարթուփեամբ ու ձկնորսութեամբ: Նրանք իրանց զենքերը չենում են քարից և կաղից զեղչելի ամաներ են պատրաստում: Պապուասները մի քանի ցեղերի մէջ մինչև այսօր էլ տարածւած է մարդակերութիւնը:

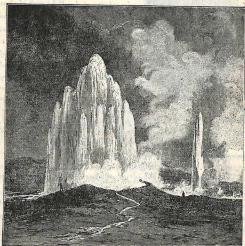
Մելանեզիայի կղզիները պատկանում են եւրոպական գանազան պետութիւնների. սակայն եւրոպացիների թիւը մեծ չէ այդ կղզիների միջ: Այդ եւրոպացիները իրանց ընդարձակ տնկարաններում գլխաւորապէս մշակում են ծխախոտ, շաքարեղէգն, կակոսի արմաւ և այլն:

Ն Ո Ր-Ձ Ե Լ Ա Ն Գ Ի Ա

Նոր-Չելանդիան բաղկացած է երկու կղզուց, որոնք իրարից բաժանւած են Կուկի նեղուցով: զրանք հարուստ են հանգած և զարծող հրաբույճներով, զէլզէրներով, ասք աղբիւրներով և լճերով: Նոր-Չելանդիայի բնիկները ծածկւած են մըշտական ձիւնով և սառցադաշտերով: Նրա բուսականութիւնը և կենդանական աշխարհը բոլորովին տարբեր են մայր ցամաքի բույսերից և կենդանիներից:

Նոր-Չելանդիայի գլխաւոր բնակիչները կազմում են մաւ-

րինները, որոնք պատկանում են մալայեան ջեզին: Նրանց թիւը հետզհետէ նւազում է. նրանք մալայեան ջեզին պատկանող ժողովուրդներից ամենից ընդունակն են: Մտերինները

Գեղեր

պարսպում են հողագործութեամբ և անասնապահութեամբ, կրնով բրիտանեայ են և հաւասար իրաւունքներ են վայելում Եւրոպայի գաղթականների նկատմամբ:

Նոր-Ջերանդեայի Եւրոպայի գաղթականները մեծ մասամբ անգլիացիներ են, որոնք պարսպում են անասնապահութեամբ և հանրագործութեամբ: Ամեն տարի մեծ քանակութեամբ միս, ոսկի և բարձուիւ է արտահանում զէպի Եւրոպա: Նոր-Ջերանդեան անգլիական մի անկախ և շատ ժաշկամ գաղութ է, որ կառավարւում է իւր առանձին պաշտպաննապի: Այնտեղ

Горы на юго-западе

տարրական կրթութիւնը պարտադիր է: Երկրի մայրաքաղաքն ունի նաև համալսարան:

Նոր Զեյանցիայում մեզանից 100 տարի առաջ ստեղծուած էին մարզակեր վայրենիներ, իսկ այժմ նրանց փոխարէն ստեղծուած են բազաբակրթուած բնակիչներ:

Պ Օ Լ Ի Ն Ե Ջ Ի Ա

Աւստրալիայի միւս բազմաթիւ կղզիները բնակչութիւնը անուշտով կոչուած են Պոլինեզիա, որ յաճախէն նշանակուած է որտեղ կղզիներ: Պոլինեզիայի կղզիները հրաբուխային կամ կորալական ծագում ունին: Նրանց կլիման մեղմ և առողջարար է: Այնտեղ գոյութիւն չունին տաքւոյ տարրեր եղանակներ, այլ միշտ տառա է լինում: Կղզիների բուսականութիւնը և կենդանական աշխարհը մրտասուսի և շափագանց աղքատ են: զգաւոր բոյսը կոկոսի արման է:

Պոլինեզիայի բնիկները կոչուած են պոլինեզիացիներ կամ կանակներ, որոնք պատկանում են մալայեան ցեղին: Նրանց կաշին մուգ է, նակառը նեղ, քիթը հարթ և մաշկը սև: Պոլինեզիացիները հմուտ ծովագնացներ են և զգաւորապէս դարապում են ձկնորսութեամբ: Սկզբում նրանց մէջ մարզակերների թիւը մեծ էր, իսկ այժմ շատ քչացել է: Պոլինեզիացիները կրճնով քրիստոնեայ են:

Պոլինեզիայի կղզիները գտնուած են եւրոպացիների և ամերիկացիների մեջքում, որոնք այնտեղ բազմաթիւ անկախաններ են ստեղծել և մշակում են շաքարեղէգն, բամբակ և ձիախոտ: Պոլինեզիայի կղզիները Քաղաղ ովկիանոսում երթնակեղ շոգեմուտերի համար յարմար կայարաններ են: Այդ կղզիները պատկանում են եւրոպական գանազան դեռութիւնների:

Հարաւային բևեռային շրջագծի այն կողմում գոյութիւն ունի մի մեծ ցամաք, որ կոչուած է Հարաւային Բևեռային մայր ցամաք, որը դեռ ես ուսումնասիրուած չէ:

ՀԱՅ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

228825236

504.

II
A 25236

Երբ են տեսել եւ վաճառում են
ՀՆԻՈՆ ԲԱՐԱՅԵՆԱՆԻ.

Հետեւեալ գտազգրքերը

ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԸՆԴՀ. ԱԾԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

I (Բնական) մաս, պատկերազարդ (4-րդ և մասամբ 3-րդ տար-
ւայ դասընթաց) — 60 կող.

ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԸՆԴՀ. ԱԾԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

II մաս. պատկերազարդ
Երկրագ ազագրութիւն

Ասիա, Ամերիկա, Աֆրիկա եւ Աւստրալիա
(5-րդ տարւայ դասընթաց) — 65 կող.

ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԸՆԴՀ. ԱԾԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

III մաս. Եւրոպա (6-րդ տարւայ դասընթաց) — 50 կող.

Երկրորդ մաս պատմաճշգրտութիւն հեղինակը ինքրում է գրաւմանունները
պատմաճէն ԵՐԿՐՈՐՑ ազագրութիւնը, որովհետեւ այդ ազագրութիւնը
պատկերազարդ է և հիմնաւորապէս բարեկերտած ու ընդարձակած.

Նայն նկարակի

Հայերը Մոլդաւիայում և Բուրովինայում

Փաստա — ազգագրական ուսումնասիրութիւն (կարևոր աշխատութիւն
Հայոց պատմութեան ու սոցիոլոգիոյ համար). պատկերազարդ — Գինն է 80 կ.

ԳԻՆՆ Է 65 ԿՈՊ.

Գումարով գնողներին մեծ զեղջ.

Գինն է Գիրք, «Փաստանքերը», հանդիմանական գրաւմանուններին,
«ՀԵՐՄԷՆ» ազգարանին և հեղինակին հետեւեալ հասցեով: Тифлиса,
учителю „Нерсисянъ“ Семинаріи Лаврѣи Бабану.